

PROBLEMS AND SOLUTIONS OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH

ISTANBUL

universalconference.us

PROBLEMS AND SOLUTIONS OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH

VOLUME-02, ISSUE-01

Editor in Chief

Dr. Rajeev Ojha - Interdisciplinary Research in Basic Sciences, Jamia Millia Islamia, New Delhi -110025, India

Editorial Team

[Sunita Sarawagi](#) - Indian Institute of Technology Bombay, Mumbai, India.

[Dr Manjunatha LH](#) - Professor, REVA University, INDIA

[Asish Bera](#) - Edge Hill University, UK, BITS Pilani, India

[Dr Sunildro LS Akojjam](#) - Assistant Professor of Management, North Eastern Hill University, India

[Madan Mohan Singh](#) - Professor of Mathematics, North-Eastern Hill University, Shillong, India

[Dr. Anupam Singh](#) - Associate Professor-CSE, Graphic Era Hill University Dehradun, India

[Dr. Sargam Bahl Walia](#) - School of Management, Graphic Era Hill University, Dehradun, Uttarakhand, India

[Narayan Pradhan](#) - Indian Association for the Cultivation of Science

[Ashok Kumar](#) - Kumar Associate Professor E&CE National Institute of Technology. Hamirpur, India.

[Anjali Pal](#) - Department of Civil Engineering, Indian Institute of Technology Kharagpur - 721302, India.

[Rajnish Joshi](#) - Professor of Medicine, All India Institute of Medical Sciences, Bhopal, India

[Mukul Kumar](#) - IIT Mumbai (India); Meijo University (Japan); HEG Ltd.
(India)

[Prof. Kuruvilla Joseph](#) - Indian Institute of Space Science and
Technology (IIST)

[Prof. Yogesh C. Sharma](#) - D.Sc., FRSC, FBRS, FIAPS; FISEES, Department
of Chemistry, Indian Institute of Technology

[Professor Indra Mani Mishra](#) - Indian Institute of Technology (Indian School
of Mines), Dhanbad; Formerly at India

Особенности композиции повести «Город без имени» В.Ф. Одоевского

**Файзиханова Ленура Альфредовна, преподаватель Ургенчского
технологического университета Ранч**

Введение. Творчество Владимира Фёдоровича Одоевского (1803–1869) занимает особое место в русской литературе XIX века благодаря уникальному сочетанию философской глубины, художественного новаторства и социальной критики. Его произведения отражают не только дух своего времени, но и тревожные предчувствия о будущем человечества. Одним из таких произведений является повесть *«Город без имени»*,

Композиция повести играет ключевую роль в раскрытии её философских и социально-критических идей. Одоевский создаёт произведение, в котором внешне несложный сюжет сочетается с многослойной символикой, что позволяет глубже понять авторское послание. В статье рассматриваются основные черты композиции повести, её роль в формировании идеи произведения и значение в контексте русской литературы XIX века.

Начало повести представляет собой подробное описание города — его устройства, правил, взаимоотношений между жителями. Это пространство лишено индивидуальности, что подчёркивается отсутствием имени у самого города. Такой приём типичен для жанра антиутопии, где упрощение и обобщение деталей служат для передачи универсальности идеи. Город, о котором идёт речь, может быть любой точкой на карте, олицетворяющей безликое общество, погрязшее в формальностях и лишённое человеческого содержания.

Экспозиция знакомит читателя со строгой иерархией и правилами этого города, где общественная гармония достигается за счёт подавления личности. Это описание контрастирует с последующими философскими размышлениями героя, осознающего трагичность такого устройства.

Повесть отличается отсутствием ярко выраженной интриги и динамичного развития сюжета. Одоевский сознательно отходит от традиционного повествования, чтобы сосредоточиться на внутреннем мире главного героя и философской проблематике.

События разворачиваются линейно, их немного: герой приходит в город, погружается в его атмосферу, наблюдает за жизнью горожан, сталкивается с

их безразличием и бесконфликтным подчинением. Однако этот минимализм компенсируется глубиной философских рассуждений, которые автор встраивает в повествование.

Пространство города является ключевым символом повести. Одоевский создаёт обобщённый образ утопического общества, где порядок и стабильность достигнуты за счёт полной стандартизации жизни.

- **Архитектура города.** Её описание подчёркивает однообразие и строгость: прямые линии, симметрия, отсутствие индивидуальных особенностей. Всё это символизирует подавление человеческого начала.
- **Жители города.** У них нет имён, что подчёркивает их обезличенность. Каждый человек — лишь винтик в огромной системе, выполняющий свою роль без вопросов и сомнений. Их жизнь сводится к выполнению функций, они лишены эмоций, творчества, инициативы.
- **Главный герой.** Его образ выделяется на фоне остальных. Через его восприятие читатель видит несовершенство идеального на первый взгляд мира. Герой сталкивается с внутренним конфликтом, к

Одоевский использует аллегорический сюжет, чтобы поднять вопросы, актуальные для любого времени:

- Какая цена прогресса?
- Можно ли создать идеальное общество?
- Что важнее: общественная гармония или свобода личности?

Философские вставки, интегрированные в сюжет, помогают глубже раскрыть эти вопросы. Они включают размышления героя о природе общества, сущности человеческой свободы и проблемах морали.

Кульминацией становится момент, когда главный герой осознаёт, что город, в котором он живёт,

Развязка повести остаётся открытой, что характерно для философских произведений. Это приглашение читателя к размышлению: каким должно быть общество, чтобы не противоречить человеческой природе?

Заключение. Композиция повести *«Город без имени»* В. Ф. Одоевского представляет собой сложную структуру, сочетающую философские размышления, аллегории и элементы антиутопии. Отказ от традиционного сюжета и акцент на символике позволяют автору глубже исследовать сложные социальные и этические вопросы.

Через композицию Одоевский передаёт тревогу по поводу бесконтрольного прогресса и утраты духовных ценностей. Его произведение становится

предупреждением о том, что стремление к совершенству, лишённое нравственных оснований, может привести к дегуманизации общества.

Таким образом, «Город без имени» остаётся актуальным не только как литературное произведение, но и как философское высказывание, побуждающее задуматься о будущем человечества.

Список использованной литературы

1. Одоевский В.Ф. *Город без имени*. – Издательство: Художественная литература, 1967.
2. Скафтымов А.П. *Композиция и смысл в русской литературе XIX века*. – Москва: Наука, 1984.
3. Ефимов В.И. *Антиутопические мотивы в творчестве русских романтиков*. – Санкт-Петербург: Издательство СПбГУ, 2005.
4. Лотман Ю.М. *Структура художественного текста*. – Москва: Искусство, 1970.
5. Живов В.М. «Символ и структура в русской литературе XIX века». — Москва: РГГУ, 2002.
6. Мочульский К.В. *Русская философская проза XIX века*. – Прага: Согласие, 1933.
7. Гачева А.Г. *Русский романтизм и его философские основы*. – Москва: Издательство МГУ, 1999.

**STEAM FANLARI VA ULARNING ZAMONAVIY TA'LIMDAGI
AHAMIYATI**

Qulmuminov O'rolboy Safar o'g'li

Termez davlat pedagogika instituti

“Boshlang‘ich ta‘lim”

kafedrasi o‘qituvchisi

+998995265624

Suyundikova Muslima Akbar qizi

Termez davlat pedagogika instituti

4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqola STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvining mohiyati va zamonaviy ta'limdagi ahamiyatini tahlil qiladi. Unda STEAM ta'limining fanlararo bog'liqlikni ta'minlashi, ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishi hamda amaliy ko'nikmalarni shakllantirishi haqida so'z boradi. Shuningdek, maqolada STEAM yondashuvini ta'lim tizimida tatbiq etish usullari, jumladan, loyihaviy ta'lim, robototexnika, laboratoriya ishlari va san'atni integratsiya qilish kabi jarayonlar ko'rib chiqiladi. Ushbu yondashuvning o'quvchilarni kelajakdagi global muammolarni hal qilishga tayyorlashdagi roli yoritiladi. Maqola STEAM ta'limining kelajakda yuqori malakali va kreativ fikrlovchi kadrlar yetishtirishdagi o'rnini namoyon etadi.

Kalit so'zlar: STEAM, fanlararo yondashuv, texnologik ta'lim, ijodkorlik, zamonaviy ta'lim, tanqidiy fikrlash, muhandislik, san'at, amaliy ko'nikmalar, global muammolar.

XXI asrda ta'lim tizimi oldida zamonaviy texnologiyalar va bilimlarni o'quvchilarga samarali yetkazish vazifasi turibdi. Bu jarayonda STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvi muhim rol o'ynamoqda.

STEAM nafaqat an'anaviy fanlarni o'rgatishni ko'zda tutadi, balki o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Zamonaviy dunyo rivojlanishining asosi innovatsiya, ijodkorlik va fan-texnika yutuqlaridir. Ta'lim tizimi bu ehtiyojlarga javob berishi uchun yangi yondashuvlarni talab qiladi. STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) modeli ana shunday yondashuvlardan biridir. Ushbu integratsion ta'lim usuli orqali fan va texnologiyalarni o'rgatish jarayoni san'at va ijodkorlik bilan uyg'unlashtiriladi, bu esa o'quvchilarning muammolarni hal qilish ko'nikmalarini, tanqidiy fikrlashini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

STEAM nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki o'quvchilarning kelajakdagi global chaqiriqlarga tayyor bo'lishiga yordam beradi. Ushbu maqola STEAM fanlarining mohiyati, ularning ta'lim tizimiga tatbiqi va o'quvchilar uchun ahamiyati haqida batafsil ma'lumot beradi.

STEM dasturi va uning maqsadi.

STEAM dasturlari ham faol muloqot va guruh ishi bilan ajralib turadi. Muhokama bosqichida ular fikr bildirishga qo'rqqmaslikka o'rganadilar. Ko'pincha, stol atrofida o'tirmaydi, o'zlarining dizaynlari asosidagi—mahsulotlarni sinovdan o'tkazadi va rivojlantiradi. Ular hamma vaqt hamkorlikni ta'minlaydigan jamoada tarbiyachilar va ularning do'stlari bilan muloqot qilish bilan band bo'lishadi. Texnik fanlar bo'yicha qiziqishlarni rivojlantirish.

STEAM ta'limi vazifasi qiziqishning rivojlanishi uchun dastlabki shart-sharoitlarni yaratishdir. O'quvchilar uchun tabiat fanlari va texnik fanlar bo'yicha, qilgan ishni yaxshi ko'rish, qiziqishni rivojlantirish uchun asosdir.

STEAM –o'quvchilar uchun juda qiziqarli va dinamik bo'lib, o'quvchilarning zerikishlariga to'sqinlik qiladi. Ular vaqt o'tayotganini sezmaydilar, lekin ham charchamadilar. Raketalar, avtoulavlar, ko'priklar, osmono'par binolarni qurish,

elektron o'yinlar, fabrikalar, logistika tarmoqlarini yaratish, dengiz osti kemalari, ilm-fan va texnologiyaga qiziqishi ortib borada. Loyihalar uchun ijodiy va innovatsion yondashuvlar.

STEAM ta'limi oltita bosqichdan iborat: savol (vazifa), muhokamalar, dizayn, qurilish, test va takomillashtirish. Ushbu bosqichlar muntazam ravishda loyiha yondashuvining asosidir.

STEAM-tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika fanlarini uyg'unlikda o'qitish uslubi.

STEAM texnologiyasi ta'limdan farqli ravishda bilimlarni alohida emas, o'zaro mutanosib holda olib borishni ta'minlab beradi. O'quvchi o'zida nostandart fikrlash, muammoga bir nechta yechim topish va ijodkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi va bu uning kelajakdagi faoliyatida juda qo'l keladi.

Al-Xorazmiy nomidagi IT maktabning ta'lim jarayonida ham STEAM texnologiyasidan keng foydalanib kelinadi. Bundan asosiy maqsad, o'quvchilarning darsda olgan bilimlarini amaliyotda qo'llash va hayotga tadbiq qilish imkonini yaratishdan iborat.

Maktabda robototexnika, sexmatexnika xonalari bilan bir qatorda STEAM xonasi ham mavjud bo'lib, u zamonaviy interaktiv platforma, ish qurollari, tikuv mashinalari, to'quv moslamalari, Arduino platformalari va 5 xil turdagi kesish va randalash uskunalaridan iborat. Qizig'i shundaki, bu uskunalar o'quvchilar tomonidan qayta yasaliq, boshqa ko'rinish va vazifani bajarish imkonini beradi. Maktabda STEAM va robototexnika darslari o'zaro uyg'unlikda olib boriladi.

Texnologiyalar rivojlangan hozirgi davrda robototexnika istiqbolli sohalardan biri hisoblanadi. Al-Xorazmiy nomidagi IT maktabda ham bu sohaga alohida e'tibor qaratilgan.

Robototexnika darslari orqali o'quvchilar quyidagi bilim va ko'nikmalarga ega bo'lib kelmoqdalar:

– C dasturlash tili

- Elektronika asoslari
- Sodda va murakkab sxemalar yasash
- 3D dizayn va 3D modellashtirish
- 3D printerdan 3D modellarni chiqarish
- Arduino dasturlash
- Tranzistor va mikrochiplar bilan ishlash
- Qo'shimcha modul va sensorlar bilan ishlash (RGB, WiFi, PIR, LCD display, RFID)
- Mustaqil ravishda turli xildagi Arduino proyektlar yasash

STEAMning mohiyati va afzalliklari

STEAM yondashuvi fanni o'rgatishning integratsion usulidir. Bu yondashuv:

1. Fanlararo bog'liqlikni ta'minlaydi: O'quvchilar biror muammoni hal qilishda matematika, texnologiya va san'at elementlaridan birgalikda foydalanadilar.
2. Ijodkorlikni rivojlantiradi: San'atni ta'lim jarayoniga kiritish orqali o'quvchilarning tasavvurlari kengayadi.
3. Amaliy ko'nikmalarni shakllantiradi: Ilmiy va texnik loyihalar yordamida o'quvchilar olingan bilimlarni real hayotda qo'llashni o'rganadilar.
4. Tanqidiy fikrlashni oshiradi: Muammoni tahlil qilish va innovatsion yechimlarni topishga yordam beradi.

STEAM yondashuvini tatbiq etish

STEAM ta'limini samarali amalga oshirish uchun quyidagi usullarni qo'llash tavsiya etiladi:

1. Loyihaviy ta'lim: O'quvchilar jamoaviy ishlash orqali muammolarni aniqlash va ularga innovatsion yechimlar topishni o'rganadilar. Masalan, ekologik muammolarni o'rganish va yechim taklif qilish.

2. Robototexnika va dasturlash: Amaliy mashg'ulotlarda robotlarni yaratish va dasturlash bo'yicha treninglar o'tkazish orqali o'quvchilarning texnologik bilimlari rivojlantiriladi.

3. Laboratoriya ishlari va tajribalar: Fan va muhandislik bo'yicha laboratoriya ishlari orqali nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash imkoniyati yaratiladi.

4. San'at va dizayn elementlarini integratsiya qilish: O'quvchilar san'at va dizaynni fan va texnologiyalar bilan bog'lab yangi g'oyalar yaratishga undaladi.

STEAMning kelajak uchun ahamiyati

Bugungi kunda ish bozorida yuqori malakali va kreativ fikrlovchi kadrlar talab qilinmoqda. STEAM yondashuvi bu ehtiyojlarni qondirishga yordam beradi. Shuningdek, ushbu model ta'lim sifatini oshirib, o'quvchilarni global muammolarni hal qilishga tayyorlaydi.

STEAM ta'limi zamonaviy ta'limning ajralmas qismi sifatida o'quvchilarning intellektual, ijodiy va texnik qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv o'quvchilarga fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani bir butun sifatida idrok etish imkonini beradi. STEAM orqali shakllangan ko'nikmalar ularni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlab, jahon miqyosidagi dolzarb muammolarni hal qilishda faol ishtirok etadigan shaxslar sifatida tarbiyalaydi. Shunday ekan, ta'lim tizimiga STEAM yondashuvini keng joriy etish zamon talabi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bybee, R. W. (2013). "The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities." NSTA Press.

2. Yakman, G. (2008). "STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education."

3. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Open Access Repository*, 4(02), 81-84.

4. Kulmuminov, U. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION. *Open Access Repository*, 4(2), 434-437.

5. KULMOMINOV, O. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 54-56.

6. Kulmominov, O. (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. *Open Access Repository*, 9(10), 112-116.

7. Kulmominov, O., & Ibragimova, F. (2024). DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITY OF STUDENTS IN PRIMARY EDUCATION AS A PEDAGOGICAL PROBLEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 34, 66-69.

8. Kulmominov, O. (2024). Creative Thinking Of Students In Primary Education And Methods Of Its Display In The Educational Process. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*, 2(5), 283-289.

9. Hilola, N. (2024). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARIGA SUV TEJASH VA ULARNI ISROF QILMASLIKKA OID BILIMLARNI O 'RGATISH. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 7(5), 170-173.

10. Safar o'g'li, K. U. (2024). PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. *International journal of artificial intelligence*, 4(10), 10-13.

11. Safar o'g'li, K. U. (2024). FEATURES OF THE PROCESS OF DEVELOPING CREATIVE ABILITIES IN NATIVE LANGUAGE LESSONS. *International journal of artificial intelligence*, 4(10), 6-9.

12. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi “ Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida shaxslararo muloqot madaniyatini shakllantirish”. “Муғаллим ҳам үзликсиз билимлендириў” /Илимий-методикалық журнал 2024 5/2-сан ISSN 2181-7138. Нөкис -2024

13. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi “Problems and solutions of scientific and innovative research” “Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijobiy fazilatlarni shakllantirish mexanizmi”- 2024- yil 182-1187-betlar Volume 01. ISSUE 07 universalconference.us.

ONA TILI DARSLARI ORQALI O‘QUVCHILARNING KREATIVLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Qulmuminov O‘rolboy Safar o‘g‘li
Termez davlat pedagogika instituti
“Boshlang‘ich ta‘lim”
kafedrası o‘qituvchisi
+998995265624

Suyundikova Muslima Akbar qizi
Termez davlat pedagogika instituti
4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ona tili ta‘limi shaxsning ma‘naviy va intellektual rivojlanishiga katta ta‘sir ko‘rsatadi. Ona tilida to‘g‘ri va ravon muloqot qila olish, shuningdek, ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi. Bu jarayonning asosiy vositalaridan biri ona tili darslari orqali talabalarni ijodiy fikrlashga va nutqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodika va yondashuvlarni qo‘llashdir.

Kalit so‘zlar: Ona tili, ijodkorlik, metodika, muloqot, ta‘lim, kreativlik, intellektual, rivojlanish, bilim

Kreativlik – bu yangi g‘oyalar ishlab chiqish, muammolarga nostandart yondashish va ijodiy yechimlar topish qobiliyatidir. Bugungi kunda ta‘lim sohasida kreativlikni rivojlantirish o‘quvchilarni XXI asr ko‘nikmalariga tayyorlashning muhim yo‘nalishi hisoblanadi. O‘zbek tilini o‘qitish jarayonida kreativlikni shakllantirish o‘quvchilarning nafaqat til bilimlarini, balki ijodkorlik salohiyatini ham oshiradi. Ona tili ta‘limi shaxsning nutqiy va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ijodkorlikni rivojlantirish esa ta‘lim jarayonida eng asosiy vazifalardan biridir. Bu maqolada ona tili darslari orqali o‘quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini qanday rivojlantirish mumkinligi, o‘quvchilarni ijodiy yondashuvga qanday rag‘batlantirish lozimligi haqida fikr yuritiladi. Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili va metodologik yondashuvlar,

shuningdek, amaliy tajribalarga asoslangan metodlar orqali o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini oshirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Ona tili darslari orqali ijodkorlikni rivojlantirish masalasi ko'plab ilmiy tadqiqotlarda o'rganilgan. Masalan, M. Ibragimov (2015)¹ ona tili ta'limining ijodiy tafakkurga ta'sirini o'rgangan va uning samaradorligini tahlil qilgan. U o'quvchilarning ijodiy fikrlashlarini rivojlantirishda harakatli, interfaol metodlar va loyihalar asosida dars o'tkazish zarurligini ta'kidladi.

J.Qodirov (2017)² esa o'quvchilarning o'ziga xos ijodiy yondashuvlarini rivojlantirishda ona tili va adabiyot fanlarining o'rnini belgilab berdi. U shuni ta'kidlashicha, ona tili ta'limida o'quvchilarni nafaqat mantiqiy fikrlashga, balki ijodiy tasavvurga ham o'rgatish zarur. Ijodkorlikni rivojlantirishda bir qator metodlar qo'llaniladi:

Loyiha metodikasi - o'quvchilarga o'z g'oyalarini amalga oshirishga imkon yaratadi va ijodiy yondashuvni talab qiladi.

Muloqot asosidagi metodlar - munozara va suhbatlar orqali o'quvchilarning fikrlarini erkin ifodalashiga imkon yaratadi.

Yaratilish metodikasi - o'quvchilarga o'z asarlarini yaratish, yangi g'oyalar ishlab chiqishga undaydi.

Innovatsion metodlar - zamonaviy texnologiyalar va onlayn platformalardan foydalanish orqali ijodiy faoliyatni kengaytiradi.

O'quvchilarning ona tili darslarida ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda qo'llanilgan metodlarning samaradorligini tahlil qilish uchun eksperiment o'tkazildi. Tadqiqotda 5 ta sinf guruhlarini ishtirok etdi, ularning ijodiy faoliyatlari va o'zaro muloqot ko'nikmalari o'rganildi.

¹ Ibragimov, M. (2015). Ona tili ta'limining ijodiy tafakkurga ta'siri. Tashkent: Ma'naviyat.

² Qodirov, J. (2017). Ona tili va adabiyotda ijodiy yondashuvlar. Bukhara: O'qituvchi.

Loyiha metodikasi orqali o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlari sezilarli darajada oshdi. Ular birgalikda ishlashni, yangi g'oyalar ishlab chiqishni va ularga ko'proq kreativ yondashishni o'rgandilar.

Muloqot asosidagi metodlar orqali o'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifodalashni va bahs-munozaralarda qatnashishni yaxshiladi.

Innovatsion metodlar yordamida, o'quvchilar yangi texnologiyalar yordamida ijodiy ishlarni yaratishda ilg'or tajribalar bilan tanishdilar.

Kreativlikni rivojlantirish usullari

Ijodiy yozuv mashg'ulotlari

Hikoya tuzish: O'quvchilardan o'zlari boshdan kechirgan qiziqarli voqealarni yoki tasavvur qilingan vaziyatlarni yozib berish talab qilinadi.

She'r yozish: Fikrlarni qofiyalarga solib ifodalash o'quvchilarning so'z boyligi va ijodiy tasavvurlarini kengaytiradi.

Maqola va esse yozish: Tanlangan mavzu bo'yicha mustaqil fikr yuritish va dalillarni keltirish o'rgatiladi.

Interaktiv o'yin va mashg'ulotlar

"Ijodiy hikoya tugatish" o'yini: Bir o'quvchi hikoya boshlaydi, qolganlari uni davom ettirib, o'z versiyalarini qo'shadi.

So'z o'yini: Berilgan so'zlardan yangi so'zlar yoki iboralar tuzish.

Qahramon yaratish: O'quvchilar o'zlariga xos personajlar yaratib, ularning xususiyatlarini tasvirlaydi.

Adabiy asarlar tahlili va interpretatsiyasi

Muloqotli tahlil: Adabiy asarni tahlil qilishda o'quvchilar o'z nuqtayi nazarini bildiradi, boshqacha yakunlar haqida bahslashadi.

Rolga kirish mashqlari: Adabiy asar qahramonlarining roligacha kirib, ularning his-tuyg'ularini tasvirlash.

Adabiy o‘yin: Asar matni asosida sahna ko‘rinishlari yaratish va ijro etish.

Raqamli texnologiyalarni qo‘llash

Virtual muhitdan foydalanish: O‘quvchilarning ijodiy matnlarini bloglarda chop etish yoki multimediy vositalaridan foydalanish.

Interaktiv dasturlar: So‘z o‘yinlari yoki ijodiy topshiriqlar uchun mobil ilovalar va platformalardan foydalanish.

Jamoaviy faoliyatni tashkil etish

Guruhiy loyiha ishlari: O‘quvchilar guruhlarga bo‘lingan holda, birgalikda matn yaratadilar yoki muammoga ijodiy yechim izlaydilar.

Munozaralar tashkil etish: Turli masalalar bo‘yicha o‘quvchilar o‘z nuqtai nazarlarini himoya qilishadi.

Ona tili darslari orqali ijodkorlikni rivojlantirish, o‘quvchilarning shaxsiy va intellektual salohiyatini oshirishda muhim o‘rin tutadi. O‘quvchilarga ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun mos metodlarni tanlash va amaliyotda qo‘llash zarur. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, loyihalar, muloqot asosidagi metodlar va innovatsion yondashuvlar orqali ijodkorlikni oshirish mumkin. Shu sababli, ona tili o‘qituvchilari o‘z darslarida zamonaviy va ijodiy metodlarni keng qo‘llashlari kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ibragimov, M. (2015). Ona tili ta’limining ijodiy tafakkurga ta’siri. Tashkent: Ma’naviyat.
2. Qodirov, J. (2017). Ona tili va adabiyotda ijodiy yondashuvlar. Bukhara: O‘qituvchi.
3. Usmonova, D. (2018). O‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish metodlari. Samarqand: Ilm.
4. Karimova, N. (2020). Ona tili darslarida ijodiy faoliyatni tashkil etish. Nukus: Sharq.

5. Rasulov, E. (2021). Innovatsion texnologiyalarni ona tili ta'limida qo'llash. Tashkent: O'qituvchi.
6. Mirzaeva, G. (2022). Ijodkorlikni rivojlantirish metodikasi. Fergana: Akademiya.
7. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.
8. Kulmuminov, U. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION. Open Access Repository, 4(2), 434-437.
9. KULMOMINOV, O. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. World Bulletin of Social Sciences, 27, 54-56.
10. Kulmominov, O. (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. Open Access Repository, 9(10), 112-116.
11. Kulmominov, O., & Ibragimova, F. (2024). DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITY OF STUDENTS IN PRIMARY EDUCATION AS A PEDAGOGICAL PROBLEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 34, 66-69.
12. Kulmominov, O. (2024). Creative Thinking Of Students In Primary Education And Methods Of Its Display In The Educational Process. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*, 2(5), 283-289.
13. Hilola, N. (2024). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARIGA SUV TEJASH VA ULARNI ISROF QILMASLIKKA OID BILIMLARNI O 'RGATISH. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 7(5), 170-173.

14. Safar o'g'li, K. U. (2024). PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. *International journal of artificial intelligence*, 4(10), 10-13.
15. Safar o'g'li, K. U. (2024). FEATURES OF THE PROCESS OF DEVELOPING CREATIVE ABILITIES IN NATIVE LANGUAGE LESSONS. *International journal of artificial intelligence*, 4(10), 6-9.
16. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi “ Boshlang'ich sinf o'quvchilarida shaxslararo muloqot madaniyatini shakllantirish”. “Муғаллим ҳам үзликсиз билимлендириў” /Илимий-методикалық журнал 2024 5/2-сан ISSN 2181-7138. Нөкис -2024
17. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi “Problems and solutions of scientific and innovative research” “Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijobiy fazilatlarni shakllantirish mexanizmi”- 2024- yil 182-1187-betlar Volume 01. ISSUE 07 universalconference.us.

**BOSHLANG‘ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA
O‘QUVCHILARINING O‘QUV-BILISH FAOLIYATINI
MODELLASHTIRISH**

**Shoymurodova Roziya Yusuf qizi Termiz davlat pedagogika instituti
1-kurs magistranti**

**Ilmiy rahbar: Termiz davlat pedagogika instituti boshlang‘ich ta‘lim
kafedrası mudiri dost. Muxtorova Lobar Abdimannobovna**

Annatatsiya Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari nutqini o‘stirish, ravon o‘qishga erishish hozirgi elektron hayot tezkor rivojlanishi jarayonida dolzarb muammolardan biridir. O‘qish, uqish, o‘rganish inson hayotida muhim ahamiyatga ega. Ravon o‘qishga o‘rgatishning yo‘l- yo‘riqlarini o‘qish metodikasi ishlab chiqadi hamda savod o‘rgatish davridan boshlab mukammalashib boradi. Ushbu o‘qitish metodlaridan biri o‘quv-bilish faoiyatini modellashtirish metodi hisoblanadi..

Kalit so‘zlar: ta'lim, metodika, tafakkur, o‘quvchilarda tez, ongli, ifodali o‘qish malakalarini shakllantirish;

Ona tili fani darslarida o‘quvchilarning atrof muhit haqidagi tasavvurlari boyitiladi, nutqi o‘stiriladi. Darslikda o‘zlashtirilgan bilimlari multimediya ilovalari va o‘quvchilarning aqliy rivojlanishiga, mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga, dunyoqarashini boyitishga, mustaqil fikrlashg nutqini o‘stirishga, qobiliyatlarini tarbiyalashga va ijodiy tasavvurini rivojlantirishga qaratilgan o‘quv qo‘llanmalar, darsliklar, elektron ta‘limiy vositalar orqali shakllanadi. Matn orqali tasavvur eta olmagan so‘zlarni rasmi orqali nutqiga kiritish imkoni rivojlanadi.

Demak, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ona tili darslarida tovushlarni tanishga, harflarni anglashga, yozishga, ongli o‘qishga o‘rgatish bilan bir qatorda ularning tasavvuri g‘oyalari ham ko‘payib boriladi. Ko‘rganlari, eshitganlari, qiladi his etgan narsalari haqida shakllangan tasavvurlari asta sekin rivojlanib boradi.

Ma‘lumki, dars bosqichli izchillik asosida olib boriladi. Har bir amalga oshirilgan tahlil keyingi tahlil uchun zamin yaratishi, boshqacha aytganda,

berilgan bilim keyingi bilimning muvaffaqiyatli egallanishini ta'minlashilozim. Bu bizga ijodiy tasavvurni rivojlantirishni savod o'rgatish davridan boshlab olib borish orqali, kelgusida o'quvchilarni ijodiy faol, kundunyoqarashga ega, aqliy rivojlangan, fikrlash quvvati yuqori, estetik tarbiyalangan, tafakkuri rivojlangan, qobiliyatli, mantiqiy fikrlay oladigan shaxsni tarbiyalashga zamin yaratadi, degan

xulosaga kelishimizga yordam beradi. Boshlang'ich sinf savod o'rgatish davri uchun mo'ljallangan "Alifbe" darsligida keltirilgan topshiriq va mashg'ulotlarning o'quvchilar tasavvurini o'stirishdagi ahamiyatini tahlil qilamiz. Amaldagi "Alifbe" darsligida o'quvchilarning tasavvurini boyitishga, aqliy salohiyatini o'stirishga, hikoya va ertaklar tuzishga mo'ljallangan rasmi kompozitsiyalardan keng foydalanilgan.

Bir nechta ijodiy topshiriqlar ham o'z aksini topgan. Asosiy maqsad o'quvchilarni o'zbek tilidagi barcha tovushlar va harflar bilan tanishtirish, o'qish va yozish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat bo'lganligi sababli bunday topshiriqlarga

ko'p vaqt ajratilmagan. Tajribalardan ma'lumki, biror qiziqarli hayotiy hodisa yoki multfilm

qahramonlarini muhokama qilinganda o'quvchilar birdan turli xildagi, atroflicha

fikrlar bildirib boshlaydilar. Shunday vaziyatlarda ular o'z aqliy imkoniyatlaridan

ko'p narsalarni bilishi ma'lum bo'lib qoladi. Shu o'rinda savol tug'iladi: nega ulardarga oid mavzular yuzasidan gapirganlarida bunday ishtiyoq bilan so'zlamaydilar?

Chunki multfilmlarni tomosha qilganlarida tasavvur yaqqol namoyon bo'ladi. Nutq organlari, odam organizmining nutq tovushlari hosil bo'lishida qatnashadigan turli qismlari. Aktiv nutq organlariga til, lab, yumshoq tanglay, passiv nutq organlariga esa tishlar, qattiq tanglay, burun bo'shlig'i kiradi.

Nutqning tashqi va ichki, ogʻzaki va yozma turlari bor. Tashqi nutq asosan aloqa bogʻlash maqsadlariga xizmat qiladi, shuning uchun u tinglovchilarga tushunarli qilib tuziladi. Oʻzini bilish, tafakkur jarayonlarida gʻoyat muhim rol oʻynaydi. Yozma nutq (xat yozish va oʻqish) 77 funksional jihatdan ichki nutq (yozilajak narsani ichida inchirlash, tovush chiqarmasdan oʻqish) bilan chambarchas bogʻliqdir. Maʼlumki, soʻzlashuv tili nutq oʻstirishning dastlabki boshqichi hisoblanib, u astasekin takomillashib boradi. Soʻzlashuv tili esa oʻqilgan matnlarni ogʻzaki hikoya qilishda namoyon boʻladi. Soʻzlashuvga oʻrganish barcha darslar jarayonida amalgaoshadi, lekin oʻqish darslari yetakchi ahamiyat kasb etishi kerak.

Kichik yoshdagi maktab oʻquvchilariga maʼnaviy kamolot ona tili orqali mujassamlashadi. Ona tili, shu jumladan, oʻqish nutq oʻstirish taʼlim –tarbiya jarayonidagi eng muhim vositalardandir. Oʻquvchilarning ogʻzaki va yozma nutqlarini meʼyorlashda ularning mutanosibligini taʼminlashda, milliy tilning tabiati va oʻziga xos xususiyatini belgilashda, ifoda va talaffuz qonuniyatlarini aks ettirishda ohangdorlik, yaʼni shijoat bilan oʻqishning amaliy ahamiyatini oʻstirish, adabiy til meʼyori va mezonlariga rioya qilish, oʻqish, oʻqish metodlarini takomillashtirish yoʻllarini izlash va eng qulaylarini amaliyotga tatbiq qilish zarur. Adabiy tiltushunchasi keng qamrovli, koʻp qirrali hodisadir. Adabiy til taraqqiyoti barqarorligini taʼminlashda bolalarning yoshlikdan nutq madaniyatlarini tarkib toptirish va tarbiyalash lozim.

Til qonunlarning taʼlimga tatbiqi munosabati bilan bolalarni oʻqishga oʻrgatishdagi usullarni toʻgʻri qoʻllashi (koʻrgazmalilik, tarqatib berilgan topshiriqli qogʻozlar bilan ishlash yoʻllarini bilish) usullari takomillashtiriladi. Oʻquvchilarning bilish faoliyatlarining oʻziga xos taraqqiy etishini hisobga olish, ayniqsa, ularning ruhiy, fiziologik xususiyatlari bilan bogʻliq boʻlgan ishlarga yetarli ahamiyat qilish lozim. Ularga nisbatan eʼtibornikuchaytirish, mehrlil va hamisha shirinsuxan boʻlish zarur. Bola shaxsipedagogik va psixologik nuqtayi nazardan juda nozik

histuyg'ularga boy bo'lib, o'qituvchi ana shu tuyg'ularni ilg'ashi. Bola ruhiyatini ko'rsatishi, ta'limjarayonida insonparvarlik tarbiyasiga alohida e'tibor berishi zarur.

O'qituvchining turli fanlarni o'qitishdan maqsadi o'quvchilarning nutq madaniyatini, nutq ko'nikmalrini shakllantirish, ijodiy qobiliyatlarini taraqqiy ettirish kabi masalalarni o'z ichiga oladi. O'qituvchi nutqi o'quvchilar uchun namunadir. O'quvchilarning nutqi ravon, tushunarli bo'lishi uchun eng avvalo uning nutqidagi nuqsonlarni bartaraf etishga e'tibor berih zarur. Nutq ichki va tashqi ko'rinishiga ega. Ichki nutq odamning o'z ichiga gapiradigan passiv nutqi bo'lib, u ikkinchi kishining ishtir

Ta'lim o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati bo'lib, shu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma'lumoti va tarbiyasi ham amalga oshadi. Darslarda o'qituvchi o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar vositasida o'quvchilarga yetkazadi, o'quvchilar esa uni o'zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo'ladi. O'rganish jarayonida o'quvchilar o'zlashtirishning turli ko'rinishlaridan foydalanishadi, ya'ni o'zlashtirilayotgan ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etishda o'ziga xos tafovutlarga tayanadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning dars paytidagi hamkorligi, o'quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta'lim va tarbiya masalalari hal etiladi.

Ta'limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda shakllanadi. Shunday ekan, ta'lim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib bo'lishi kerak. Ilmiy adabiyotlarda ta'limning maqsadi imkoniyatlaridan to'g'ri, aniq, o'rinli foydalanish ko'nikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g'oyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, shaxsni ma'naviy boyitishdan iboratligi ta'kidlangan. Ta'limiy maqsad asosida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, og'zaki va yozma savodxonlikni oshirish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyati takomillashtiriladi.

Tarbiyaviy maqsad asosida esa ma'naviy, g'oyaviy, nafosat tarbiyasi beriladi. Til o'rganish jarayonida xalqning madaniy-axloqiy qadriyatlariga yaqinlashtirish imkoni paydo bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarning "Ona tili" darsliklarida berilgan har bitta mashq o'quvchilar uchun o'ziga xos jumboq. Uni to'g'ri bajarish o'qituvchiga ham, o'quvchilarga ham bab-baravar tegishlidir. Mashqlar mavzu jihatidan o'zaro bog'liq bo'lsa-da, ularning har biri o'ziga xos yangicha yondashishni taqozo etadi. Shunisi xarakterliki, sho'ro davri ta'limida mashqlar nazariy qoidalarga dalil-isbot tarzida keltirilgan bo'lsa, endilikda amaliy mashqlarni bajarish orqali nazariy qoida-xulosalar chiqarish ko'zda tutilgan. Bundan ko'zlangan maqsad mashqlarni shunchaki bajarish bo'lmay, ona tili qonuniyatlarini teran o'zlashtirish, so'z sehri o'quvchilarning qalbdan his etishlariga, amalda undan to'g'ri va unumli foydalanishlariga erishishdir. Muammoli izlanish metodi ta'lim jarayonida faqat yaxshi o'zlashtiruvchilargagina emas, balki barcha o'quvchilarga mo'ljallanganligini ta'kidlash joiz. Ishning mohiyati shundaki, muammoli yondashuv barcha o'quvchilarni qo'yilayotgan muammoga qiziqtirishi, eng real farazni tanlashga olib kelishi kerak. Muammoli izlanish metodi o'quvchilar bilan hamkorlik munosabatlarini o'rnatish, ulardan tezda axborot olish, ularga mustaqil fikrlash va darhol mulohazasini bildirish imkonini beradi. Muammoli izlanish metodi bilim berish jarayonida o'quvchilar faoliyatiga tayanilishiga ko'ra mustaqil ishlash metodiga yaqin turadi. Va ko'pincha bu ikkala metod birgalikda qo'llaniladi. Biz keyingi badda mustaqil ishlash metodining mustaqil fikrlashga o'rgatishdagi o'rniga to'xtalib o'tamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Barkamol avlod yili" Davlat Dasturi. - T.: O'zbekiston, 2010.

2. O‘zbekiston Respublikasining "Ta'lim to‘g‘risida"gi Qonuni Barkamol avlod - O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori.- T.: "Sharq", 1998
3. Abduqodirov A.A., Begmatova N.X. Maktabgacha ta'lim muassasalarida multimedia texnologiyasidan foydalanish uslubiyoti (o‘quv-uslubiy qo‘llanma). - Qarshi: Nasaf, 2011.
4. Alimov N. Maktabgacha yoshdagi bolalarni matematik ta'limga tayyorlash . Maktabgacha ta'lim. - T., 2005.
5. Axmedova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarning o‘zlashtirish darajasini aniqlash va tahlil qilish . Bola shaxsini rivojlantirishning dolzarb muammolari mavzusidagi II xalqaro anjuman. - T.: 2008.
6. Мухтарова, Л. (2023). Экологическая безопасность как неотъемлемая составляющая экологической культуры. Интерпретация и исследования, 2(1). 7 . Абдиманнабовна, М. Л. (2023). ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ И НАВЫКОВ В ИССЛЕДОВАНИЯХ TIMSS. Журнал педагогов, 1(1), 517-517.
8. Мухтарова, Л. А. (2021). Использование инновационных образовательных технологий в формировании культуры окружающей среды. Восточное возрождение: инновационные, образовательные, естественные и социальные науки, 1(10), 792-797.
9. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi “ Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida shaxslararo muloqot madaniyatini shakllantirish”. “Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў” /Илимий-методикалык журнал 2024 5/2-сан ISSN 2181-7138. Нөкис -2024
10. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi “Problems and solutions of scientific and innovative research” “Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijobiy fazilatlarni shakllantirish mexanizmi”- 2024- yil 182-1187-betlar Volume 01. ISSUE 07 universalconference.us.

TIJORAT BANKLARI TO'LOV QOBILIYATI OSHIRISH YO'LLARI

Baxromqulova Sarvinoz Ahror Qizi

Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi tinglovchisi

Bank tizimida innovatsion ishlanmalarni yaratish strategik rejalashtirishning eng asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Uning asosiy maqsadi tizimning ilmiy-texnik va texnologik faoliyatini belgilab beradi hamda innovatsiyalarni yaratish, ularni xizmat ko'rsatishga qo'llash, yangi mahsulot ishlab chiqarishni yaratish maqsadida yangi texnologik jarayonlarni ishlab chiqib faoliyatda qo'llash, foydalanilayotgan xizmat ko'rsatish texnologiyalarini doimo takomillashtirishdan iborat bo'ladi.

Innovatsion faoliyatni rivojlantirish, korporativ korxonalarda ilmiy-texnik komplekslar tashkil etish va ular ustida ilmiy ish olib borib, ishlab chiqarishga qo'llash bo'yicha yagona tizimni tashkil etish orqali bank to'lov qobiliyatini ta'sirini oshirish zarur bo'ladi.

Hozirda iqtisodiyotning rivojlanishi uchun innovatsion ishlanmalar yaratilib, ishlab chiqarishga, hamda banklarga joriy etilmoqda. Yangi texnika va texnologiyalarning vujudga kelishi bilan mahsulotlar hamda bank xizmatlar ko'rsatishning yangi, jahon standartlariga javob beradigan mahsulot va xizmat turlarini, ya'ni ilmiy mehnat sarflanadigan tovarlarning yangi turlarini yaratish asosiy o'rinni egallay boshladi. Bu yerda innovatsion maqsadlarning aniqligi muhim o'rin tutadi.

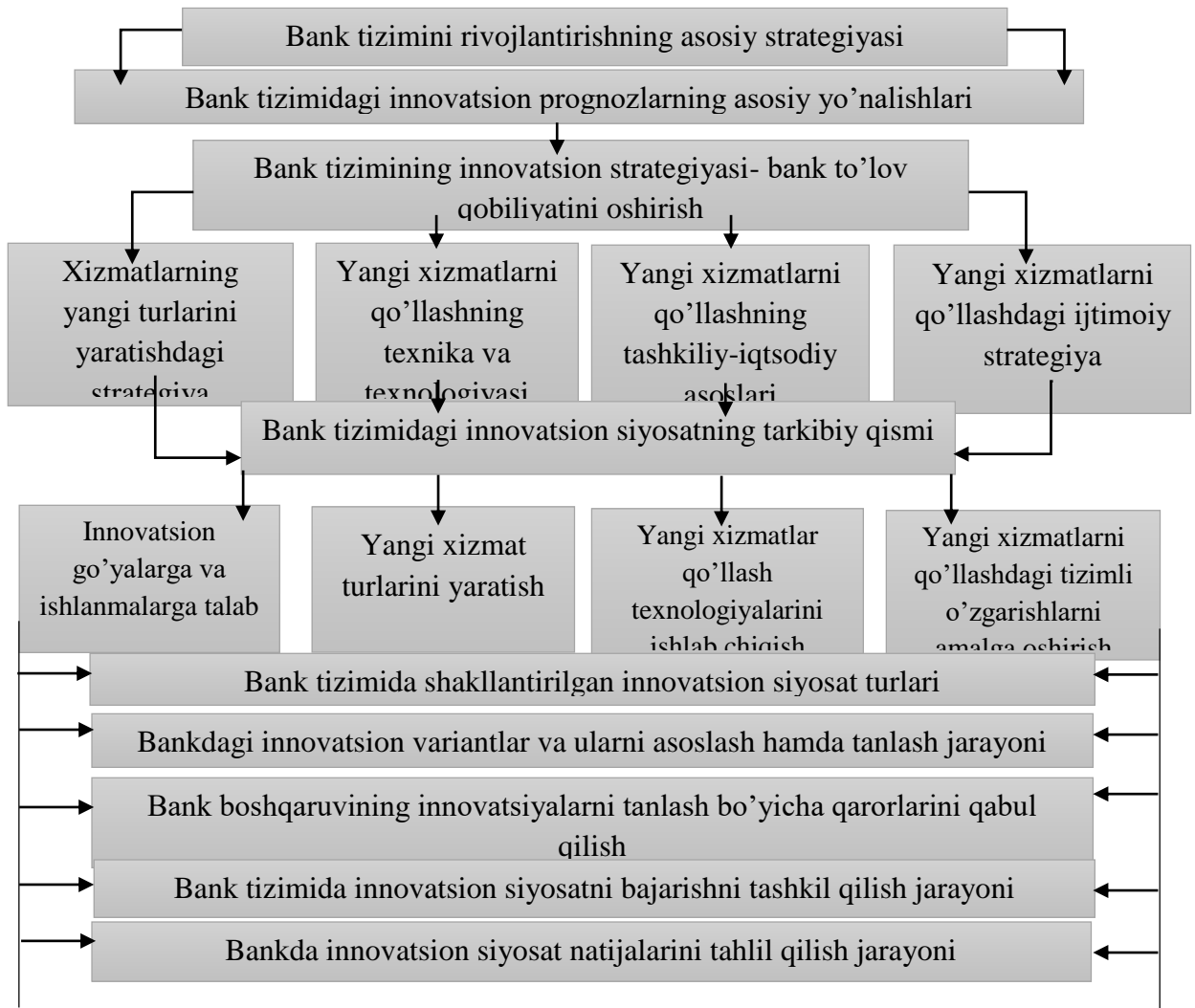
Bank tizimida innovatsion ishlanmalarni yaratish quyidagi yutuqlarga olib keladi:

- yangi texnik-texnologik qarorlar qabul qilinadi, bu yo'nalishda izlanish yangi kashfiyotlarni yaratishdan iborat;
- ilmiy izlanishlar va yangi texnik-texnologik ishlanmalar yaratiladi;
- ishlab chiqarish yangi mahsulot va xizmatlar ko'rsatishga texnologik tayyorlanadi;
- yangi mahsulot va xizmatlar bozorda doimiy takomillashtiriladi va raqobatbardoshlik darajasi ta'minlanadi.

Bank tizimida innovatsion siyosatning asosi innovatsion ishlanmalarni shakllantirish maqsadini to'g'ri tashkil etish, ularni amalga oshirish vaqtini aniqlash, amaliy maqsadlarni bajarish darajasiga baho berish, yangi mahsulot va xizmatlar ko'rsatishning amalga oshirilish muddatini qisqartirishdan iborat. Bank tizimida innovatsion siyosatni shakllantirishning ketma-ketligi 1.2- rasmda ifodalangan.

Banklarni to'lov qobiliyatini tartibga solishning innovatsion ishlanmalarni yaratishning asosiy bosqichlari bo'lishi mumkin. Banklarda innovatsion ishlanmalarni yaratishning asosiy bosqichlari quyidagilar:

Birinchi bosqich. Bank tizimida shakllanayotgan va kelib tushayotgan yangi g'oya hamda takliflarni bir tizimga keltirish, ya'ni:

1-rasm. Bank tizimida innovatsion siyosatini shakllantirishning ketma-ketlik sxemasi

- Xizmat ko'rsatish bozorini o'rganish natijasida xizmat turlari va ularni amalga oshirish texnologiyalarining o'zgarishi, innovatsiyalar to'g'risida konstruktorlik va texnika, texnologiya ishlab chiqaradigan korxonalar, marketing xizmati, qayta ishlovchi korxonalar, savdo alokachilari va boshqa aniq iste'molchilardan kelib tushadigan ma'lumotlarni (turli takliflar, talablar, reklamalar va b.) yig'ish;
- yangi xizmatlar turini ishlab chiqarish imkoniyatlari, bu boradagi risk darajasi va hajmi to'g'risida ma'lumotlar to'plash;
- xizmat ko'rsatish bozori va uning uzoq davrga rivojlanishi to'g'risida ma'lumotlar yig'ish.

Ikkinchi bosqich. Bu bosqichda asosan yangi go'ya, ishlanmalar va kashfiyotlarni yaratish, ularning eng maqbulini tanlash amalga oshiriladi, yana:

-bankda yaratilgan yangi g'oyalarni xizmat ko'rsatish jarayoniga tatbiq etish bo'yicha bankning imkoniyatlarni aniqlash va uni amalga oshirish muddatini belgilash.

Uchinchi bosqich. Innovatsion g'oya va ishlanmalarning iqtisodiy, samaradorligini tahlil qilish. Bunda:

- aniq g'oya va ishlanmalarni e'tirof etadigan innovatsion ishlanmalarni yaratish;

- innovatsion g'oya va ishlanmalarning texnik-iqtisodiy xarakteristikasini aniqlash, uning sifatiga baho berish;

- innovatsion ishlanmalarni yaratish va uni xizmat ko'rsatish jarayoniga qo'llash bo'yicha xarajatlarni (investitsiya hajmini), innovatsiyaning o'zini-o'zi iqtisodiy qoplash davrini aniqlash;

- innovatsion g'oya va ishlanmalarni yaratish uchun zarur bo'lgan moliyaviy, mehnat, moddiy-texnik va boshqa resurslarning yetarlilik darajasini aniqlash;

- innovatsion g'oya va ishlanmalarni xizmat ko'rsatish jarayoniga joriy qilish vaqtini belgilash;

- innovatsion goya va ishlanmalarning foydalilik darajasini aniqlash, tahlil qilish va uni baholash.

To'rtinchi bosqich. Innovatsion g'oya va ishlanmalarni yaratishning asosini shakllantirish:

- bankning boshqaruv tizimida innovatsion g'oya va ishlanmalar uchun tegishli bo'lim yoki boshqarmalarning aniq huquq hamda majburiyatlarini ko'rsatuvchi dasturni ishlab chiqish;

- innovatsion g'oya va ishlanmalarni yaratish hamda uni amalda sinab ko'rish bo'yicha tadbirlarni (xizmat ko'rsatish holatini tekshirish, axborot va boshqa xavfsizlik darajasini aniqlash va b.) belgilash.

Beshinchi bosqich. Bank tizimidagi marketing xizmatining innovatsion g'oya va ishlanmalar to'g'risidagi dasturiga asosan, innovatsiyalarni xizmat ko'rsatish jarayonlariga qo'llash bo'yicha qaror qabul qilish. Qabul qilinishi zarur bo'lgan qaror quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak:

-innovatsion g'oya va ishlanmalarning tadbirkorlik nuqtai nazaridan asoslanishi: innovatsiyaning foydalilik darajasi, innovatsiyaga bo'lgan talab va taklifning qondirilish darajasi, innovatsion ishlanmalarni sotish yillari va uslublari, bunday innovatsiyalarni sotish bo'yicha tiplangan tajribalarning mavjudligi;

- bank tizimining xizmat ko'rsatish imkoniyatlari: amaldagi xizmat ko'rsatish va boshqa resurs samda suvvatlardan foydalanish, zaruriy resurslar va yuqori darajadagi mutaxassislar bilan ta'minlash;

- bank tizimining moliyaviy imkoniyatlari: innovatsion g'oya va ishlanmalarni yaratish, qo'llash va sotish uchun belgilangan investitsiya hajmining umumiy

summasini, moliyalashtirish manbalarini, ko'zlangan natijalar foydaliligi yoki ma'lum davrga zararliligini aniqlash;

- mamlakat va bank tizimida amaldagi normativ hujjatlar – standartlar, Davlat normalari va boshqalar talabiga mosligi;

- innovatsiyani patent litsenziyasi bilan himoyalashni ta'minlash.

Bank tizimida innovatsion ishlanmalarni yaratishdan asosiy maqsad yangi yaratilayotgan xizmatlar ko'rsatishning tannarxini minimumlashtirish hamda ularni to'lov qobiliyatini oshirishdan iborat. Qolaversa, xizmat ko'rsatish bozorida mavqei mustahkamlab, bozorni egallash doirasini yanada kengaytirish hamda mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini yuqori darajaga ko'tarish orqali ularni to'lov qobiliyatini zamon talablari darajasida saqlab qolishga erishish mumkin bo'ladi.

НЕОБХОДИМОСТЬ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕСПЕРЕБОЙНОСТИ БЕЗНАЛИЧНЫХ ПЛАТЕЖЕЙ

Хакимова (Исаева) Лобар Баходировна

**Центр развития нанотехнологий при Национальном университете
Узбекистана имени Мирзо Улугбека, бухгалтер**

Тел: +998 94 603 38 83

В мировой практике обеспечение бесперебойности безналичных платежей является обязательным условием обеспечения стабильности развития реального сектора экономики. В этом процессе важное значение имеет совершенствование практике использования форм безналичных платежей.

В статье выявлены современные тенденции и проблемы развития безналичных платежей в Узбекистане и разработаны научные предложения, направленных на решение этих проблем.

В соответствии с Законом Республики Узбекистан «О Центральном банке Республики Узбекистан» обеспечение стабильности функционирования национальных платежных систем является стратегической целью деятельности Центрального банка¹. Также, в Стратегии реформирования банковской системы Республики Узбекистан на 2020 - 2025 годы поставлены такие задачи, как, обеспечение финансовой стабильности банковской системы посредством улучшения качества кредитного портфеля и управления рисками, проведения сбалансированной макроэкономической политики, внедрения технологических решений для оценки финансовых рисков являются приоритетными направлениями реформирования банковской системы страны². Это, в свою очередь, обуславливает необходимость совершенствования практике безналичных платежей.

По утверждению С. Дудина, обеспечение бесперебойности безналичных платежей, осуществляемые через мебанковскую платежную систему, обуславливает необходимость развития методологических основ безналичных

¹Законом Республики Узбекистан. О Центральном банке Республики Узбекистан//www.lex.uz

² Указ Президента Республики Узбекистан №4992 от 12 мая 2020 года. О Стратегии реформирования банковской системы Республики Узбекистан на 2020 - 2025 годы//www.lex.uz

расчетов и в этом процессе важное значение имеет внедрение ультра современных изменений в экономики и инновационных разработок³.

По заключению А. Савцова и Е. Величко, стабильность национальных платежных систем зависит от следующих факторов:

- использование и регулирование кредитных денег в осуществлении платежей;
- оптимизация расходов участников рынка в пределах единого информационного пространства;
- контроль за рынком капитала в процессе движение денег в экономики как денежного капитала⁴.

А.Косой констатирует тот факт, что при обеспечении бесперебойности безналичных платежей в экономики важное значение имеет применяемый вид очередности платежей и календарная очередность платежей предусматривает равенство платежей, а целевая очередность платежей приведет к ущемлению прав собственников⁵.

Результаты научного исследования Ч.Аллена показывает, что использование электронных денег влияет на частоту транзакций и приведет к замену одного платежного средства к другим. А это, может привести изменению взаимосвязи между монетарными действиями и экономической активностью⁶.

По мнению Д.Кочергина и А.Янгировой, внедрение технологий «распределенного реестра» и их широкое использование может привести к радикальному изменению процессов платежей, клиринга и взаиморасчетов в платежной системе⁷.

³ Дудин С. А. Платежные системы: базовые категории, классификация, направления развития//Вестник НГУЭУ, 2012. – № 3. – С. 230-236.

⁴ Савцова А.В., Величко Е.В. Проблемы развития и функционирования платежных систем в России//Вестник Северо-Кавказского федерального университета. Ставрополь, 2017. – №1. – С. 85-94.

⁵ Косой А.М. Платежный оборот: исследования и рекомендации. Монография. – М.: КНОРУС, 2012. – С. 31-32.

⁶ Allen H. Innovations in Retail Payments: E – Payments. Bank of England Quarterly Bulletin. Winter, 2003-P. 77.

⁷ Кочергин Д.А., Янгирова А.И. Центробанковские цифровые валюты: ключевые характеристики и направления влияния на денежно-кредитную и платежную систему//Финансы: теория и практика. – Москва, 2019. – №4. – С. 81.

Jahon tarixi darslarini o'qitishda "qiyosiy-tahlil" va "klaster" pedagogik uslublaridan foydalanish yo'llari

O'zbekiston Respublikasi IIV 2-sonli Toshkent akademik litseyi tarix fani o'qituvchisi Meyliyeva Saodat Ismatovna

Jahon tarixi fanida davlatlarning taraqqiyot yo'lini o'rganishda "qiyosiy-tahlil" metodi va "klaster" metodi pedagogik uslubidan foydalanish mavzuni yoritishda, mavzulardagi voqea va hodisalarni eslab qolishda o'quvchi va o'qituvchilarga juda samarali yordam beradi. Jahon tarixi fanini o'qitishda 10-11 sinf o'quvchilarining qiziqish doirasi va hayotga ongli munosabatda bo'lishini hisobga olgan holda FSMU "qiyosiy-tahlil," "Klaster" metodlaridan foydalanish, o'quvchilarning ilmiy salohiyatidan kelib chiqib seminar mashg'ulotlar tashkil etishning ahamiyati juda kattadir. Bu darsning sifatini oshiradi va o'quvchilarni ilmiy ijodkorlikka yo'naltiradi. Yuqori sinflarda seminar mashg'ulotlar tashkil etishda o'qituvchidan juda yuqori o'quv-ilmiy salohiyati va yuksak pedagogik mahorat va tashabbuskorlik, tashkilotchilik talab qilinadi. Ana shunday fidoyilik tufayliguna darsning sifati va samaradorligi ta'minlanadi.

Klaster metodi esa-pedagogik, didaktik strategiyaning muayyan shakli bo'lib u ta'lim oluvchilarga ixtiyoriy muammolar ya'ni mavzular yuzasidan erkin, ochiq o'ylash va fikrlarni bemalol bayon etish uchun sharoit yaratishga yordam beradi. Klaster metodi aniq obyektga yo'naltirilmagan fikrlash shakli sanaladi. Undan foydalanish inson miya faoliyatini ishlash tamoyili bilan bog'liq ravishda amalga oshadi. Ushbu metod orqali mavzuni o'quvchilar tomonidan chuqur va puxta o'zlashtirishga qadar fikrlash faoliyatini bir maromda bo'lishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Masalan 11-sinf jahon tarixi fanida "1991-2017 yillarda Yaponiya degan mavzu bor. Bu mavzuni tushuntirishda XXI asrda dunyoning eng kuchli raqobatdosh davlatlari Xitoy va AQSH ning taraqqiyoti bilan qiyosiy tahlil uslubidan foydalangan holda tushuntirish maqsadga muvofiqdir. Qiyosiy tahlil uslubi o'quvchining bilim darajasini oshirish bilan birga jahon siyosatini ongli ravishda fikran tahlil qilish va o'z munosabatini bildirishga o'rgatadi. O'z fikrini himoya qilish, eng asosiysi hayotga ongli munosabatda bo'lishga, boshqa davlatlarning taraqqiyot darajasidan ongli ravishda xulosa chiqarishga o'rgatadi.

XXI asr insoniyat tarixiga postindustrial jamiyatni yaratish asri, axborotlashgan jamiyat asri, intellektual yoshlar asri bo'lib kirdi. XXI asr boshlariga

kelib jahon eksport salohiyatida asosiy rol o'ynayotgan qaysiki davlatning taraqqiyotini o'rganmaylik barchasida taraqqiyotdagi barqarorlikning asosiy sabablari: davlatning kelgusi taraqqiyotini ta'minlab beruvchi yoshlar tarbiyasiga e'tibor ta'lim tizimini isloh qilish, jahon bozoridagi talab va taklifni o'rganish, o'z davlatining ichki imkoniyatidan kelib chiqib davlatning eksport salohiyatini oshirish yo'lida iqtisodiyotni bank tizimini isloh qilish, milliy valyutani konvertatsiyalash, ijtimoiy sohani isloh qilish kabi vazifalarni o'z oldilariga maqsad qilib qo'yib butun xalqining e'tiborini shu sohaga yo'naltirganini guvohi bo'lamiz. Oddiy bir misol: 1867-68 yillardayoq Yaponiyadagi Meidzi islohotlari natijalarini oling, yoki 1945 yil II Jahon urushidan so'ng o'z milliy yapon ruhini saqlab qolishni afzal bilib armiyasini demobilizatsiya qilgan Yaponiya butun e'tiborini til o'rganishga va jahon bozorida eng so'nggi texnologiyalarni o'rganishga bag'ishlagan yapon yoshlari atigi 10-15 yil ichida "Yapon iqtisodiy mo'jizasi" nomi bilan jahon hamjamiyati e'tiboriga tushdi. 1956-1970 yillardayoq Yaponiya yalpi ichki mahsulot hajmi bo'yicha AQSH dan so'ng dunyoda 2-o'rinni egalladi. Bugungi Yaponiya esa 1990 yillarda Yaponiya hukumat raisi Ryutaro Xosimoto davrida 6 ta islohotni amalga oshirib 1. Soliq, 2. Ta'lim sohasida, 3. Iqtisodiy ta'minot 4. Iqtisodiyotda davlat boshqaruvini pasaytirish, 5. Ma'naviy boshqaruvni desentralizatsiyalash, 6. sanoat kompaniyalariga yer uchastkalari ajratish sohasini isloh qildi. 1990- yillardayoq Yaponiya chetga 1 trillion dollar sarmoya kiritib dunyodagi eng yirik investor davlatlardan biriga aylandi. Dunyo bo'yicha video apparaturalarning 90 foizi, sanoat robotlarining 2/3 qismi Yaponiya hissasiga to'g'ri kelardi, Yaponiya Mehnat unumdorligi bo'yicha G'arbiy Yevropadan o'tib AQSH ga yaqinlashib bordi. Bugungi kunda dunyoning iqtisodiy barqaror rivojlangan davlatlaridan biri sifatida Yaponiya yalpi ichki mahsulot hajmi bo'yicha AQSH va Xioydan so'ng dunyoda 3-o'rinni egallaydi., yiliga 400 milliard dollarlik tovar eksport qiladi. Yaponiya kemasozlik, traktorsozlik, metalni qayta ishlash sanoati bo'yicha dunyoda 1-o'rinni egallaydi. Po'lat, televizor avtomobil ishlab chiqarish bo'yicha dunyod ayetakchi o'rinni ehallaydi.

Qiyosiy- tarixiy pedagogik uslubi- qiyoslash yo'li bilan tarixiy voqea va hodisalardagi umumiylik, xususiylik, voqea va hodisalardagi o'xshashlik va ular taraqqiyotidagi tafovutlar bosqich va tamoyillar aniqlanadigan ilmiy- tadqiqot metodining bir ko'rinishidir. Qiyosiy tahlil pedagogik metodidan jahon tarixi va O'zbekiston tarixi darslarida va jamiyatshunoslik, huquqshunoslik darslarida adabiyotshunoslik va madaniyatshunoslik fanlarida va boshqa sohalarda keng miqyosda foydalanish mumkin.

G'arb sotsiologiyasida qiyosiy -tarixiy metod (uslubni qo'llanilishi fransuz faylasuflari E Dyurkgeym, E Kant, ingliz faylasufi G Spenser g'oyalari bilan bog'liqdir. Qiyosiy tarixiy metod (uslub) madaniyatlar va ularni taraqqiyot bosqichlarini qiyoslab o'rganishda, turli ijtimoiy tuzilmalar (davlat, oila va jamoat birlashmalarini taqqoslashda qo'llaniladi. Bu uslubdan foydalanishda tarixiy voqea va hodisalar tarkibi va vazifalarini o'rganish bilan qo'shib ketadi. Bu jarayonda qiyosiy-tarixiy tadqiqot metodologiyasi yangi voqea- hodisalar bilan boyib boradi

Bugungi kunda o'zining ishlab chiqarish salohiyati bo'yicha dunyo ustaxonasi deb nom olgan, o'zining yuksak taraqqiyoti va jahon bozorida eksport salohiyati bilan butun jahon hamjamiyatini lol qoldirayotgan AQSH bilan barcha sohada raqobatlashishga qodir Xitoy taraqqiyotiga e'tibor beraylik. Bugungi kunda Xitoyning bir yillik daromadi yalpi ichki mahsulotga nisbatan 47 trillion dollarni tashkil etadi. Shuni qiziqki jahon ahliga bundan 100 yil oldin Xitoy G'arbiy Yevropa davlatlari, Yaponiya va Rossiya tomonidan afyun urushlari tufayli yarim mustamlakaga aylantirilgan nochor davlat edi. 1899 yil AQSH davlat kotibi Xey doktrinasini eslang: "Biz sizning Xitoyga nisbatan huquqingizni tan olamiz. Lekin Xitoy portlari AQSH uchun ham ochiq bo'lishi kerak"-deya ochiq eshiklar Doktrinasini siyosatini e'lon qilgandi. Xitoy xalqi keyingi 100 yil ichida qancha xo'rliklarga chidamadi deysiz. Sinxay inqilobi, Sun Yat Sen, Chan Kayshi, Yuan Shikay Mao Szedun, Versal konferensiyasi qarorlarida Xitoy huquqining e'tiborsiz qoldirilishi, Vashington konferensiyasi qarorlari 1931 yil Yaponiya tomonidan Sharqiy Xitoyda 1 million km kv hududda Manchjou -go qo'girchoq hukumatining tuzilishi, 1938-1945 yil 8 yillik Yapon- Xitoy urushi, SSSR va AQSH tomonidan Xitoy hududining Yaponiya kvantun armiyasidan tozalanishi, Xitoy Xalq Respublikasining tashkil topishi. "Madaniy inqilob"- taraqqiyot yo'lida adashishlar va nihoyat Haqiqat sari yuzlanish 1989 yil Tyananmen fojiasi va Den Syaopin islohotlari 1992 yil tadbirkorlarni qo'llab -quvvatlar dasturi va chet el investorlariga yaratilgan imkoniyatlar 4-ta qirg'oqboyi maxsus erkin iqtisodiy zonalarning yaratilishi, xalqqa berilgan imkoniyatlar Den Syaopinni "Xitoy islohotlari otasi" ga aylantirdi. Jahon tarixi fanini o'qitishda darsning sifatli va samaradorligini ta'minlash tarix fani o'qituvchilaridan o'quvchilarni qiziqish doirasini kengaytira olishini, pedagogik mahoratni va o'quv -ilmiy salohiyatni talab qiladiki bunday fidoyilikni yaratish yo'lida barcha ustozlarimizga omad tilab qolamiz

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bhuvan Garg. Teaching of history (Tarixni o'qitish). India. New Delhi. Rajat publications, 2007.

2. Joyce Appleby, Lynn Hunt, Margaret Jacob. TELLING THE TRUTH ABOUT HISTORY. W.W. Norton & Company. New York - London. 1994.

**MAVZU: YOSHLAR BUYUK KELAJAKNI BARPO ETUVCHI
KUCHDIR**

XOLIQOVA NILUFAR SOLIJON QIZI
Andijon viloyati Qo'rg'ontepa tumani
Do'stlik MFY yoshlar yetakchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola yoshlarning jamiyatdagi o'zni va kelajakka qo'shgan hissasi haqida so'z yuritadi. Maqolada yoshlarning ta'lim, ijtimoiy faollik, ilm-fan, texnologiya, va san'at sohalaridagi muvaffaqiyatlari orqali jamiyatni rivojlantirishdagi ro'li yoritilgan. Yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularga zamonaviy bilimlar berish va ijodiy salohiyatlarini rivojlantirish zaruriyati ko'rsatilgan. Maqola, yoshlarni kelajakning buyukligini quruvchilari sifatida tayyorlash va ularning imkoniyatlarini kengaytirishning jamiyat uchun ahamiyatini ta'kidlaydi. Shuningdek, yoshlarning ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy jarayonlarga ta'siri, ularning o'zgarishlarni amalga oshirish haqida ham fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: yoshlar, kelajak, ta'lim, ijtimoiy faollik, rivojlanish, jamiyat

Аннотация. Данная статья рассматривает роль молодежи в обществе и их вклад в будущее. В статье освещается, как молодежь, благодаря своим успехам в образовании, социальной активности, науке, технологиям и искусству, играет ключевую роль в развитии общества. Подчеркивается необходимость всесторонней поддержки молодежи, предоставления ей современных знаний и развития ее творческого потенциала. Также акцентируется внимание на важности подготовки молодежи как великих строителей будущего и расширении их возможностей на благо общества. В статье также рассматривается влияние молодежи на социальные, политические и экономические процессы и их потенциал в осуществлении изменений.

Ключевые слова: молодежь, будущее, образование, социальная активность, развитие, общество

Abstract. This article discusses the role of youth in society and their contribution to the future. It highlights how youth, through their success in education, social activism, science, technology, and art, play a key role in the development of society. The article emphasizes the necessity of supporting youth, providing them with modern knowledge, and fostering their creative potential. It stresses the importance of preparing youth as the great builders of the future and expanding their opportunities for the benefit of society. Additionally, the article

addresses the impact of youth in social, political, and economic processes and their potential to bring about change.

Keywords: youth, future, education, social activism, development, society

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi yoshlarni qo‘llab-quvvatlash, ularga ta‘lim olish, kasb-hunar egallash, ijtimoiy faollikni oshirish va iqtisodiy imkoniyatlar yaratish bo‘yicha keng ko‘lamli dasturlarni amalga oshirmoqda. Yoshlarning rivojlanishi uchun yaratilib berilgan imkoniyatlar nafaqat ular uchun yangi ufqlarni ochib beradi, balki jamiyatning umumiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158 son Farmonida “O‘zbekiston— 2030” Strategiyasida aholi orasida sog‘lom turmush tarzini shakllantirish to‘g‘risida me‘yorlari ishlab chiqilgan¹.

Qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 19-mayda qabul qilingan Senat tomonidan 2020-yil 7-avgustda ma‘qullangan ta‘lim — oluvchilarga chuqur nazariy bilim, malakalar va amaliy ko‘nikmalar berishga, shuningdek ularning umumta‘lim va kasbiy bilim, malaka hamda ko‘nikmalarini shakllantirishga, qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli jarayonni mustaxkamlash to‘g‘risida 1-Bob 3- bandida keltirilganligi biz uchun eng maqsadga muvofiq o‘qitishning asosiy negizi xisoblanadi². Hozirgi kunda jamiyatning har bir qatlamida, ayniqsa yoshlar orasida, katta o‘zgarishlar va yangiliklar ko‘zga tashlanmoqda. Yoshlar jamiyatni rivojlantirishda asosiy omil bo‘lib, ularning faoliyatlari butun dunyo miqyosida katta ahamiyat kasb etmoqda. Ular faqat o‘zlarining o‘rganayotgan bilimlari va ijodiy g‘oyalari bilan emas, balki jamiyatdagi mavjud muammolarni hal qilishda ham faol ishtirok etishmoqda. Shuning uchun yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularni kelajakning buyuk quruvchisi sifatida tayyorlash zarurdir. Yoshlar nafaqat davlatning, balki butun insoniyatning kelajagini belgilovchi omil hisoblanadi. Ular o‘zlarining innovatsion fikrlari, zamonaviy texnologiyalarni o‘zlashtirishlari va kreativ g‘oyalari orqali yangi imkoniyatlar yaratishmoqda. Har bir yosh o‘quvchi, tadbirkor yoki ijodkor, kelajakda jamiyatda o‘zining o‘rni va rolini topib, yangi g‘oyalarni amalga oshirishga intiladi. Bu jarayonlar davlatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Yoshlar uchun ta'lim va

¹ Mirziyoyev.Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. // 1-jild. Toshkent O'zbekiston.2017-y-591 B

² O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son 1-Bob 3- bandi.

bilim olish jarayoni bugungi kunda eng muhim o‘rinda turadi. Ularning sifatli ta’lim olishlari uchun barcha sharoitlar yaratilib, o‘z bilimlarini rivojlantirishga imkon berish kerak. Ta’lim nafaqat akademik bilimlarni berishi, balki yoshlarni ma’naviy va axloqiy jihatdan ham tarbiyalashi lozim. Shuning uchun davlat va jamoat tashkilotlari, xususiyl sektor va ota-onalar yoshlarning ta’limiga katta e’tibor berishlari zarur. Bundan tashqari jamiyatimizda O‘zbekistonda xotin-qizlarni sog‘lom turmush tarzini shakllantirish ularga ta’lim-tarbiya berish ishlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish, jamiyat rivojlanishining eng muhim ijtimoiy-siyosiy omili bo‘lib xizmat qilmoqda³

Ta’lim sifatining oshishi, yoshlarning ijtimoiy faolligini va jamiyatdagi muhim o‘rinlarini mustahkamlashga yordam beradi. Hozirgi kunda yoshlarning faoliyatini faqat ilm-fan, texnologiya yoki san’at bilan bog‘lamaslik kerak. Ularning ijtimoiy faolligi, ekologik muammolarga qarshi kurashi, sportdagi yutuqlari, hatto siyosatda faol ishtiroki ham kengayib bormoqda. Yoshlarning o‘zini ifoda etish imkoniyatlari kengaygan sayin, ular jamiyatdagi o‘zgarishlarga yanada ta’sir o‘tkaza olishadi. Yoshlar faqat kelajakni yaratish bilan cheklanib qolmay, balki ayni paytda mavjud ijtimoiy masalalarga halqaro miqyosda qarash va muammolarga yechim topish uchun o‘z bilim va salohiyatlarini jalb etmoqda.

Yoshlar – bu kelajakdagi jamiyatni tashkil etadigan kuchdir. Ular o‘zlari yetishtirgan ilmiy yutuqlari, biznes yondashuvlari, ijodiy ishlari bilan jamiyatda o‘z izlarini qoldiradilar. Yoshlarning roli nafaqat jamiyatni yaxshilash, balki uning rivojlanishiga olib kelishdan iborat. Jamiyatdagi ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy o‘zgarishlarga moslashish va yangi g‘oyalar bilan kelish yoshlar uchun imkoniyatlarni ochadi. Yoshlar kelajakda o‘zgarishlarni amalga oshiradigan boshqaruvchilarga aylanadi, ular jamiyatni yuksaltirishda o‘zlarining eng katta kuchlarini ishlatadilar.

Ta’lim va Ilm-Fan.Yoshlar uchun ta’lim tizimi O‘zbekistonda doimiy ravishda takomillashib bormoqda. Mamlakatimizda yuqori sifatli ta’lim olish uchun zamonaviy o‘quv dasturlari, chet el universitetlarida o‘qish imkoniyatlari, stipendiyalar, grantlar va boshqa imkoniyatlar yaratilgan. Yoshlar uchun innovatsion g‘oyalarni amalga oshirish, ilm-fan va texnologiyalarni rivojlantirishda ishtirok etish imkoniyatlari kengaymoqda. O‘zbekiston yoshlarining ilmiy

³ Abdullaev, Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi (I-jild) // Darslik, Farg‘ona, 2017, B.162.

faoliyatga jalb etilishi, turli ilmiy loyihalarda ishtirok etishlari, ularning texnologiya sohasidagi o'qishlari va tadqiqotlari davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanmoqda.

Kasb-Hunar va Iqtisodiy Faollik.Yoshlarning iqtisodiy faolligini oshirish, ularni tadbirkorlikka, yangi ish o'rinlari yaratishga va mustaqil biznes boshlashga undash maqsadida davlat turli dasturlarni amalga oshiradi. "Yoshlar – kelajakning tadbirkorlari" deb atalgan loyiha yoshlarni kichik biznesga jalb qilishga, startaplar ochishga, shuningdek, mehnat bozori uchun yangi kasblarni egallashga imkon yaratadi. Yoshlar uchun treninglar, seminarlar, biznes ta'limi kurslari tashkil etilib, ularning iqtisodiy imkoniyatlari kengaytirilmoqda.

Ijtimoiy Faollik va Madaniyat.Yoshlarni ijtimoiy faoliyatga jalb qilish va ularning madaniy rivojlanishini ta'minlash uchun turli tadbirlar va ko'riklar o'tkazilmoqda. Yoshlar jamoalari o'rtasida do'stlik va hamkorlikni rivojlantirishga qaratilgan loyihalar, sport musobaqalari, ko'ngilochar tadbirlar tashkil etiladi. Bular yoshlarning bir-birini tushunishi, o'zaro hurmatni kuchaytirishi va madaniy aloqalarni rivojlantirishi uchun katta imkoniyat yaratadi.

Yoshlar va 5 Tashabbus Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan 5 tashabbus yoshlarni qo'llab-quvvatlashning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, ular yoshlarning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Bu tashabbuslar yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning imkoniyatlarini kengaytirish, ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan.

1. Yoshlarning ma'naviy va axloqiy tarbiyasi:Yoshlarning ma'naviy va axloqiy jihatdan yetuk bo'lishi, ularga bilim va fazilatlarni o'rgatish muhimdir. Bu tashabbus doirasida yoshlar o'rtasida diniy, milliy qadriyatlarni hurmat qilish, yurtsevarlikni rivojlantirish va ijtimoiy mas'uliyatni oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

2. Yoshlar sporti:Yoshlarning jismoniy salomatligini yaxshilash, ularni sportga jalb etish maqsadida sport infratuzilmasi rivojlantirilmoqda. Bu tashabbus yoshlarni sog'lom turmush tarziga, jismoniy faollikka undaydi. Sport musobaqalari va jismoniy tarbiya bilan shug'ullanish yoshlarning faolligini oshirib, ularning maqsadga erishishda chidamliligini kuchaytiradi.

3. Yoshlar bandligini ta'minlash:Yoshlarni ish bilan ta'minlash, yangi ish o'rinlari yaratish va mehnat bozoriga tayyorlash davlat tomonidan amalga oshirilayotgan muhim tashabbusdir. Yoshlar uchun zamonaviy kasblar bo'yicha o'quv dasturlari, amaliyotlar va ish o'rinlarini tashkil etish orqali bandlikni ta'minlashga katta e'tibor qaratilmoqda.

4. Yoshlar o'rtasida huquqiy bilimlarni oshirish:Yoshlarni huquqiy bilimlar bilan ta'minlash, ularga o'z huquq va majburiyatlarini tushuntirish, qonunlar va huquqiy normativlar bo'yicha maslahatlar berish muhim ahamiyatga ega. Bu tashabbus yoshlarni jamiyatda huquqiy ongga ega, erkin va mas'uliyatli fuqaro sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

5. Yoshlarni innovatsion g'oyalar bilan rag'batlantirish:Yoshlarning kreativ fikrlashini rivojlantirish, yangi texnologiyalarni yaratish va ilmiy-texnikaviy yutuqlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tashabbus yoshlarning innovatsion faoliyatini qo'llab-quvvatlashga xizmat qilmoqda. Bu orqali yoshlar o'z bilimlarini texnologiya, ilm-fan va biznes sohalarida samarali tarzda qo'llash imkoniyatiga ega bo'lmoqdalar. Bundan tashqari bugungi kunda Multimedia vositalarining boshlang'ich ta'limda qo'llanilishi yoshlarning, jumladan o'quvchilarning motivatsiyasini oshirib, ularning o'rganishga bo'lgan qiziqishini kuchaytirmoqda⁴. Zamonaviy davrda jamiyatimizda yoshlar buyuk kelajakni barpo etuvchi kuch ekanligi aks etmoqda.

Qisqa so'z bilan aytsak jamiyatimizdagi yoshlar uchun yaratilgan imkoniyatlar va 5 tashabbus strategiyasi ular uchun keng ko'lamli rivojlanish imkoniyatlarini taqdim etadi. Yoshlarning bilim, ma'naviyat, jismoniy salomatlik, kasb-hunar va ijtimoiy faollikda yuksalishi jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Har bir yosh o'zining salohiyatini amalga oshirish orqali nafaqat o'z kelajagini, balki mamlakatning kelajagini ham yaratadi. Shu bilan birga, yoshlarni qo'llab-quvvatlash, ularga imkoniyat yaratish, ularning ijodkorlik va tashabbuskorliklarini rivojlantirish orqali O'zbekiston kelajagi yanada yorqin bo'ladi.

XULOSA

Qo'rg'ontepa tumanidagi yoshlar ishlari agentligi ham yoshlarning faolligini oshirish va ularning salohiyatini rivojlantirishga katta hissa qo'shmoqda. Agentlik,

⁴ Gulyamov, A. (2020). *Boshlang'ich ta'limda multimedia vositalarini qo'llash*. Toshkent: O'qituv qo'llanma. 56b

yoshlarning ta'lim olish, ijtimoiy masalalarda faol ishtirok etish va ularni jamiyat rivojiga jalb qilish borasida turli loyihalarni amalga oshirmoqda. Qo'rg'ontepa tumanida yoshlar uchun tashkil etilgan treninglar, seminarlar, madaniy tadbirlar va sport musobaqalari ularning ijtimoiy faolligini oshiradi hamda jamiyatda o'zgarishlar qilishga tayyorlaydi.

Yoshlar ishlari agentligi tomonidan olib borilayotgan faoliyatlar, jumladan, ekologik masalalar, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, innovatsion g'oyalar yaratish kabi yo'nalishlar, yoshlarni faqatgina jismoniy emas, balki ma'naviy jihatdan ham rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu faoliyatlar, ayniqsa, yoshlarni jamoaviy ishga, liderlik sifatlarini rivojlantirishga va o'z salohiyatlarini ochishga yordam bermoqda. Qo'rg'ontepa yoshlarining bu boradagi yutuqlari jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarga ijobiy ta'sir ko'rsatib, yoshlar faolligining yangi bosqichini boshlab berdi.

Shu bilan birga, yoshlar yetakchilari o'z jamiyatlarini rivojlantirishda nafaqat o'z bilim va ko'nikmalarini, balki ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni ham o'rgatishga intilmoqda. Qo'rg'ontepa tumanidagi yoshlar ishlari agentligining faoliyati yoshlarni rivojlantirish va ularning imkoniyatlarini kengaytirish orqali jamiyatning kelajagini yanada yorqin va barqaror qilishga xizmat qilmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev.Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. // 1-jild. Toshkent O'zbekiston.2017-y-591 B
2. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son 1-Bob 3- bandi.
3. Abdullaev, Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi (I-jild) // Darslik, Farg'ona, 2017, B.162.
4. Gulyamov, A. (2020). Boshlang'ich ta'limda multimedia vositalarini qo'llash. Toshkent: O'qituv qo'llanma. 56b

THE EFFECT OF THE COARSE COMBING PROCESS ON THE FIBER SET

Mahmudova Gulshanoy

Assistant of Fergana Polytechnic Institute

88-21 group students

Hakimova Mohira, Zokirjonova Gulsora

Abstract: In the article, the shortcomings of the fiber combing process were studied. Mainly, fiber defects affect the combing process. Even if some defects are transferred to the thread or fabric, it will not take color and will affect their quality. The quality indicators of fiber tufts were analyzed and studied by successive carding of fiber materials in hat carding machines.

Key words: Fiber, carding process, defects, hat carding machine, receiving drum, head drum.

In hat carding machines, the fiber material is first passed through coarse and then basic carding processes. The following tasks are performed during roughing:

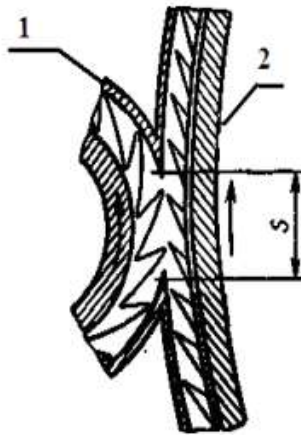
- cleaning of a certain amount of impurities by impacting the fibers, changing the structure of the spreading fiber bundle, separating the fiber complex;
- aligning the fibers to the same position;
- the fibers are caught, separated and transferred to the drum.

When the fibers are combed in the receiving drum, the fibers are separated, straightened and directed according to the movement of the drum, and the impurities and defects of the cotton are separated.

The fiber bundle is compacted on the table by the drum teeth and slowly moves away from its surface and becomes thinner by moving away from the pinch line.

Analysis of the transfer of fibers from the surface of the receiving drum to the head drum

High-quality transition of technological processes in fiber combing is important, there are special requirements for the complete transition of all fibers from the receiving drum to the main drum. Otherwise, the probability of increasing the number of knots in the fiber web will increase. When passing the fibers from the receiving drum to the main drum, the section is 60 mm long, that is, when their surface approaches a small distance. In practice, the gap between the working bodies is 0.15-0.18 mm in this place. The teeth of the pickup drum and the head drum set move in the same direction.

1-reception drum; 2nd main drum;
The transition section of S-fibers from the receiving drum to the main drum, S=5-60 mm.

Figure 1. Passage of fibers from the receiving drum to the head drum

Fibers passing from the receiver drum set to the head drum set are provided by: firstly, the high speed of the drum and, secondly, the high probability of catching fibers due to the small size of the teeth of the drum set. The teeth of the receiver and the head drum set are located in an intersecting position. The teeth of the main drum begin to act on the fiber from the non-working surface, that is, from the back, and advance their movement, separating the fibers and separate complexes from them. The linear speed ratio of the intake and drum teeth is as follows:

$$\frac{v_{bosh.bar}}{v_{qab.bar}} = 1,2 \dots 1,4$$

Thus, the speed of the take-up drum is limited by the speed of the head drum and depends on the length of the fiber. Here, the type and condition of the head and intake drum gasket, air movement speed, centrifugal force, fiber material properties and other factors are not taken into account.

However, it has been proven that the transfer of fibers from the receiver drum set to the head drum set can be carried out in the case where the linear speeds of the sets are equal. This is helped by the aerodynamic forces generated at the minimum distance of the drums.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.Pirmatov “Yigiruv texnologiyasi” Darslik. Toshkent 2021
2. Q.Jumaniyozov, Y.Polvonov “Paxtani yigirish texnologik jarayonlarini loyihalash” Darslik. 2008
3. I.R.Aziziov, D.G.Aliyeva, H.Parpiyeva “To‘qimachilik-attorlik mahsulotlari texnologiyasi va jihozlari” O‘quv qo‘llanma. Toshkent 2013
4. T.A.Ochilov, M.Qulmetov, S.A.Hamroyeva, Sh.Usmonova, T.A.Toyirova, B.T.To‘raqulov “To‘qimachilik materialshunosligi” Darslik. Toshkent. 2017

АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАБОТЫ ТЕПЛООБМЕННИКОВ НА НПЗ ПО ТЕПЛОВЫМ И ГИДРАВЛИЧЕСКИМ ПОКАЗАТЕЛЯМ

Ш.С. Рахимжанова¹, А.А. Худайбердиев².

¹Преподаватель Ташкентского химико-технологического института,
Ташкент, Узбекистан.

E-mail: shaku.76@mail.ru, тел.: +998909401863.

²д.т.н., проф. Наманганского инженерно-технологического института,
Наманган, Узбекистан. E-mail: jarayon@mail.ru, тел.: +998772043003

Аннотация. «Особенностью переработки углеводородного сырья является то, что все технологические процессы несовершенны. Например, тепловая энергия используется лишь на 35-40%, а остальная часть (с низкопотенциальной тепловой энергией) не подлежит рекуперации» [1]. Статья посвящена развитию методики оптимального расчета и проектирования аппаратов для тепловой подготовки (подогрева) углеводородного сырья к первичной перегонке установки Бухарского НПЗ, на основе системного анализа и математического моделирования данного процесса. Сформулированы результаты исследования эффективности работы кожухотрубчатых аппаратов, выработаны рекомендации по увеличению тепловой эффективности аппаратов, их взаимной замены по технико-экономическим показателям для рационального упрощения технологической схемы данного этапа подготовки сырья к перегонке. Предложенный анализ разработок, позволил определить приоритетные направления на повышение энергоэффективности установки.

Ключевые слова: НПЗ, нефть, газоконденсат, перегонка, теплообменник, критерий эффективности, тепловая нагрузка, мощность, поверхность нагрева.

Введение. Действующие технологические установки первичной переработки на современных НПЗ – это в основном крупнотоннажные мощности, потребляющие в процессе своей работы большое количество энергоресурсов. Энергия в нефтепереработке является самой высокой статьей расходов, сразу после стоимости сырья. Из общего количества, потребляемого на установке энергии, 35-45 % приходятся на тепловую и электрическую энергии, причем на долю технологического сырья, непосредственно

используемого для производства нефтепродуктов, приходится лишь оставшиеся 55 -65%. «Одним из важных направлений снижения энергозатрат в первичной переработке нефти, является оптимизация системы теплообмена» [1].

Оценка эффективности работы трубчатых теплообменников I этапа предварительного подогрева нефтегазоконденсатной смеси нефтеперегонной установки Бухарского НПЗ произведена путем сравнительного анализа их гидравлических и тепловых показателей.

Тепловые показатели аппаратов определены на основе расчета теплового баланса процессов подогрева смеси, в соответствии с регламентом работы нефтеперегонной установки предприятия [1].

Для оценки гидравлических показателей теплообменников I этапа предварительного подогрева нефтегазоконденсатной смеси использованы результаты исследования по определению гидравлического сопротивления аппаратов данного блока и потребной мощности насоса для перекачки сырья на основе производственных данных, учитывая технические характеристики аппаратов (см. таблицу 1).

Таблица 1

Основные технические, технологические и гидравлические показатели теплообменников 10Е-01÷10Е-08 Бухарского НПЗ

Литера	Перепад температуры Δt , °С		Поверхность нагрева $F_{ср}$, м ²	*Гидравлическое сопротивление ΔP , кПа	*Потребляемая мощность N , кВт/ч
	смеси	дистиллята			
10Е-01	5,6	22,4	97,6	102,3	4,25
10Е-02	23,4	2,7	196,7	186,8	7,75
10Е-03	47	13	468,8	233	9,7
10Е-04	15,6	23	273	484,7	20,1
10Е-05	8,0	13,2	113,6	1106,3	46,08
10Е-06	6,6	22,5	192	676,4	28,16
10Е-07	16,0	4	222	608,2	25,33
10Е-08	7,3	72,4	218	613,7	25,54
Σ			1781,7	4011,4	166,91

Примечание: * - расчетные данные Исмаилова О.Ю.

Как видно из материалов таблицы 1, суммарное гидравлическое сопротивление теплообменников данного блока составляет 4011,4 кПа, а

общая потребная мощность насоса для перекачки рабочей смеси через последовательно соединенные теплообменники составляет 166,91 кВт.

Анализируя материалов таблицы можно увидеть, что в настоящее время теплообменники данного блока 10E-01, 10E-05, 10E-06 и 10E-08, эксплуатируются с низкой тепловой эффективностью, где смесь подогревается менее чем на 10 °С (а именно, 5,6, 8, 6,6 и 7,3 °С). При этом для преодоления гидравлического сопротивления аппаратов и перекачки по ним рабочей смеси потребуется существенный расход мощности - 104,03 (соответственно 4.25, 46.08, 28.16 и 25.54) кВт/ч.

С другой стороны, охлаждение горячих потоков фракций, что является основной технологической целью процесса, происходит заметными темпами в аппаратах 10E-01 (22 °С), 10E-04 (23 °С), 10E-06 (22,5 °С) и 10E-08 (72,4 °С) при общем расходе мощности 78,05 (соответственно 4.25, 20.1, 28.16 и 25.54) кВт/ч.

Следовательно, выбрать теплообменник, в котором осуществляется высокий подогрев смеси при интенсивном темпе охлаждения потоков дистиллятов фракций с минимальным расходом мощности затруднительно.

В связи с этим, для оценки работы теплообменников данного блока в качестве критерия эффективности предлагаем применить безразмерную величину Q/N . Учитывая неодинаковую величину поверхности теплопередачи аппаратов данного блока при неизменной их производительности считаем более целесообразным применить удельную величину этого критерия - $Q/(NF)$.

Оценка эффективности работы кожухотрубчатых теплообменников для подогрева нефтегазоконденсатной смеси перегонной установки произведена путем сравнительного анализа их гидравлических и тепловых показателей.

В качестве критерия упрощения (изменения) состава технологической линии теплообменников-подогревателей сырья можно принимать соотношения:

$$\theta = (Q/N)_{\text{то}} / \Sigma(Q/N)_{\text{то}} = [(Q/N)_{\text{то}} / (Q/N)_{\text{лин}}] 100 \% \leq \varepsilon, \quad (1)$$

где $(Q/N)_{\text{то}}$ - эффективность теплообменного аппарата; $\Sigma(Q/N)_{\text{лин}}$ или $(Q/N)_{\text{лин}}$ - общая эффектив-ность аппаратов технологической линии; ε - установленная наименьшая величина по θ .

Тепловые нагрузки теплообменников определены по общеизвестной методике [2-4].

Для расчета энтальпии технологических потоков использованы результаты исследований [5] по определению молекулярной массы M , характеристического фактора K , относительных плотностей ρ_4^{20} и ρ_{15}^{15} и среднемолекулярной температуры кипения $T_{\text{ср.мол}}$ нефтегазоконденсатной смеси и дистиллятов фракций [2,6,7].

Расходы горячих потоков дистиллятов фракций приняты из расчета теплового баланса колонны ректификационной колонны 10C02.

Гидравлические расчеты теплообменников выполнены по общеизвестной методике [2,4,8,9].

Результаты расчетов показателей работы теплообменников нефтеперегонной установки 10C02, при расходе нефтегазоконденсатной смеси $G = 105508$ кг/ч приведены в нижеследующей таблице 2.

Таблица 2

**Анализ эффективности работы теплообменников установки 10C02
Бухарского НПЗ при расходе рабочей смеси $G = 105508$ кг/ч**

Литера	Поверх- ность	Греющий теплоноситель		Тепловая нагрузка	Мощность насоса	Критерий оценки эффективности	
	$F_{\text{ср}}, \text{м}^2$	вид	$G_{\text{T}}, \text{кг/ч}$	$Q, \text{кВт}$	$N, \text{кВт}$	Q/N	$Q/(NF)$
10E-01	97,6	керосин	15475			53,365	0,5468
10E-02	196,7	пары общ. нафты	80372	125,425	7,75	16,185	0,0823
10E-03	468,8	пары тяж. нафты	61898	468,327	9,7	48,281	0,1030
10E-04	273	пары легк. нафты	18474	238,546	20,1	11,868	0,0435
10E-05	113,6	керосин	15475	137,547	46,08	2,985	0,0263
10E-06	192	общ. газойл	18991	286,907	28,16	10,188	0,0531

Продолжение таблицы 2

10E-07	222	керосин ЦО	15475	44,121	25,33	1,7418	0,0079
10E-08	218	мазут	9144	462,763	25,54	18,119	0,0831
Σ	1781,7			1990,439	166,91	11,926	0,0067

Анализ материалов табл. 2 показывает, что теплообменники 10E-05 и 10E-07 нефтеперегонной установки 10C02 имеют низкий коэффициент

эффективности по критерию Q/N (соответственно 2,985 и 1,7418) по сравнению со значением $Q/N_{\text{лин}}$ (11,926). Это объясняется тем, что в теплообменнике 10E-05, имеющий поверхность нагрева 113,6 м², рабочая смесь подогревается всего на 2 °С, а в аппарате 10E-07 с поверхностью нагрева 222 м², перепад температуры греющего потока керосина составляет 4 °С. При этом, расход мощности для перекачки смеси в этих аппаратах составляет 46,08 и 25,33 кВт.

Для улучшения организации процесса в отмеченных выше теплообменниках 10E-05 и 10E-07 рекомендуем сократить их поверхности нагрева на 56,7 и 50 %. Возможно и другая рекомендация об исключении этих аппаратов из технологической схемы блока I этапа предварительного подогрева сырья нефтеперегонной установки и взамен их вмонтировать другой аппарат с оптимальной поверхностью нагрева 160 м². При этом вид греющего теплоносителя - поток керосина и общая тепловая нагрузка аппаратов останется неизменными.

Такое технологическое решение осуществляется путем подбора (замены) теплообменников по типу и величине поверхности нагрева и способствует увеличению тепловой эффективности аппаратов I стадии тепловой подготовки рабочей смеси к перегонке, рациональному сокращению их числа в линии на основе проверочных расчетов и снижению расхода электроэнергии на процесс.

Список использованной литературы:

1. Кашин О.Н. Оптимизация химико-технологической системы нефтеперерабатывающего завода с использованием энергосберегающих методов: дис. ...канд. техн. наук: 05.13.01// Кашин Олег Николаевич. –М., 2011. -135 с.
2. Технологический регламент установки атмосферной перегонки смеси нефти и газоконденсата и фракционирования гидроочищенной нефти Бухарского НПЗ. - TR 16472899-001, 2009.
3. Худайбердиев А.А. Интенсификация процесса подогрева нефтяного сырья. Монография. - Ташкент: Navroz, 2019. - 213 с.
4. Худайбердиев А.А., Худайбердиев Аб.А. Определение тепловой эффективности трубчатого теплообменника при нагревании нефти

углеводородными парами// Узбекский химический журнал. - Ташкент, 2011. - Специальный выпуск. - С. 265-267.

5. Касаткин А.Г. Основные процессы и аппараты химической технологии: Учебник для вузов. - 8-е изд., перераб. - М.: Химия, 1971. - 783 с.

6. Худайбердиев А.А., Раджибаев Д.П. Первичная перегонка нефтегазоконденсатных смесей парами углеводородного сырья. Монография. - Наманган: Аржуманд медиа, 2022. -143 с.

7. Глаголева О.Ф., Капустин В.М., Гюльмисарян Т.Г. и др. Технология переработки нефти. В 2-х частях. Часть I. Первичная переработка нефти/ Под ред. О.Ф. Глаголевой и В.М. Капустина. - М.: Химия, КолосС, 2006. - 400 с.

8. Мановян А.К. Технология первичной переработки нефти и природного газа: учебное пособие для вузов. 2-е изд. - М.: Химия, 2001. - 568 с.

9. Павлов К.Ф., Романков П.Г., Носков А.А. Примеры и задачи по курсу процессов и аппаратов химической технологии. Учебное пособие для вузов / Под ред. П.Г. Романкова. - 10-е изд., перераб. и доп. - Л.: Химия, 1987. - 576 с.

10. Скобло А.И., Молоканов Ю.К., Владимиров А.И., Щелкунов В.А. Процессы и аппараты нефтегазопереработки и нефтехимии: учебник для вузов. 3-е изд., перераб. и доп. - М.: ООО «Недра-Бизнесцентр», 2000. - 677 с.

**Ключевые инициативы государств-членов
Организации тюркских государств: развитие многостороннего
сотрудничества и перспективы интеграции (2010–2025)**

Фарагат Тагаева
**преподаватель кафедры Международные отношения, бизнес и
экономика.**

Университет Дипломат, Узбекистан

Аннотация. Статья посвящена анализу ключевых инициатив государств-членов Организации тюркских государств (ОТГ) в период с 2010 по 2025 годы, направленных на укрепление многостороннего сотрудничества и развитие региональной интеграции. Особое внимание уделяется проектам в сферах транспорта, энергетики, цифровизации, экологии, культуры и образования. На основе проделанного анализа официальных документов и данных международных организаций сделан вывод о роли ОТГ в укреплении позиций тюркских стран на мировой арене и создании платформы для устойчивого развития и интеграции. В статье рассматриваются перспективы транспортной связанности, цифровой модернизации, экологической устойчивости и культурной дипломатии, которые способствуют укреплению международного влияния региона.

Ключевые слова: Организация тюркских государств, тюркский мир, региональная интеграция, многостороннее сотрудничество, транспортная инфраструктура, цифровизация, экология, культурная дипломатия, устойчивое развитие, международные отношения.

Введение

Организация тюркских государств (ОТГ) играет важную роль в укреплении сотрудничества между странами тюркского мира. Анализ инициатив, предложенных государствами-членами, позволяет понять направления их внешнеполитической деятельности и стратегий региональной интеграции. Азербайджан, Казахстан, Кыргызстан, Турция и Узбекистан активно продвигают проекты в таких ключевых сферах, как транспортная и энергетическая инфраструктура, цифровизация, экология, культура и образование. Эти инициативы не только укрепляют связи между странами, но и способствуют формированию общей идентичности и созданию благоприятных условий для устойчивого развития.

Для анализа инициатив государств-членов ОТГ за период с 2010 по 2025 годы применялся междисциплинарный подход, включающий такие **методы**, как контент-анализ официальных документов и деклараций, сравнительный анализ инициатив различных стран, качественные интервью с лидерами стран и экспертами, а также исторический метод для изучения контекста формирования ОТГ. Прогнозирование на основе текущих тенденций помогло оценить перспективы развития интеграции. Использование данных из открытых источников, включая отчёты международных организаций, аналитические публикации и экспертные мнения, позволило сформировать целостное представление о роли инициатив в укреплении сотрудничества между странами-членами.

В работе рассмотрены **ключевые саммиты** с момента основания. В частности, в Алматы (2011) обсуждалось экономическое сотрудничество, в Бишкеке (2012) — транспортная интеграция, а в Габале (2013) — вопросы энергетики. В Астане (2015) акцент сделан на инфраструктуре, а в Чолпон-Ате (2018) — на культурных и туристических проектах. В Баку (2019) были затронуты экологические инициативы и цифровизация¹, а в Туркестане (2021)² принята стратегия до 2040 года, после чего Узбекистан стал полноправным членом. Самаркандский саммит (2022)³ подчеркнул важность экономической интеграции, Астанинский саммит (2023)⁴ придал новый дух ТУРКТАЙМ⁵, а в Бишкеке (2024)⁶ обсуждались проекты цифровизации и экологические инициативы, включая железнодорожный коридор Китай-Кыргызстан-Узбекистан⁷.

Терминология, использованная в работе, включает следующие ключевые понятия. Организация тюркских государств (ОТГ) — это международная организация, объединяющая тюркоязычные страны для

¹ Организация тюркских государств <https://economy.gov.az/ru/page/beynelxalq-elaqeler/iqtisadi-teskilatlarla-emekdasliq/regional-teskilatlar/turkdilli-dovletlerin-emekdasliq-surasi-tdes>

² Глава государства принял участие в неформальном саммите Совета сотрудничества тюркоязычных государств в онлайн-формате. <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-uchastie-na-neformalnom-sammite-soveta-sotrudnichestva-tyurkoyazychnyh-gosudarstv-v-onlayn-formate-3123541>.

³ Саммит Организации тюркских государств завершился. <https://president.uz/ru/lists/view/5692>

⁴ Состоялся X саммит Организации тюркских государств. <https://www.akorda.kz/ru/sostoyalsya-x-sammit-organizacii-tyurkskih-gosudarstv-3105444>.

⁵ «TURKTIME!» - девиз председательства Казахстана в Организации тюркских государств. <https://www.inform.kz/ru/turktime-deviz-predsdatelstva-kazahstana-v-organizatsii-tyurkskih-gosudarstv-28db7f>.

⁶ В Бишкеке состоялся 11-й Саммит глав государств Организации тюркских государств. <https://www.turksoy.org/ru-RU/novosti/v-bishkeke-sostoyalsya-11-j-sammit-glav-gosudarstv-organizacii-tyurkskih-gosudarstv>.

⁷ History of Organization <https://www.turkicstates.org/en/history-of-organization>.

укрепления сотрудничества в политической, экономической и культурной сферах. Тюркский мир представляет собой совокупность стран и регионов, связанных историческим, культурным и языковым наследием тюркских народов. Многостороннее сотрудничество — форма взаимодействия, при которой несколько стран работают вместе для достижения общих целей в различных сферах. Цифровизация обозначает процесс внедрения цифровых технологий в экономику, управление и социальные процессы с целью повышения эффективности и модернизации. Зелёная экономика — это экономическая модель, основанная на использовании экологически чистых технологий и возобновляемых источников энергии для устойчивого развития. Культурная дипломатия — это использование культурных связей для укрепления международных отношений и продвижения национальных интересов.

Азербайджан, благодаря своему геостратегическому положению, играет ключевую роль в развитии транспортных коридоров, энергетической инфраструктуры и туризма в тюркском регионе. Одной из центральных инициатив является развитие железнодорожной линии Баку-Тбилиси-Карс⁸, которая соединяет Европу и Азию через территорию тюркских стран. Также проект Зангезурского коридора направлен на укрепление связей между Центральной Азией и Турцией⁹, что является важным шагом в обеспечении транспортной связанности региона. Азербайджан активно занимается цифровизацией транспортной системы, внедряя инновационные логистические решения. В энергетике проект "Южный газовый коридор" обеспечивает энергобезопасность Европы и тюркского региона¹⁰, а внимание к возобновляемым источникам энергии, таким как солнечные и ветровые электростанции, отражает стремление к устойчивому развитию. В туризме программа «Табаррук зиерат» продвигает культурное наследие не только Узбекистана, но и Азербайджана и способствует развитию паломнического туризма.¹¹

⁸ Возобновлено движение на линии Баку — Тбилиси — Карс. <https://zdmira.com/news/vozobnovleno-dvizhenie-na-linii-baku-tbilisi-kars>.

⁹ О перспективах Зангезурского коридора для Центральной Азии. <https://iaais.uz/ru/outputnew/o-perspektivah-zangezurskogo-koridora-dlya-tsentralnoy-azii>.

¹⁰ Как Азербайджан обеспечивает энергобезопасность Европы? <https://az.sputniknews.ru/20211222/kak-azerbaydzhan-obespechivaet-energobezopasnost-evropy-437483218.html>.

¹¹ Узбекистан и Азербайджан расширяют туристические связи. <https://yuz.uz/ru/news/uzbekistan-i-azerbaydjan-rasshiryayut-turisticheskie-svyazi>.

Казахстан демонстрирует лидерство в области цифровизации, экологии и научного сотрудничества. Создание международного технопарка IT-стартапов "Astana Hub"¹² и разработка концепции "Цифровой Тюркский мир"¹³ отражают стремление Казахстана модернизировать экономику региона. Инициативы в области искусственного интеллекта и блокчейн-технологий создают новые возможности для интеграции. В области экологии Казахстан выступает за создание Тюркского совета по зелёным финансам¹⁴ и активно продвигает использование возобновляемых источников энергии. Международный консорциум по разработке технологий хранения водорода¹⁵ стал важным шагом в развитии устойчивого развития. Наука и образование также играют важную роль: Тюркский образовательный фонд и электронная библиотека тюркских стран способствуют обмену знаниями и укреплению интеграции через образовательные проекты и научные форумы.

Кыргызстан выделяется инициативами в сфере устойчивого развития и молодёжной политики. Проекты по защите климата, включая Диалог по горам и изменению климата¹⁶, направлены на адаптацию к глобальным изменениям. Развитие железной дороги Китай-Кыргызстан-Узбекистан¹⁷ способствует модернизации инфраструктуры и стимулирует экономический рост. Молодёжная политика Кыргызстана фокусируется на создании условий для развития лидерства среди молодёжи через образовательные проекты и инициативы по защите прав молодёжи.¹⁸

Турция акцентирует внимание на укреплении международных позиций ОТГ и продвижении культурной дипломатии.¹⁹ Добивание статуса наблюдателя в ООН и продвижение интересов ОТГ на международной арене укрепляют роль тюркских стран в мировой политике. В области культурного

¹² 100 стартапов Казахстана: проект Astana Hub и Digital Business. <https://astanahub.com/ru/100-startups>.

¹³ КОНЦЕПЦИЯ ЦИФРОВОГО ТЮРКСКОГО МИРА: ИНИЦИАТИВА НА БУДУЩЕЕ. https://ilmiyanjumanlar.uz/uploads/conferences/0065/65_i_20241217_130543_5.26.pdf.

¹⁴ Состоялся X саммит Организации тюркских государств. <https://www.akorda.kz/ru/sostoyalsya-x-sammit-organizacii-tyurkskih-gosudarstv-3105444>.

¹⁵ Глава государства Касым-Жомарт Токаев принял участие в VIII саммите Совета сотрудничества тюркоязычных государств. <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-kasym-zhomart-tokaev-prinyal-uchastie-v-viii-sammite-soveta-sotrudnichestva-tyurkoyazychnyh-gosudarstv-1210554>.

¹⁶ Садыр Жапаров призвал международное сообщество активизировать поддержку горным странам, наиболее уязвимым к изменению климата. <https://snob.kg/pro-novosti/odno-i-po-tomu/item/7901-sadyr-zhaparov-prizval-mezhdunarodnoe-soobshchestvo-aktivizirovat-podderzhku-gornym-stranam-naibolee-uyazvimym-k-izmeneniyu-klimata>.

¹⁷ Строительство железной дороги Китай-Кыргызстан-Узбекистан стартует 27 декабря <https://www.gazeta.uz/ru/2024/12/21/uzb-kg-china/>.

¹⁸ Концепция молодёжной политики на 2020-2030 годы <https://cbd.minjust.gov.kg/157204/edition/978698/ru>.

¹⁹ Национальная внешняя политика в «Век Турции» <https://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy-ru.ru.mfa>

наследия Турция активно продвигает единый тюркский алфавит²⁰ и культурные инициативы, такие как Всемирные игры кочевников²¹, которые усиливают идентичность тюркских народов. Экономическое сотрудничество подкрепляется созданием Тюркского инвестиционного фонда²² и соглашениями о цифровом экономическом партнёрстве, что создаёт благоприятные условия для развития экономики региона.

Узбекистан активно развивает инициативы в культурной и экономической сферах. Программа «Табаррук зиерат»²³ популяризирует культурное наследие региона, а идея создания Тюркского экологического совета²⁴ подчеркивает приверженность устойчивому развитию. Узбекистан также инициировал проекты по созданию железнодорожной администрации и форумов для анализа торгового потенциала, направленных на улучшение экономической взаимосвязанности. В области цифровизации концепция «Цифровой Тюркский мир» предусматривает развитие совместных цифровых платформ, способствующих модернизации региона и стимулирующих интеграцию.

Вопросы сотрудничества и интеграции тюркоязычных государств в рамках ОТГ привлекают внимание многих **исследователей**. Среди ключевых работ можно выделить статьи Марии Колесниковой²⁵, анализирующей перспективы ОТГ, Владимира Живалова, Екатерины Чимириис и Тимура Алиева²⁶, изучающих этапы развития организации, а также Дмитрия Горохова и Разиля Гузаерова²⁷, рассматривающих культурные и политические аспекты объединения тюркских государств. Эти исследования предоставляют глубокий анализ инициатив и стратегий государств-членов ОТГ, а также их влияния на региональную и международную политику.

²⁰ Единый тюркский алфавит. Хартия тюркского мира. В Астане прошел 10-й юбилейный саммит тюркских государств. <https://kg.akipress.org/news:2014172>.

²¹ V Всемирные игры кочевников завершились церемонией закрытия, подготовленной ТЮРКСОЙ <https://www.turksoy.org/ru-RU/novosti/iv-vsemirnye-igry-kochevnikov-zavershilis-ceremoniej-zakrytiya-podgotovlennoj-tyurksoj>.

²² Turkic Investment Fund <https://turkicstates.org/en/partners-detail/turkic-investment-fund>.

²³ В Узбекистане запущена туристическая платформа "Табаррук Зиёрат". <https://uzembassy.org.tr/news/5194>.

²⁴ Мирзиёев предложил создать Тюркский экосовет со штаб-квартирой в Нукусе. <https://kun.uz/ru/news/2024/07/06/mirziyoyev-predlozil-sozdat-tyurkskiy-ekosovet-so-shtab-kvartiroy-v-nukuse>.

²⁵ Организация тюркских государств: взгляд на перспективу (по итогам саммита в Бишкеке). <https://interaffairs.ru/news/show/48786>.

²⁶ Организация тюркских государств: перспективы развития и риски для Евразийского экономического союза. <https://cwejournal.hse.ru/zhivalov22023>.

²⁷ Социально-культурное взаимодействие стран – участниц Организации тюркских государств (обзор). <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-kulturnoe-vzaimodeystvie-stran-uchastnits-organizatsii-tyurkskih-gosudarstv-obzor>.

Инициативы государств-членов ОТГ демонстрируют высокий уровень координации и стремление к укреплению регионального сотрудничества. Они способствуют развитию транспортной инфраструктуры, цифровизации и культурного обмена, что укрепляет позиции тюркских стран на мировой арене. В долгосрочной перспективе инициативы создают платформу для устойчивого развития, формирования единой тюркской идентичности и укрепления международного влияния региона.

Результаты анализа показывают, что инициативы государств-членов ОТГ демонстрируют высокий уровень координации и стремление к укреплению регионального сотрудничества. Азербайджан активно развивает транспортные и энергетические проекты, Казахстан делает упор на цифровизацию и экологию, Кыргызстан сосредотачивается на устойчивом развитии и молодёжной политике, Турция усиливает культурную и экономическую интеграцию, а Узбекистан выделяется инициативами в области цифровизации, экологии и торговли. Узбекистан активно продвигает проекты создания Тюркского экологического совета, что способствует развитию устойчивых подходов в регионе. Программа "Табаррук зиерат" популяризирует культурное наследие, а усилия в цифровой модернизации укрепляют взаимодействие тюркских стран. Эти меры создают условия для экономической взаимосвязанности и культурного единства.

В долгосрочной перспективе они создают платформу для устойчивого развития, формирования единой тюркской идентичности и укрепления международного влияния региона.

Прогнозы показывают, что в ближайшие десятилетия ОТГ станет одним из ключевых факторов укрепления политической, экономической и культурной интеграции региона. Транспортные проекты, такие как Зангезурский коридор и железная дорога Китай-Кыргызстан-Узбекистан, превратят тюркский регион в важнейший транзитный узел между Европой и Азией. Цифровизация, активно поддерживаемая Казахстаном и Узбекистаном, откроет новые горизонты для экономического взаимодействия, упрощая торговые операции и создавая единую информационную экосистему. Экологические инициативы, такие как проекты по зелёной энергетике и водородным технологиям, помогут регионам справляться с вызовами изменения климата и привлекать международные инвестиции. Культурная дипломатия, включая программы по сохранению общего наследия, дальнейшую популяризацию тюркского алфавита и развитие туристических

маршрутов, станет важным инструментом для укрепления имиджа тюркских стран на мировой арене. Все эти усилия в совокупности создадут условия для превращения ОТГ в центр инноваций, устойчивого развития и культурного единства, что обеспечит долгосрочную стабильность и процветание региона.

Список источников и использованной литературы:

1. «TURKTIME!» - девиз председательства Казахстана в Организации тюркских государств. <https://www.inform.kz/ru/turktime-deviz-predsedatelstva-kazahstana-v-organizatsii-tyurkskih-gosudarstv-28db7f> .
2. 100 стартапов Казахстана: проект Astana Hub и Digital Business. <https://astanahub.com/ru/1/100-startups> .
3. History of Organization. <https://www.turkicstates.org/en/history-of-organization> .
4. Turkic Investment Fund. <https://turkicstates.org/en/partners-detail/turkic-investment-fund> .
5. V Всемирные игры кочевников завершились церемонией закрытия, подготовленной ТЮРКСОЙ. <https://www.turksoy.org/ru-RU/novosti/iv-vsemirnye-igry-kochevnikov-zavershilis-ceremoniej-zakrytiya-podgotovlennoj-tyurksoj> .
6. В Бишкеке состоялся 11-й Саммит глав государств Организации тюркских государств. <https://www.turksoy.org/ru-RU/novosti/v-bishkeke-sostoyalsya-11-j-sammit-glav-gosudarstv-organizacii-tyurkskih-gosudarstv> .
7. В Узбекистане запущена туристическая платформа "Табаррук Зиёрат". <https://uzembassy.org.tr/news/5194>.
8. Возобновлено движение на линии Баку — Тбилиси — Карс. <https://zdmira.com/news/vozobnovleno-dvizhenie-na-linii-baku-tbilisi-kars>.
9. Глава государства Касым-Жомарт Токаев принял участие в VIII саммите Совета сотрудничества тюркоязычных государств. <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-kasym-zhomart-tokaev-prinyal-uchastie-v-viii-sammite-soveta-sotrudnichestva-tyurkoyazychnyh-gosudarstv-1210554>.
10. Глава государства принял участие в неформальном саммите Совета сотрудничества тюркоязычных государств в онлайн-формате. <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-uchastie-na-neformalnom->

[sammite-soveta-sotrudnichestva-tyurkoyazychnyh-gosudarstv-v-onlayn-formate-3123541.](#)

11. Единый тюркский алфавит. Хартия тюркского мира. В Астане прошел 10-й юбилейный саммит тюркских государств.
[https://kg.akipress.org/news:2014172.](https://kg.akipress.org/news:2014172)

12. Как Азербайджан обеспечивает энергобезопасность Европы?
[https://az.sputniknews.ru/20211222/kak-azerbaydzhan-obespechivaet-energobezopasnost-evropy-437483218.html.](https://az.sputniknews.ru/20211222/kak-azerbaydzhan-obespechivaet-energobezopasnost-evropy-437483218.html)

13. Концепция молодежной политики на 2020-2030 годы
[https://cbd.minjust.gov.kg/157204/edition/978698/ru.](https://cbd.minjust.gov.kg/157204/edition/978698/ru)

14. КОНЦЕПЦИЯ ЦИФРОВОГО ТЮРКСКОГО МИРА:ИНИЦИАТИВА НА БУДУЩЕЕ.
[https://ilmiyanjumanlar.uz/uploads/conferences/0065/65_i_20241217_130543_5.2_6.pdf.](https://ilmiyanjumanlar.uz/uploads/conferences/0065/65_i_20241217_130543_5.2_6.pdf)

15. Мирзиёев предложил создать Тюркский эконосовет со штаб-квартирой в Нукусе.
[https://kun.uz/ru/news/2024/07/06/mirziyoyev-predlozil-sozdat-tyurkskiy-ekosovet-so-shtab-kvartiroy-v-nukuse.](https://kun.uz/ru/news/2024/07/06/mirziyoyev-predlozil-sozdat-tyurkskiy-ekosovet-so-shtab-kvartiroy-v-nukuse)

16. Национальная внешняя политика в «Век Турции»
[https://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy-ru.ru.mfa.](https://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy-ru.ru.mfa)

17. О перспективах Зангезурского коридора для Центральной Азии.
[https://iais.uz/ru/outputnew/o-perspektivah-zangezurskogo-koridora-dlya-tsentralnoy-azii.](https://iais.uz/ru/outputnew/o-perspektivah-zangezurskogo-koridora-dlya-tsentralnoy-azii)

18. Организация тюркских государств
[https://economy.gov.az/ru/page/beynelxalq-elaqeler/iqtisadi-teskilatlarla-emekdasliq/regional-teskilatlar/turkdilli-dovletlerin-emekdasliq-surasi-tdes.](https://economy.gov.az/ru/page/beynelxalq-elaqeler/iqtisadi-teskilatlarla-emekdasliq/regional-teskilatlar/turkdilli-dovletlerin-emekdasliq-surasi-tdes)

19. Организация тюркских государств: взгляд на перспективу (по итогам саммита в Бишкеке).
[https://interaffairs.ru/news/show/48786.](https://interaffairs.ru/news/show/48786)

20. Организация тюркских государств: перспективы развития и риски для Евразийского экономического союза.
[https://cwejournal.hse.ru/zhivalov22023.](https://cwejournal.hse.ru/zhivalov22023)

21. Садыр Жапаров призвал международное сообщество активизировать поддержку горным странам, наиболее уязвимым к изменению климата.
[https://snob.kg/pro-novosti/odno-i-po-tomu/item/7901-sadyr-zhaparov-prizval-mezhdunarodnoe-soobshchestvo-aktivizirovat-podderzhku-gornym-stranam-naibolee-uyazvimym-k-izmeneniyu-klimata.](https://snob.kg/pro-novosti/odno-i-po-tomu/item/7901-sadyr-zhaparov-prizval-mezhdunarodnoe-soobshchestvo-aktivizirovat-podderzhku-gornym-stranam-naibolee-uyazvimym-k-izmeneniyu-klimata)

22. Саммит Организации тюркских государств завершился.
[https://president.uz/ru/lists/view/5692.](https://president.uz/ru/lists/view/5692)

23. Состоялся X саммит Организации тюркских государств.
<https://www.akorda.kz/ru/sostoyalsya-x-sammit-organizacii-tyurkskih-gosudarstv-3105444>.

24. Социально-культурное взаимодействие стран – участниц Организации тюркских государств (обзор). <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-kulturnoe-vzaimodeystvie-stran-uchastnits-organizatsii-tyurkskih-gosudarstv-obzor>.

25. Строительство железной дороги Китай-Кыргызстан-Узбекистан стартует 27 декабря <https://www.gazeta.uz/ru/2024/12/21/uzb-kg-china/>.

26. Узбекистан и Азербайджан расширяют туристические связи.
<https://yuz.uz/ru/news/uzbekistan-i-azerbaydjan-rasshiryayut-turisticheskie-svyazi>.

GIMNASTIK MASHG'ULOTLARDA SHIKASTLANISHNI OLDINI OLISH

Andijon davlat pedagogika instituti

Jismoniy madaniyat fakulteti talabasi: **Mirzalimov Muslimbek Soatjon o'g'li**

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi gimnastik mashg'ulotlarda shikastlanish xavfini kamaytirish bo'yicha ilmiy asoslangan chora-tadbirlar yoritilgan. Shikastlanishning asosiy sabablari, jumladan, noto'g'ri texnika, tanani yetarlicha tayyorlamaslik va jihozlardan noto'g'ri foydalanish tahlil qilingan. Shuningdek, shikastlanishning oldini olish uchun to'g'ri tayyorgarlik, mos jihozlarni tanlash, mushaklarni mustahkamlash va sog'liqni muntazam kuzatib borish zarurligi ta'kidlangan. Mazkur tadbirlar sportchilarning xavfsizligini oshirish va ularning yuqori natijalarga erishishini ta'minlashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Gimnastika, shikastlanish, xavfsizlik, texnika, tanani tayyorlash, jihozlarni, mushaklarni mustahkamlash, murabbiy nazorati.

Gimnastika jismoniy tarbiya va sportning ko'p qirrali turlaridan biri bo'lib, harakat koordinatsiyasi, moslashuvchanlik, kuch va muvozanatni rivojlantirishga qaratilgan. Ammo bu sport turida shikastlanish ehtimoli yuqori bo'lganligi sababli, oldini olish bo'yicha chora-tadbirlarni o'rganish juda muhimdir. Ushbu tezis gimnastik mashg'ulotlarda shikastlanish xavfini kamaytirish usullari haqida ilmiy asoslangan ma'lumotlarni taqdim etadi.

Bir qancha shikastlanish sabablari va xavf omillari mavjud. Noto'g'ri texnikada mashqlarni bajarishda noto'g'ri usuldan foydalanish, xususan, muvozanat va kuch taqsimotida xatolar, mushaklar va bo'g'imlarga haddan tashqari zo'riqishni keltirib chiqaradi. Gimnastika mashg'ulotlarida noto'g'ri texnikaning qo'llanilishi shikastlanishlarning asosiy sabablaridan biridir. Mashqlarni noto'g'ri bajarish mushaklar, bo'g'imlar va paylarga haddan tashqari bosim tushishiga olib keladi. Xususan, muvozanat va kuch taqsimotidagi xatolar, harakatlarning nazoratsiz bajarilishi yoki tezkorlik bilan amalga oshirilishi tananing nozik qismlariga zarar yetkazishi mumkin. Noto'g'ri texnika ko'pincha tajribaning yetishmasligi, murabbiy nazorati kamligi yoki mashqlarni shoshilinch o'rganishga urinish natijasida yuzaga keladi. Bunday xatolarni kamaytirish uchun sportchilar texnikani mukammal o'rganishlari, mashg'ulotlarni tajribali murabbiylar nazorati ostida olib borishlari va bosqichma-bosqich mashqlarni o'zlashtirishlari zarur. To'g'ri texnikaning shakllanishi nafaqat shikastlanishlarning oldini olishga, balki mashg'ulotlarning samaradorligini oshirishga ham xizmat qiladi. Yaxshi

tayyorgarlikning yo'qligi tana qizitish mashqlarining o'tkazilmasligi mushak va paylarning elastikligini pasaytiradi, bu esa shikastlanishga olib keladi. Gimnastika mashg'ulotlarida tana yetarlicha tayyorlanmagan holatda mashqlarni bajarish shikastlanish xavfini sezilarli darajada oshiradi. Tayyorlanishning yetishmasligi mushak va paylarning elastikligini pasaytirib, harakatlar paytida haddan tashqari zo'riqish va jarohat xavfini keltirib chiqaradi. Ayniqsa, mashg'ulot oldidan qizitish mashqlarining o'tkazilmasligi yoki e'tiborsizlik bilan bajarilishi natijasida mushaklarda taranglik yuzaga keladi, bu esa sportchining muvozanat va harakat koordinatsiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shikastlanishlarning oldini olish uchun har bir mashg'ulot oldidan qizitish mashqlarini tizimli ravishda bajarish, mushaklarni cho'zish va ularni mashqlarga moslashtirish zarur. Tayyorlanishning yuqori darajada ta'minlanishi nafaqat shikastlanish xavfini kamaytiradi, balki sportchilarning samaradorligini oshirib, ularning mashg'ulot va musobaqalardagi natijalarini yaxshilaydi. Jihozlarning nosozligi gimnastika zallaridagi jihozlarning sifatsizligi yoki noto'g'ri foydalanilishi xavfsizlikni ta'minlay olmaydi. Gimnastika zallaridagi jihozlarning sifatsizligi yoki nosozligi sportchilar uchun jiddiy xavf tug'diradi. Noto'g'ri o'rnatilgan yoki eskirgan jihozlar harakatlar paytida xavfsizlikni ta'minlay olmaydi va shikastlanish ehtimolini oshiradi. Bundan tashqari, jihozlardan noto'g'ri foydalanish ham sportchilarni jarohatlanish xavfi bilan yuzma-yuz qoldiradi. Ayniqsa, barqarorlikni talab qiluvchi mashqlar davomida texnik talablarga javob bermaydigan jihozlar sportchining sog'lig'iga jiddiy zarar yetkazishi mumkin. Shu sababli, gimnastika jihozlarini muntazam ravishda texnik ko'rikdan o'tkazish, ularning holatini nazorat qilish va xavfsizlik talablariga to'liq javob beradigan zamonaviy vositalardan foydalanish zarur. Bundan tashqari, sportchilarga jihozlardan foydalanish qoidalarini o'rgatish ham xavfsizlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. To'g'ri jihozlash va ulardan oqilona foydalanish shikastlanish xavfini kamaytirib, mashg'ulotlar samaradorligini oshiradi.

Shikastlanishning oldini olish choralari:

1. To'g'ri tayyorgarlik: Mashg'ulotlardan oldin tanani yaxshilab qizitish, mushaklarni cho'zish va moslashuvchanlikni oshiruvchi maxsus mashqlar bajarilishi lozim. Mashg'ulot oxirida sovutish mashqlarini amalga oshirish tiklanish jarayonini tezlashtiradi.

2. Texnikaning to'g'ri qo'llanishi: Har bir mashqni bajarishdan avval to'liq yo'riqnoma berilishi va nazorat qilinishi zarur. Tajribali murabbiy nazorati ostida mashqlarni bosqichma-bosqich o'rganish kerak.

3. Mos jihozlardan foydalanish: Zamonaviy xavfsizlik standartlariga javob beradigan jihozlardan foydalanish shikastlanish xavfini kamaytiradi. Yostiqlar, xavfsizlik kamarlaridan foydalanish zarur.

4. Mushaklarni mustahkamlash: Umumiy jismoniy tayyorgarlik dasturlarini bajarish, xususan, kuch va muvozanatni oshiruvchi mashqlarga e'tibor qaratish.

5. Sog'liq holatini kuzatish: Sportchilarning umumiy sog'lig'i muntazam tekshiruvlardan o'tkazilishi lozim. Ortiqcha charchash va haddan tashqari zo'riqishdan saqlanish kerak.

Xulosa: Gimnastik mashg'ulotlarda shikastlanishning oldini olish uchun har bir jarayon ilmiy asoslangan dastur asosida tashkil etilishi zarur. To'g'ri texnika, mos jihozlardan foydalanish va sog'liqni muntazam nazorat qilish orqali sportchilarning xavfsizligi ta'minlanadi. Shu bilan birga, murabbiy va sportchi o'rtasidagi samarali muloqot va nazorat jarayonlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda muhim omil hisoblanadi. Gimnastik mashg'ulotlarda shikastlanish xavfini kamaytirish sportchilar sog'lig'i va mashg'ulot samaradorligi uchun muhim ahamiyatga ega. Shikastlanishning asosiy sabablarini aniqlash va ularning oldini olish bo'yicha tegishli chora-tadbirlar ishlab chiqish orqali xavfsiz mashg'ulot muhiti yaratiladi. To'g'ri tayyorgarlik, texnikaning to'g'ri qo'llanishi, mos jihozlardan foydalanish va sog'liqni muntazam kuzatish sportchilarning samarali faoliyatini ta'minlashning asosiy omillaridir.

Takliflar:

1. Gimnastika mashg'ulotlarida qatnashuvchi barcha sportchilar uchun maxsus tayyorgarlik dasturlarini joriy etish.

2. Mashg'ulotlarni tajribali murabbiylar nazorati ostida olib borish, ularni xavfsizlik va jarohatlarning oldini olish bo'yicha muntazam o'qitish.

3. Jihozlarning texnik holatini muntazam tekshirish va xavfsizlik standartlariga mos jihozlardan foydalanishni ta'minlash.

4. Har bir mashg'ulotdan avval va keyin tanani qizitish va sovitish mashqlarini majburiy tartibda bajarish.

5. Sportchilarning individual sog'lig'i va jismoniy holatini muntazam ravishda tibbiy ko'rikdan o'tkazish.

6. Mushaklar va bo'g'imlarni mustahkamlovchi maxsus dasturlarni amalga oshirish orqali sportchilarning chidamliligini oshirish.

7. Shikastlanish holatlarini tahlil qilish va kelgusida ularning oldini olish uchun o'quv seminarlar va treninglar tashkil qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бекжанов, Ш. "Гимнастика назарияси ва методикаси." – Тошкент: Ўқитувчи, 2018.
2. Назаров, Р. "Спорт жараҳатларининг олдини олиш усуллари." – Тошкент: Меҳнат, 2016.
3. World Health Organization (WHO). "Sports injury prevention: Current research and strategies." – 2020.
4. Meeuwisse, W. H., Tyreman, H., Hagel, B., & Emery, C. "A dynamic model of etiology in sport injury: The recursive nature of risk and causation." *Sports Medicine*, 2007.
5. Kovacs, M. S. "Preventing injuries in gymnastics: Techniques and strategies for improving athlete safety." – *Journal of Sport Health Science*, 2019.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AXBOROT TEXNALOGIYALARI

Suyundikova Muslima Akbar qizi

Termiz davlat Pedagogika Instituti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Nuraliyeva Feruza Abdusalim qizi

Termiz davlat Pedagogika Instituti

“Matematika va informatika”

kafedrası o'qituvchisi

+998912380818

Annotatsiya : Zamonaviy bola elektron madaniyat olamida yashaydi. Ushbu yangi axborot muhitida ishlash uchun mutaxassislar tayyorlash orqali ham bu masalaga alohida e'tibor qaratish lozim. Boshlang'ich ta'limda axborot texnologiyalarining qo'llanilishi ta'lim sifatini oshiradi. AT vositalari o'quvchilarga interaktiv tarzda bilim olish imkonini yaratadi, o'qituvchilarga esa yangi pedagogik metodlarni tatbiq etishga yordam beradi. Multimetriya vositalari va internet-resurslari o'quvchilarni motivatsiya qilish, analitik fikrlashni rivojlantirish va axborot-savodxonlikni oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, AT sinfdagi o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashish, ta'lim jarayonini samarali boshqarish imkoniyatlarini yaratadi.

Аннотация: Современный ребенок живет в мире электронной культуры. Этому вопросу следует уделить особое внимание, обучая специалистов работе в новой информационной среде. Использование информационных технологий в начальном образовании повышает качество образования. ИТ-инструменты позволяют учащимся учиться в интерактивном режиме и помогают учителям внедрять новые педагогические методы. Мультимедийные средства и интернет-ресурсы служат для мотивации учащихся, развития аналитического мышления и повышения информационной грамотности. Также ИТ создают возможности адаптации к индивидуальным потребностям учащихся в классе, для эффективного управления образовательным процессом.

Abstract: The modern child lives in the world of electronic culture. Special attention should be paid to this issue by training specialists to work in this new information environment. The use of information technologies in primary education increases the quality of education. IT tools allow students to learn interactively, and

help teachers implement new pedagogical methods. Multimedia tools and Internet resources serve to motivate students, develop analytical thinking, and increase information literacy. IT also creates opportunities for adapting to the individual needs of students in the classroom and effectively managing the educational process.

Kalit so'zlar: axborot texnologiyalari, maktab, boshlang'ich ta'lim.

Ключевые слова: информационные технологии, школа, начальное образование.

Keywords: information technologies, school, primary education.

Kirish. Ta'limni axborotlashtirishning tarkibiy qismlaridan biri o'quv jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish hisoblanadi. Boshlang'ich maktab uchun bu ta'lim maqsadlarini belgilashda ustuvorliklarni o'zgartirishni anglatadi: boshlang'ich maktabda o'qitish va ta'lim natijalaridan biri bolalarning zamonaviy kompyuter texnologiyalarini o'zlashtirishga tayyorligi va ularning yordami bilan olingan ma'lumotlarni yangilash qobiliyati bo'lishi kerak. o'z-o'zini tarbiyalash. Bu maqsadlarga erishish uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishning turli strategiyalarini boshlang'ich sinf o'qituvchilari amaliyotida qo'llash, eng avvalo, o'qitish va tarbiya jarayonida AKTdan foydalanish zarurati tug'iladi.

Tahlil va natijalar. Boshlang'ich maktab darslarida AKTdan foydalanish quyidagilarga imkon beradi:

- o'quvchilarda atrofdagi dunyoning axborot oqimlari bo'ylab harakatlanish qobiliyatini rivojlantirish;
- axborot bilan ishlashning amaliy usullarini egallash;
- zamonaviy texnik vositalar yordamida axborot almashish imkonini beruvchi ko'nikmalarni shakllantirish.

Kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda darslar ularni yanada qiziqarli, o'ychan va harakatchan qiladi. Dars uchun ko'plab entsiklopediyalar, reproduksiya, audio hamrohliklarni tayyorlashning hojati yo'q - bularning barchasi oldindan tayyorlangan va kichik elektron tashuvchida mavjud. AKTdan foydalanish darslari, ayniqsa, boshlang'ich sinflarda dolzarbdir.

1-4-sinf o'quvchilari vizual-majoziy fikrlashga ega, shuning uchun ularning ta'limini iloji boricha yuqori sifatli tasviriy materiallardan foydalangan holda qurish juda muhim, bunda nafaqat ko'rish, balki eshitish, his-tuyg'ular va tasavvurlarni idrok etish jarayonida ham jalb qilish kerak. yangi narsalar. Bu erda kompyuter slaydlari va animatsiyalarining yorqinligi va ko'ngilocharligi yordam beradi.

Boshlang'ich maktabda turli darslarda multimedia yordami sizga tushuntirish va tasvirlangan o'qitish usulidan faoliyatga asoslangan usulga o'tishga imkon beradi, bunda bola o'quv faoliyatining faol sub'ektiga aylanadi.

Ta'lim jarayonida zamonaviy AKTdan foydalanishning oltita yo'nalishi mavjud.

1. AKTdan foydalanish asosiy hujjatlarni elektron formatda tayyorlashga o'tish imkonini beradi: boshlang'ich ta'limning barcha fanlari uchun kalendar va tematik rejalashtirishni tuzish, uslubiy cho'chqachilik banklarini yaratish:

- “Ota-onalar bilan ishlash”;
- “Tarbiyaviy ishlar”;
- “Rus tilidan uslubiy materiallar”;
- “Matematikadan uslubiy materiallar”;
- “1-4-sinflarda ota-onalar uchun pedagogik ma'ruza ishlab chiqish”;
- “1-4-sinflar uchun rus tilidan monitoring”;
- “Matematikadan 1-4-sinflarda monitoring”;
- “Iqtidorli bolalar bilan ishlash”;
- “Axloqiy mavzularda axloqiy daqiqalar”;
- “Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun auditoriya soatlarini ishlab chiqish”;
- “Rus tili, matematika, adabiy o'qish va atrofimizdagi dunyo bo'yicha taqdimot darslari to'plami”

Monitoring o'qituvchi va ota-onalarga o'quvchining ma'lum bir fan bo'yicha tayyorgarlik darajasi bo'yicha tegishli yosh guruhidagi o'rni haqida muhim ma'lumotlarni beradi. Elektron arizada taqdim etilgan talabalar testlari va diagnostika imtihonlari natijalari o'qituvchilar va ota-onalarga har bir fan bo'yicha, har bir o'quvchi uchun alohida va umuman sinf bo'yicha dasturiy materialni o'zlashtirish natijalarini aniq ko'rish imkonini beradi, bu esa tizimli tahlil qilish imkonini beradi. talabalarni o'rganish sifati. Ushbu taqdimot o'quv jarayonini barcha ishtirokchilar uchun ochiq va ochiq qilish imkonini beradi.

AKTdan foydalanish ko'pchilik talabalar uchun vizual idrokning eshitish idrokidan ustunligini hisobga olish imkonini beradi. Ushbu muammoni qisman hal qilish o'quv jarayonida elektron ko'rgazmali qurollardan, xususan, seriyali disklardan foydalanish orqali osonlashtiriladi:

- “Oilaviy murabbiy”;
- “Matematika, rus tilidan ko'rgazmali material”;
- “Kirilla va Metyusiyning bolalar media ensiklopediyasi”;
- “Informatika olami”;

- "Tez o'qish tizimi" va boshqalar.

Ushbu yo'nalish o'quvchilar tomonidan o'rganilayotgan materialni eslab qolish jarayonini osonlashtiradi, darsni yanada qiziqarli va jo'shqin qiladi, o'quvchini o'rganilayotgan mavzuga "singdirishga" yordam beradi, o'rganilayotgan ob'ekt bilan birgalikda mavjudlik va hamdardlik illyuziyasini yaratadi. dars, va katta va yorqin g'oyalar shakllanishiga yordam beradi.

Xulosa. Hozirgi vaqtda istiqbolli yo'nalishlardan biri AKTdan foydalanishga kompleks yondashuv bo'lishi mumkin. Aynan mana shu va vaqti-vaqti bilan foydalanish emas, balki o'quvchilar bilimdon mutaxassis qo'lida kompyuter ilmiy bilim va o'rganish uchun kuchli vositaga aylanishini tushunishga imkon beradi.

Multimedia texnologiyalari sohasidagi so'nggi yutuqlarning ta'limga joriy etilishi o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini, ta'lim samaradorligi va sifatini oshirish imkonini bermoqda. Sinfidagi aqliy yukning ortishi bizni o'quvchilarning o'rganilayotgan fanga bo'lgan qiziqishini va ularning dars davomida faolligini qanday saqlab qolish haqida o'ylashga majbur qiladi. Kompyuterdan foydalanish bolaning qiziqishi va izlanuvchanligini rag'batlantiradigan axborot muhitini yaratishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Akhmedov, T. (2017). *Axborot texnologiyalarining ta'lim tizimidagi roli*. Toshkent: O'zbekiston.
2. Karimov, M. (2020). *Boshlang'ich ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanish*. Samarqand: Sharq.
3. Tursunov, R. (2018). *Axborot texnologiyalarining boshlang'ich ta'limdagi ahamiyati*. Toshkent: Iqtisodiyot.
4. Kholmatova, D. (2019). *Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalar*. Tashkent: Milliy Pressa.
5. Mavlyanov, B. (2021). *Axborot texnologiyalari va boshlang'ich ta'lim*. Buxoro: Ziyo.
6. Rahimov, F. (2018). *Ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanish: nazariya va amaliyot*. Tashkent: Yangi nashr.
7. BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING AQLIY SALOHİYATINI HAMDA KREATIVLIGINI OSHIRISHDA MENTAL ARIFMETIKANING O'RNI
8. M Ziyaqulova, S Ashurova, N Toshpulatova - Development and innovations in science, 2023

9. The importance of riddles in the development of students creativity in the learning process
10. ZMS Qizi - Asian Journal Of Multidimensional Research, 2021
11. BOSHLANGICH SINIF OQUVCHLARINING LUGATLAR BILAN ISHLASH JARAYONIDA KREATIVLIGINI OSHIRISH
12. MSQ Ziyaqulova, HIQ Raxmatova - ... : Innovative, educational, natural and social sciences, 2021
13. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi “Boshlang'ich sinf o'quvchilariga axloqiy tarbiya berishda hadislarning ahamiyati” TA'LIM FAN VA INNOVATSIYA . - ISSN 2181-8274, 2024-yil.
14. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi “ Boshlang'ich sinf o'quvchilarida shaxslararo muloqot madaniyatini shakllantirish”. “Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў” /Илимий-методикалық журнал 2024 5/2-сан ISSN 2181-7138. Нөкис -2024
15. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi “Problems and solutions of scientific and innovative research” “Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijobiy fazilatlarni shakllantirish mexanizmi”- 2024- yil 182-1187-betlar Volume 01. ISSUE 07 universalconference.us.

SILIKON KALIT YORDAMIDA OKKLUZIYANI O'RGANISHNING STATIK USULI NATIJALARI TAHLILI

**Axtamova Irodaxon Akbarovna,
Abdusalomova Nigora Faxriddinovanva
Alfraganus universiteti, Toshkent, O'zbekiston**

Rezyume. Hozirgi kun sharoitida zamonaviy inson uchun fast-fud kabi yumshoq oziq-ovqatlarni chaynash uchun premolar va birinchi molarlarni ishlatish yetarli bo'lib qoldi, bu esa ikkinchi molarlarning chaynash samaradorligini pasayishiga olib keldi. “Aql tishlari” sohasidagi shilliq qavatda ta’sir (oziq luqmasini) yo'qligi jag'ning o'lchaminini kichrayishiga va shunga mos ravishda ushbu organlarning rudimentatsiyasiga olib keldi. Statistika ma'lumotlariga ko'ra, kattalar yoshdagi aholining 92 % ida har bir tomonda va har bir jag'da bittadan uchinchi molar mavjudligi aniqlanadi. Shu bilan birga, odamlarning 25 % ida tish qatorlarida bo'sh joy yo'qligi sababli aql tishlarining noto'g'ri o'sib chiqishi kuzatiladi. 78% hollarda “aql tishlari” ning paydo bo'lishi turli xil asoratlar bilan bog'liq bo'ladi (perikoronarit, tish tojining nuqsoni, qo'shni tishlarning joylashuvining o'zgarishi, tishlovning buzilishi, neoplastik jarayonlar va boshqalar). 0,1% hollarda, to'rtta emas, ikki yuqori uchinchi molar tufayli oltita “aql tishlari” rivojlanadi. Taxminan 8% odamlarda uchinchi molarlar umuman shakllanmaydi. Bu esa bu tishlarning funktsional roli yo'qligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: o'smirlar, okklyuzion kontaktlar, silikonli kalit

Tekshiruvni maqsadi. 13-15 yoshi o'smirlarda markaziy okklyuziya holatida va “zo'riqish” yuklar paytida okklyuzion kontaktlarini tahlilini o'tkazish.

Tekshiruv materialli va usullari: Tadqiqot Abu Ali ibn Sino nomidagi Buxoro davlat tibiiyot institutiga qarashli Stomatologik ilmiy – amaliy markazining ortopediya bo'limida o'tkazildi. Tadqiqotda 13-15 yoshdagi 97 nafar bemor shu bo'limga ortodontik davolanish maqsadida murojaat qilgan o'smir bolalar qatnashish uchun tanlangan. Tadqiqotda 3 ta guruh yaratildi: yetakchi o'ng qo'li bo'lgan bemorlar, yetakchi chap qo'li bo'lgan bemorlar va ambidekstor bemorlari - ikkala qo'lning funktsiyalarini teng rivojlantiradigan shaxslar.

Tadqiqotga ob'ektlarni tanlab olishda ortognatika tishlovi bor bilan to'liq tish qatoriga ega, jismoniy zo'riqishga chidamli bo'lgan, hamda tadqiqotda ishtirok etishga rozilik berish kabi mezonlarga asoslandi. Tadqiqotdan chetlashtirishda esa

tish qatori nuqsonlari mavjudligi, paradont, yuz -jag' sohasi yumshoq va qattiq to'qimalari kasalliklari, ichki a'zolarining surunkali kasalliklari sabab bo'ldi.

Okkluziya holatini baholash usullaridan biri okklyuziyaning jismoniy modeli vazifasini bajaruvchi okklyuziyagarammadir. Ushbu texnikaning afzalligi - bu olish osonligi, tishlarning bekilish zichligini birlamchi baholash, okklyuzion kontaktlar holatini baholash. Okklyuziogramma A-silikonli massasi "Occlufast Rock" yordamida amalga oshirildi: jag'larning markaziy okklyuziyasida. Mavzuga silikon kaliti qo'llanildi, keyinchalik u markaziy okklyuziya holatida yopildi;

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot ishtirokchilari so'rovnoma, klinik tekshiruv, chaynov mushaklarining palpatsiyasi kabi tekshiruvdan o'tkazildi. Okklyuzion-artikulyator kontaktlarni aniqlash uchun tishlov turi ham aniqlandi. Og'iz bo'shlig'ida okkluzial kontaktlar bevosita baholandi.

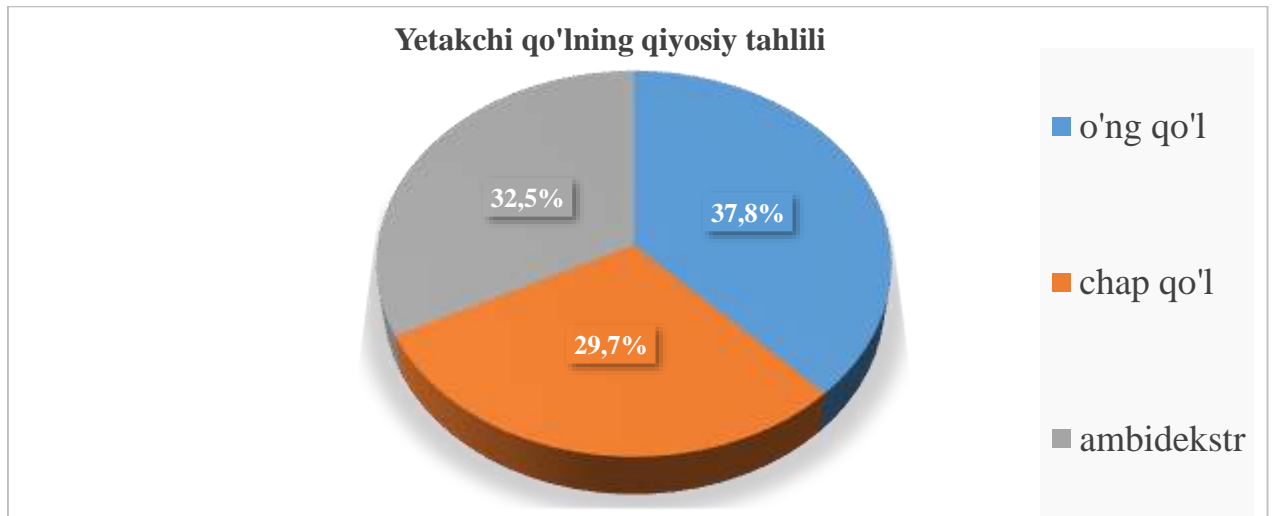
Tadqiqotning birinchi bosqichi 97 ta tekshiriluvchining "yetakchi" qo'lini, chaynashning ustun tomonini va chaynov mushaklarining holatini aniqlashdan iborat bo'ldi. O'ng "yetakchi" qo'l 58,8% (57 kishi), chap "yetakchi" qo'l 28,9% (28 kishi), o'ng va chap qo'l (ambidekstr) 12,3% (12 kishi) tekshiriluvchida aniqlandi (3.1 rasm).

Tekshiruvchilarning 75,2% da (71 ta bemorda) chaynashning ishchi tomoni yetakchi qo'lga to'g'ri keldi, 24,8% (26 ta bemorda) chaynashning ishchi tomoni va ishchi qo'l qarama-qarshi tomonga to'g'ri keldi (3.2-rasm). Bemorning ishchi qo'lini va chaynash odatlarini hisobga olgan holda amaliyotidagi stomatolog bemorning tishlarning chaynash yuzasini mukkamallik bilan modellashtirishi mumkin.

Markaziy okklyuziya holatida va "zo'riqish" yuklar paytida bemorlardan okklyuzion kontaktlarini tahlil qilish maqsadida silikonli qolip olish texnikasi yordamida amalga oshirildi (okkluzial qoliplar olindi). Bemorlardan markaziy okklyuziya holatida va "zo'riqish" yuklar paytida silikon qolip bilan joylashtirilib, tishlashi aytili.

Silikon kalitlari 97 nafar ishtirokchidan (57 tasi o'ng "yetakchi" qo'l bilan, 28 tasi chap "yetakchi" qo'l bilan, 12 tasi ambidekstr bilan) olindi.

Olingan qoliplarda markaziy okklyuziya holatida va "zo'riqish" yuklar paytida kontakt nuqtalari belgilandi. Olingan ma'lumotlarga asoslanib, "zo'riqish" yukining kontaktlari o'ng "yetakchi" qo'l bilan bemorlarda, chap "yetakchi" qo'l va ambidekstr (o'ng va chap qo'llar "yetakchi") egri chiziqlari tuzildi (3.2-3.4-rasmlar).

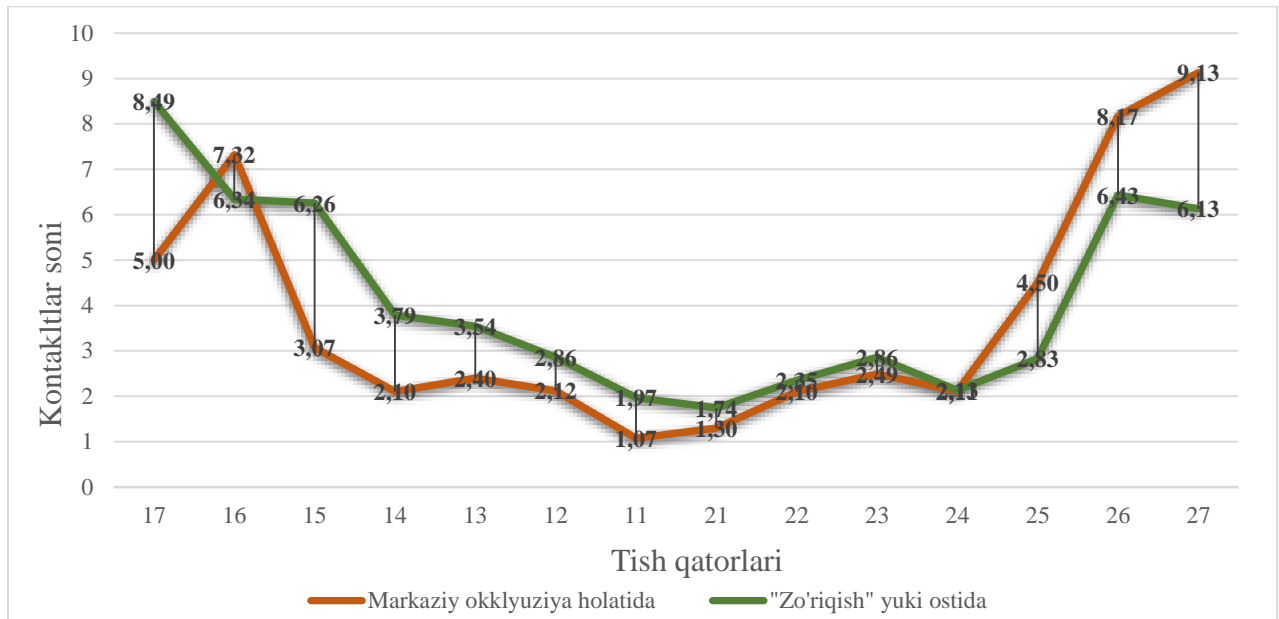

3.1.1-rasm. Tadqiqot ishtirokchilarining yetakchi qo'l qiyosiy tahlili.

“Yetakchi” o'ng qo'lli bemorlar “zo'riqish” yuki ostida kontakt egri chiziqalaridan olingan ma'lumotlarga asoslanib (3.2-rasm), “chaynashning ishchi segmenti”dagi aloqa nuqtalari soni markaziy okkluziya pozitsiyasiga qaraganda ko'proq, chaynash tomonidagi tishlashni fiksatsiya tendentsiyasi esa saqlanib qoladi, degan xulosaga kelish mumkin.

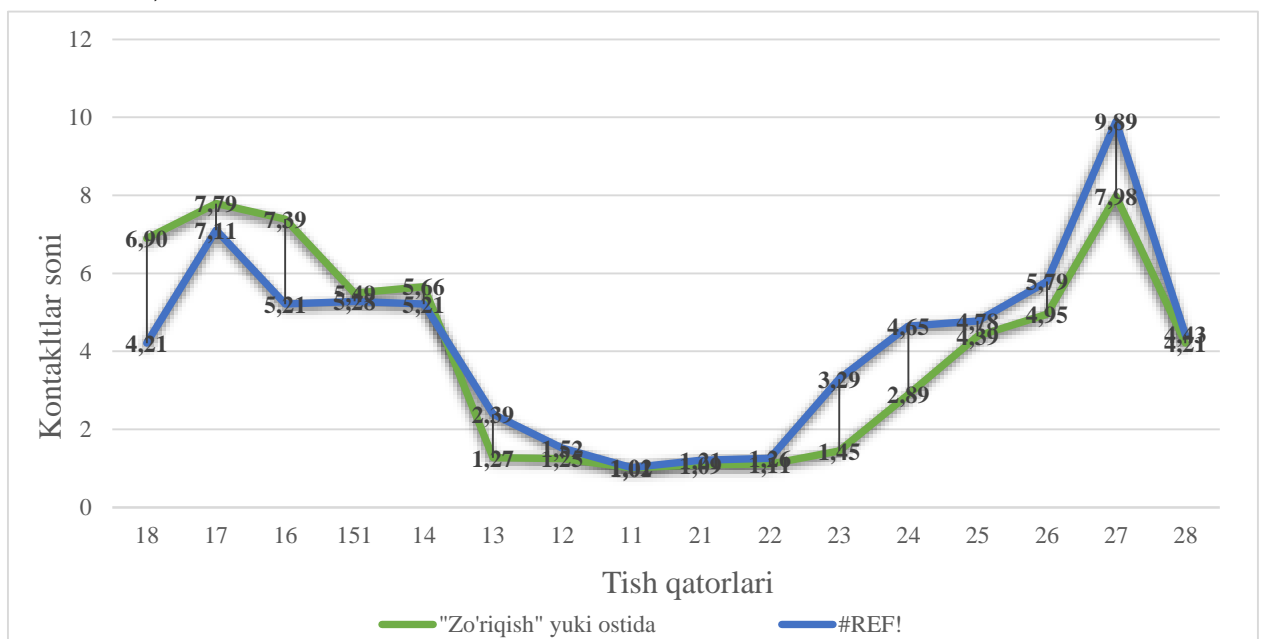
Markaziy okklyuziya holatida “yetakchi” chap qo'lli bemorlar va “zo'riqish” yuklari paytida (3.3-rasm) okklyuzion kontaktlarini o'rganish shuni ko'rsatdiki, “zo'riqish” yuklari paytida “chaynashning ishchi segmentidagi” aloqa nuqtalari soni ham markaziy okkluziya pozitsiyasiga qaraganda ko'proq bo'lsa, bu tendentsiya “yetakchi” chap qo'lli bemorlar saqlanib qoladi.

Olingan natijalarga asoslanib, chaynashning ishchi tomoni bilan kontaktlar soni o'rtasidagi o'zaro aloqasi haqida xulosa qilish mumkin. Shunday qilib, ishchi tomondagi “chaynashning ishchi segmenti” nafaqat chaynash paytida, balki “zo'riqish” yuki paytida ham ishtirok etadi. Markaziy kesuvchi tishlarining aloqa nuqtalari soni ko'pligi kuzatildi.

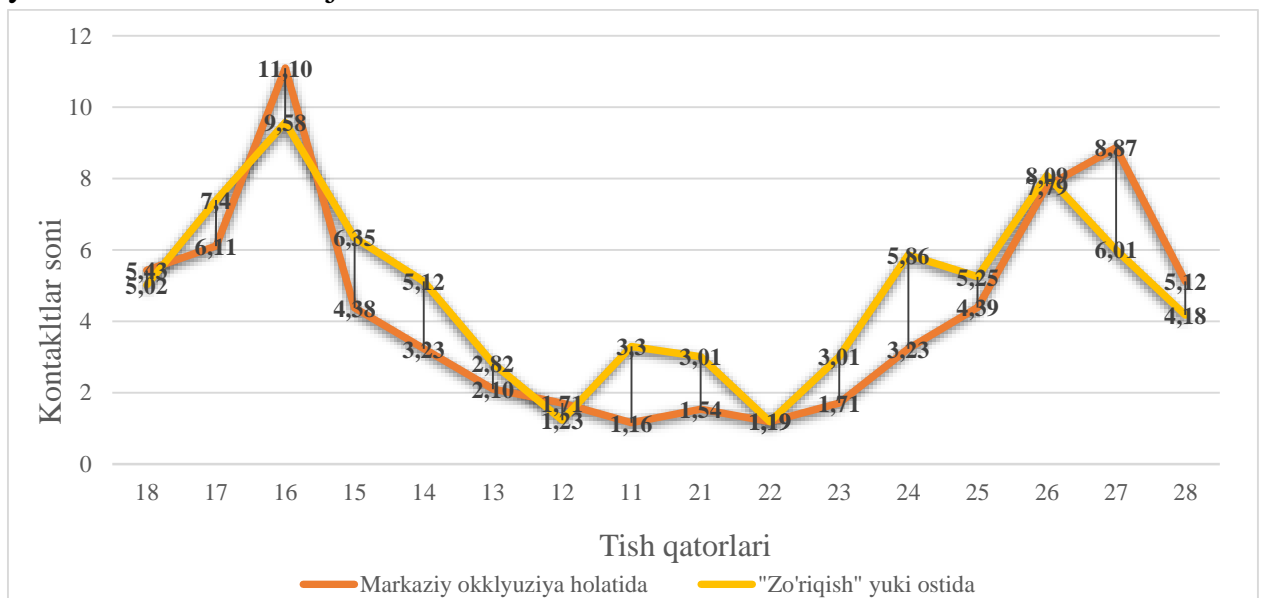
3.1.2-rasm. “Yetakchi” o’ng qo’lli bemorlarning “zo’riqish” yuki ostida kontaktlar egri chizig’i

Pastki jag’ning reflektor ravishda siljishi hisobiga tekshirilgan tishlarning oldinga siljigani kuzatildi, bu o’z-o’zidan pastki jag’ning harakatini cheklanishiga va yuz-jag’ sohasida mexanik ta’sir ko’rsatganda chakka – pastki jag’ bo’g’imi himoyalanaadi. Bu “zo’riqish” yuki paytida tish-jag’ tizim chaynash kuchini qayta taqsimlash hisobiga uchinchi – tayanch nuqtasi qidirayotganini va topayotganini ko’rsatadi, bu moslashish mexanizm sifatida ishlatadi.

3.1.3-rasm. “Yetakchi” chap qo’lli bemorlarning “zo’riqish” yuki ostida kontaktlar egri chizig’i

Ambidekstrda “zo’riqish” yuki paytida olingan kontakt egri chiziqlaridan olingan ma’lumotlari shuni ko’rsatdiki, “zo’riqish” yuki paytida “chaynashning ishchi segmenti”dagi kontakt nuqtalari soni markaziy okklyuziya holatidagiga qaraganda o’ng tomonda ham chap tomonda ham ko’pligi kuzatildi (3.4-rasm). Shuning hisobiga kontakt nuqtalarining umumiy soni mos ravishda ko’pligi kuzatildi. Shu bilan bir qatorda, “zo’riqish” yuki ostida “chaynashning ishchi segmenti” ning kontaktlari ko’paymoqda, bu okklyuzion o’q vektorining "chaynashning ishchi segmenti" tomoniga o'tishini ko'rsatadi. Markaziy kesuvchi tishlarning kontakt nuqtalari soni, "yetakchi" qo'l o'ng va chap bo'lgan bemorlarda bo'lgani kabi, ularning silikon qolip chiqarishda kuzatiladi. Bu chakka-pastki jag' bo'g'imini potentsial jarohlardan himoya qilish uchun pastki jag'ning “zo’riqish” yuki ostida refleks siljishini ko’rsatadi.

3.1.4-rasm. Ambidekstr bemorlarning “zo’riqish” yuki ostida kontaktlar egri chizig’i

Kontakt nuqtalarining 76,2% markaziy okkluziya holatida va “zo’riqish” yuki paytida bir tomonda joylashdi, 23,8% hollarda esa qarama-qarshi tomonlarda aniqlandi. Bu chaynashning ishchi tomoni nafaqat chaynash sikli davomida, balki og'ir jismoniy mashqlarni bajarishda (“zo’riqish” yuki paytida) ham ishtirok etishini ko’rsatadi, ya’ni shu tomondagi “chaynashning ishchi segmenti” ishtirok etadi.

Okkluziyani statik o'rganish ma'lumotlariga asoslanib shuni xulosa qilishi mumkinki, ishchi qo'lning va 81% bemorlar kontakt nuqtalari soni o’rtasida bog’liqlik mavjud. Markaziy okkluziya holatida va “zo’riqish” yuki paytida kontakt nuqtalari soni 76,2% holatda bir tomonda bo’lib, bu aksariyat hollarda chaynashning odatdagi tomonidagi kuchlar harakatini ko’rsatadi. Shu bilan birga, “zo’riqish” yuki

paytida kontakt nuqtalari soni markaziy okkluziya holatiga qaraganda ko'proq kuzatiladi. Bu okklyuziya tish – jag' tizimning organizmga ta'sir qilishiga javob sifatida yuzaga keladigan "zo'riqish okklyuziyasini" tashkil etuvchi "chaynashning ishchi segmentini" o'z ichiga olgan kuchli og'ir zo'riqishlarni amalga oshirishda uchinchi tayanch nuqtasi sifatida qabul qilinishini isbotlaydi. Bu okklyuzion o'q vektorining distal katta oziq tishlaridan "chaynash ishchi segmenti" ga o'tishini ko'rsatadi. Tishlarning bu guruhi psixo-emotsional stress holatida va og'ir jismoniy mashqlarni amalga oshirishda "zo'riqish" yukni boshdan kechiradi, tananing fazodagi balansini saqlashning "uchinchi" tayanch nuqtasi bo'lib xizmat qiladi. Silikon kaliti yordamida okkluziyani o'rganish ma'lumotlari aniqligi bilan ajralib turadi, ammo aynan shu holatdagi tish qatorlarining holatiga ma'lumotni berdi xolos.

Xulosa qiladigan bo'lsak, ko'p hollarda ishchi qo'l, chaynashning odatdagi tomoni va kontakt nuqtalari soni o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjud bo'lib, shu tomon "zo'riqish" yuki holatida ham, "zo'riqish okkluziyasi" ni yaratish, og'ir ishlarni bajarishda kuchlarni qayta taqsimlashni tayanch uchinchi nuqtasi sifatida qabul qilinishida faol ishtirok etadi. Shu bilan bir qatorda, bemorlarning 72,7% da chaynashning odatdagi tomonida kontaktlar soni ko'payadi, chakka-pastki jag' bo'g'imining ehtimoliy shikastlanishining oldini olish uchun ko'pincha pastki jag'ning biroz uzayishi kuzatiladi.

Adabiyotlar:

1. Астанов, О. М. (2023). Чакка-пастки жағ бўғими касалликларида комплекс даволаш усулларининг самарадорлигини баҳолаш. Журнал стоматологии и краниофациальных исследований, 4(2).
2. Астанов, О. М. (2022). Improving the healing of the jaw is a pain syndrome of the lower jaw associated with a number of dental defects. Журнал стоматологии и краниофациальных исследований, 3(1).
3. Астанов, О. М. (2022). Hissiy buzilishi mavjud bo'lgan bemorlarda chakka pastki bo'g'imi kasalliklarini davolash usullari. Журнал стоматологии и краниофациальных исследований, 3(4).
4. Astanov O. M., Gafforov S. A. Diagnosis and Treatment of Patients with Maxillary-Mandibular Joint Dysfunction without Pathology of Inflammatory-Dystrophic Origin // Annals of the Romanian Society for Cell Biology. Romanian, - 2021. – Vol. 25, Issue 1, 2021, P. 5721-5737. (Scopus Q2)

5. Astanov O.M. Diagnosis of patients with temporomandibular joint pain dysfunction syndromes // “International congress on modern education and untegration” India, – 2020. Vol.5, P.137-139.
6. Astanov O.M. Morphological structure and biomechanics of the temporomandibular system // International conference on Agriculture Sciences, Environment, Urban and Rural Development. 28 December. Morocco, - 2021. P.62-63
7. Astanov O.M. The morphological structure and biomechanics of the temporomandibular system // Novateur publications Journal NX- A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal. India, – 2021. 4230 VOL. 7, P. 184-187.
8. Astanov O.M. Tish qatorlari nuqsoni bilan bog‘liq chakka pastki jag bo‘g‘imi og‘riqli sindromini davolashni takomillashtirish // Jurnal stomatologii i kraniofatsialnykh issledovaniy. Samarkand, – 2022. – №1(03). – S.60-64.
9. Astanov O.M. TMJ dysfunction a fairly common pathology // Actual problems of children’s dentistry scientific practical conference. International Engineering Journal For Research & Development. India, - 2020. P.8-9.
10. Astanov O.M., Gaffarov S.A. Chak-statistical analysis of dental examinations of activity disorders in the lower jaw // World Bulletin of Social Sciences. Germaniya, – 2021. Vol. 3. P. 129-132. (Impact factor = 7,545)
11. Astanov O.M., Gafforov S.A. Chakka – pastki jag‘ bo‘g‘imi faoliyati buzilishidagi og‘riqli simptomlarini kompleks davolash usullari // Metodicheskie rekomendatsii. – Buxoro, - 2021. 16 b.
12. Astanov O.M., Gafforov S.A. Tish qatori va chaynov yuzasi nuqsonlari asoratidan shakllangan chakka – pastki jag‘ bo‘g‘imi faoliyatidagi og‘riqli sindromlarga tashxis qo‘yishni mukammallashtirish // Metodicheskie rekomendatsii. – Buxoro, - 2021. 16 b. Gafforov S.A.,
13. Astanov O.M., Idiev G.E., Chin-The Algorithm of Diagnosis in Pathologies of Lower Jaw Activity and the Effectiveness of Komplex Treatment Methods // Middle european scientific bulletin. Czechia, – 2021. Vol.16, P.106-118.
14. Астанов О.М. Диагностики и лечения больных с дисфункции высочно-нижнечелюстного сустава без патологии воспалительно-дистрофические приосхождение // “Actual problem spediatic dentistry” – Бухара, - 2021. P. 17-20
15. Астанов О.М. Дисфункции высочно-нижнечелюстного сустава без патологии воспалительно-дистрофические происхождение // Научно-

практической конференции «Актуальные проблемы стоматологии». Фергана, - 9 – 2021 г. С.21-22.

16. Гаффоров С.А., Астанов О.М. Дифференциальная диагностика больных с синдромами болевой дисфункции височно-нижне челюстного сустава // Тиббиётда янги кун. Ташкент, - 2020. – №.3 (31). – С.289-295. (14.00.00, №22)

17. Гаффоров С.А., Астанов О.М. Методы диагностики и лечения больных с дисфункцией ВНЧС // Stomatologiya. Ташкент, – 2020. – №.4 (81). – С.52-55. (14.00.00, №12)

18. Гаффоров С.А., Идиев Г.Э., Астанов О.М. Междисциплинарный подход к лечению пациентов с синдромом болевой дисфункции височно-нижнечелюстного сустава // Universum: Медицина и фармакология. Россия, – 2021. – №. 11 (82). – С.10-18.

TALABALARDA IJTIMOYIY FAOLLIKNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

**Psixologiya mutaxassisi 241-guruh magistranti
Karimova Nilufar Ulmassultonovna**

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarda ijtimoiy faollikni shakllantirish jarayonining psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Ijtimoiy faollikning yoshlar ongida shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar, shaxsiy va ijtimoiy motivatsiyalar, ijtimoiy mas'uliyat va o'z-o'zini anglash jarayonlari yoritib beriladi. Shuningdek, ta'lim muassasalarida talabalarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish uchun qo'llaniladigan samarali metodlar, psixologik treninglar va guruhviy tadbirlarga alohida e'tibor qaratilgan. Mazkur tadqiqot talabalarning faolligini oshirish orqali ularning jamiyatda faol ishtirokini ta'minlashga qaratilgan amaliy tavsiyalarni taklif etadi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy faollik, talaba, psixologik xususiyatlar, motivatsiya, o'z-o'zini anglash, ijtimoiy mas'uliyat, ta'lim muassasasi, trening, psixologik rivojlanish, yoshlar faolligi.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE FORMATION OF SOCIAL ACTIVITY IN STUDENTS

Annotation: This article analyzes the psychological characteristics of the process of forming social activity in students. Factors affecting the formation of social activity in the minds of young people, personal and social motivations, social responsibility and self-awareness processes are highlighted. Also, special attention is paid to effective methods, psychological training and group activities used to develop the social activity of students in educational institutions. This study offers practical recommendations aimed at ensuring active participation of students in society by increasing their activity.

Key words: Social activity, student, psychological characteristics, motivation, self-awareness, social responsibility, educational institution, training, psychological development, youth activity.

Zamonaviy jamiyatda talabalarning ijtimoiy faolligi nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishi, balki butun jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Talabalar jamiyatning faol qatlamlaridan biri sifatida

ijtimoiy mas'uliyatni anglash, turli muammolarni hal qilishda ishtirok etish va tashabbus ko'rsatish qobiliyatlariga ega bo'lishi zarur. Ijtimoiy faollik orqali ular o'z fikrlarini erkin ifoda etish, atrof-dagi voqelikka ongli yondashish hamda jamiyatda sodir bo'layotgan jarayonlarda faol ishtirok etishni o'rganadilar.[1]

Talabalarda ijtimoiy faollikni shakllantirish jarayoni murakkab bo'lib, ko'plab psixologik omillar bilan bog'liq. Bu jarayonda shaxsiy motivatsiya, o'z-o'zini anglash, ijtimoiy mas'uliyat hissi, o'zaro hamkorlik va psixologik muvozanat kabi omillar muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, ta'lim muassasalari talabalarning faolligini shakllantirishda asosiy muhit sifatida xizmat qiladi.[2]

Mazkur tadqiqotda talabalarda ijtimoiy faollikni shakllantirishning psixologik xususiyatlari, bu jarayonga ta'sir qiluvchi omillar hamda ularni rivojlantirishning samarali usullari yoritiladi. Talabalarning ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan psixologik yondashuvlar va innovatsion metodlar tahlil qilinadi.

Talabalarda ijtimoiy faollikni shakllantirish ko'p omilli jarayon bo'lib, uning muvaffaqiyati shaxsiy, ijtimoiy va institutsional omillarga bog'liq. Birinchidan, talabaning shaxsiy motivatsiyasi va ichki qiziqishi ijtimoiy faollikni rivojlantirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Shaxs o'ziga nisbatan ishonch, atrof-muhitga moslashish qobiliyati va ijtimoiy mas'uliyatni anglash orqali faollikni namoyon etadi.[3]

Ikkinchidan, ijtimoiy muhit, ya'ni oila, tengdoshlar va ta'lim muassasasidagi hamkorlik va qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Masalan, universitetdagi turli tashkilotlar va klub faoliyati talabalarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish uchun qulay imkoniyat yaratadi. Guruhiy mashg'ulotlar, psixologik treninglar va ijtimoiy tadbirlar talabalarni o'zaro muloqotga jalb qiladi va ularda jamoaviylik ko'nikmasini shakllantiradi.

Uchinchidan, zamonaviy psixologik yondashuvlar va texnologiyalar talabalarning ijtimoiy faolligini oshirishda samarali vosita sifatida xizmat qilmoqda. Xususan, ijtimoiy tarmoqlar va digital platformalar orqali talabalar jamiyatdagi dolzarb masalalar bo'yicha fikr bildirishi va faol ishtirok etishi uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Ammo ijtimoiy faollikni shakllantirishda ayrim muammolar ham mavjud. Ulardan biri talabalarning o'z-o'zini anglash darajasining pastligi yoki tashabbuskorlikning sustligidir. Bu holatlar ijtimoiy qo'llab-quvvatlash yetarli bo'lmaganda yoki ta'lim jarayonida motivatsiyani oshiruvchi metodlar yetarli darajada qo'llanmaganda yuzaga keladi. Shu sababli, bu yo'nalishda tizimli va izchil yondashuv talab etiladi.[4]

Muhokamalar quyidagi natijalarga olib keladi:[5]

1. Talabaning shaxsiy motivatsiyasi, ijtimoiy mas'uliyati va ichki qiziqishlari ijtimoiy faollikni rivojlantirishning muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi.
2. Ta'lim muassasalari talabalarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishda asosiy maydon bo'lib, turli tadbir va treninglar orqali ularning faolligini oshirishga xizmat qiladi.
3. Guruhiy faoliyat, psixologik treninglar va innovatsion ta'lim metodlari ijtimoiy faollikni rivojlantirishda samarali vosita sifatida foydalaniladi.
4. Ijtimoiy tarmoqlar va digital platformalar zamonaviy ijtimoiy faollikni rivojlantirishning muhim vositalariga aylanib bormoqda.
5. Talabalarning faolligini oshirish uchun ularda o'z-o'zini anglash, tashabbuskorlik va jamoaviylik hissini rivojlantirish zarur.

Mazkur tahlil shuni ko'rsatadiki, talabalarda ijtimoiy faollikni shakllantirish jamiyatning taraqqiyoti va kelajagi uchun muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda izchil va kompleks yondashuv talab etiladi.

Talabalarda ijtimoiy faollikni shakllantirish – bu jamiyatning barqaror rivojlanishi va ijtimoiy uyg'unlikni ta'minlash uchun muhim jarayondir. Ushbu tadqiqotdan xulosa qilish mumkinki, talabalarning ijtimoiy faolligini oshirish shaxsiy, ijtimoiy va ta'lim muhitiga bog'liq omillarni hisobga olgan holda amalga oshirilishi lozim.[6]

Shaxsiy motivatsiya, o'z-o'zini anglash, ijtimoiy mas'uliyat va atrof-muhit bilan o'zaro ta'sir talabalarning faolligini shakllantirishning asosiy omillaridir. Shuningdek, ta'lim muassasalari tomonidan jamoaviy tadbirlar, psixologik treninglar va innovatsion usullar orqali talabalarni ijtimoiy faoliyatga jalb qilish muhim ahamiyatga ega.

Talabalarning ijtimoiy faolligini oshirish orqali ularning jamiyatdagi faol ishtirokini ta'minlash, ular orasida mas'uliyatli fuqarolik tuyg'usini shakllantirish va kelajak avlodning ongli hamda ijtimoiy masalalarga befarq bo'lmagan shaxslar sifatida yetishishini ta'minlash mumkin.

Kelgusida talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirish uchun tizimli yondashuvni qo'llash, zamonaviy texnologiyalar va ta'lim vositalaridan samarali foydalanish hamda ularni qo'llab-quvvatlaydigan keng qamrovli dasturlarni amalga oshirish zarur. Bu jarayon nafaqat talabalarning shaxsiy rivojlanishiga, balki butun jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy yuksalishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Davronov, A. “Talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirishning psixologik asoslari”. – Toshkent, 2020.
2. Shodmonova, N. “Yoshlar va ijtimoiy faollik: Psixologik yondashuvlar”. – Toshkent: Fan, 2021.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning yoshlarni tarbiyalash va ijtimoiy faollikni oshirishga oid nutqlari va qarorlari.
4. Aliyev, F. “Ijtimoiy faollik va motivatsiya: Talabalar uchun psixologik maslahatlar”. – Toshkent: Sharq, 2020.
5. Yevgrafova, O.V. “Ijtimoiy faollikning psixologik ta’siri”. – Moskva: Ilm, 2019.
6. Pirogova, M. “Ijtimoiy faollik va yoshlarda mas’uliyatni shakllantirish metodikasi”. – Toshkent: Ma’rifat, 2022.

IQTIDORLI TALABALARDA ILMIY BILIMLARNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHLTLARI

**Psixologiya mutaxassisi 241-guruh magistranti
Allamova Oyshajon G'afurjon qizi**

Annotatsiya: Mazkur maqolada iqtidorli talabalarda ilmiy bilimlarni rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlari tahlil qilinadi. Talabalarning ilmiy faoliyatga bo'lgan qiziqishi va iqtidorini rivojlantirish, ularning o'z-o'zini anglash, motivatsiya va ijodiy yondashuvlarini shakllantirishning pedagogik va psixologik jihatlari muhokama qilinadi. Shu bilan birga, iqtidorli talabalarni ilmiy tadqiqotlarga jalb qilishda ta'lim muassasalarining roli, ilmiy jamoalar bilan ishlash va o'z-o'zini tarbiyalash usullariga alohida e'tibor qaratilgan. Maqola iqtidorli talabalarning ilmiy bilimlarni egallash jarayonidagi muhim psixologik omillarni aniqlash hamda ularni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik strategiyalarni taklif etadi.

Kalit so'zlar: Iqtidorli talaba, ilmiy bilim, pedagogik-psixologik jihatlari, motivatsiya, ijodiy yondashuv, ilmiy faoliyat, o'z-o'zini anglash, ilmiy tadqiqotlar, ta'lim muassasalari, ilmiy jamoa, ta'lim strategiyalari.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE IN TALENTED STUDENTS

Annotation: This article analyzes the pedagogical and psychological aspects of the development of scientific knowledge in gifted students. Pedagogical and psychological aspects of developing students' interest and talent in scientific activity, forming their self-awareness, motivation and creative approaches are discussed. At the same time, special attention is paid to the role of educational institutions in attracting talented students to scientific research, methods of working with scientific teams and self-education. The article offers pedagogical strategies aimed at identifying important psychological factors in the process of acquiring scientific knowledge of gifted students and their development.

Key words: Talented student, scientific knowledge, pedagogical-psychological aspects, motivation, creative approach, scientific activity, self-awareness, scientific research, educational institutions, scientific team, educational strategies.

Zamonaviy ta'lim tizimi iqtidorli talabalarni ilmiy faoliyatga jalb qilish, ularning ilmiy bilimlarini rivojlantirish va yaratgan potentsialini yuzaga chiqarish borasida muhim o'rin tutadi. Iqtidorli talaba – bu nafaqat yuqori akademik natijalarga erishgan, balki ilmiy izlanishlarga qiziqish, ijodiy fikrlash va yangi bilimlarni o'rganishga intilish ko'rsatgan shaxsdir. Bunday talabalar jamiyat uchun muhim ilmiy, texnologik va madaniy yutuqlarga erishishda asosiy kuch bo'lib xizmat qilishi mumkin.[1]

Iqtidorli talabalarning ilmiy bilimlarini rivojlantirish jarayoni pedagogik va psixologik omillarning uyg'un ta'siri ostida amalga oshadi. Bu jarayonda talabalar faqat o'qituvchilarning nazoratida bilim olish bilan cheklanmay, balki o'z-o'zini anglash, motivatsiya va ijodiy yondashuv kabi psixologik xususiyatlarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus pedagogik yondashuvlarni talab qiladi. Iqtidorli talabalarning ilmiy faoliyatga bo'lgan qiziqishi va motivatsiyasi ularning ilmiy izlanishlarga jalb qilinishida muhim rol o'ynaydi.[2]

Shu sababli, iqtidorli talabalarda ilmiy bilimlarni rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlari alohida e'tiborni talab etadi. Maqolada bunday talabalarni ilmiy faoliyatga jalb qilishda samarali pedagogik va psixologik strategiyalar, ilmiy izlanishlarga bo'lgan motivatsiya va ijodiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari tahlil qilinadi. Bu yondashuvlar iqtidorli talabalarning ilmiy bilimlarini yanada mustahkamlash va ularning kreativ salohiyatini ochish uchun muhim ahamiyatga ega.

Iqtidorli talabalarda ilmiy bilimlarni rivojlantirish jarayoni murakkab va ko'p qirrali. Bunda pedagogik va psixologik omillar katta rol o'ynaydi. Pedagogik jihatdan, ilmiy faoliyatga bo'lgan qiziqish va talabanning o'ziga bo'lgan ishonchi, mustahkam nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirishga olib keladi. Ta'lim jarayonida o'qituvchining rolini faqat bilim beruvchi sifatida emas, balki ilhomlantiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi shaxs sifatida ham ko'rish kerak. Bunday pedagogik yondashuv talabanning o'z ilmiy salohiyatini yanada rivojlantirishiga yordam beradi.[3]

Psixologik jihatdan esa iqtidorli talabalarda motivatsiya va o'z-o'zini anglash kabi omillar ilmiy faoliyatga yo'naltirishda muhim ahamiyatga ega. Talaba o'z maqsadlariga erishish yo'lida eng yuqori darajadagi motivatsiyani tuzishga harakat qiladi. Ilmiy tadqiqotlarga qiziqish talabaga o'zini ilm-fan sohasida ishlashga tayyorlashni ta'minlaydi. Psixologik jihatdan qo'llaniladigan yondashuvlar, masalan, ijtimoiy va shaxsiy o'zaro aloqalar, o'quv jarayonidagi muvaffaqiyatlar va

xatolarni tahlil qilish, talabalarni ilmiy izlanishlarga jalb qilishda samarali vosita hisoblanadi.[4]

Shu bilan birga, iqtidorli talabalarning ilmiy faoliyatini rivojlantirishda ular bilan ish olib borishda integratsiyalangan yondashuvni qo'llash zarur. Ta'lim jarayonida, albatta, o'zaro fikr almashish, ilmiy munozaralarda ishtirok etish, ilmiy jurnallarda maqola yozish va ilmiy jamoalar bilan hamkorlik qilish imkoniyatlari yaratish zarur. Bu, o'z navbatida, talabaning ilmiy bilimlarini kengaytirish va ularni yanada rivojlantirishga imkon yaratadi.

Muhokamalar quyidagi natijalarga olib keladi:[5]

1. Iqtidorli talabalarning ilmiy faoliyatini rivojlantirishda pedagogik yondashuvlar muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular talabaning motivatsiyasi, ijodiy fikrlash va ilmiy izlanishlarga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

2. Ilmiy faoliyatga bo'lgan qiziqishni oshirish uchun talabalarda o'z-o'zini anglash va o'z salohiyatini yuqori baholash muhim ahamiyat kasb etadi.

3. Talabalarning ilmiy bilimlarini rivojlantirishda o'qituvchi va talaba o'rtasidagi o'zaro ishonch va muloqotning o'rni katta.

4. Ilmiy izlanishlarga qiziqishni oshirish uchun talabalar uchun ilmiy jamoalarda faol ishtirok etish, ilmiy konferensiyalar va anjumanlarda qatnashish imkoniyatlari yaratish zarur.

5. Pedagogik va psixologik strategiyalarni birlashtirib, talabalarning ilmiy salohiyatini samarali rivojlantirish mumkin, bu esa jamiyatning ilmiy-iqtisodiy rivojiga katta hissa qo'shadi.

Natijada, iqtidorli talabalarda ilmiy bilimlarni rivojlantirish nafaqat pedagogik usullarni, balki psixologik yondashuvlarni ham talab etadi. Bu jarayonning samarali amalga oshirilishi, talabalarning ilmiy va ijodiy salohiyatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Iqtidorli talabalarda ilmiy bilimlarni rivojlantirish jarayoni pedagogik va psixologik jihatlarining uyg'un ta'siri ostida amalga oshiriladi. Talabalarning ilmiy faoliyatga bo'lgan qiziqishi, motivatsiyasi va ijodiy yondashuvi, ularning ilmiy bilimlarni egallash va rivojlantirishdagi muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardir. Pedagogik nuqtai nazardan, o'qituvchining roli faqat bilim berish bilan cheklanmay, talabaning ilmiy faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ilhomlantirish va ilmiy salohiyatini yuzaga chiqarishdir. Psixologik jihatdan esa iqtidorli talabalarda o'z-o'zini anglash, motivatsiya va ilmiy izlanishlarga bo'lgan qiziqishni shakllantirish muhim ahamiyatga ega.[6]

Talabalarda ilmiy bilimlarni rivojlantirishda integratsiyalangan pedagogik-psixologik yondashuvlar samarali natijalarga olib keladi. O'qituvchilar va ta'lim muassasalarining ilmiy faoliyatga jalb etishda qo'llanadigan metodikalar, ilmiy jamoalar bilan hamkorlik, ilmiy tadqiqotlarga qiziqishni oshirish uchun zaruriy vositalardir. Bularning barchasi iqtidorli talabalarning ilmiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi va jamiyatning ilmiy-iqtisodiy taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shunday qilib, iqtidorli talabalarda ilmiy bilimlarni rivojlantirish, pedagogik va psixologik jihatlar uyg'unligi asosida amalga oshirilishi lozim bo'lib, bu jarayon talabalarning shaxsiy va ilmiy o'sishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Davronov, A. "Iqtidorli talabalarda ilmiy faoliyat va motivatsiya". – Toshkent, 2020.
2. Ismailova, G. "Ta'lim jarayonida talabalarning ilmiy salohiyatini rivojlantirish metodikasi". – Toshkent: O'zbekiston, 2019.
3. Shodmonova, N. "Iqtidorli talabalar va ilmiy izlanishlar: Psixologik yondashuvlar". – Toshkent: Fan, 2021.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning ta'lim va ilmiy salohiyatni rivojlantirishga oid nutqlari va qarorlari.
5. "Ilmiy faoliyat va yoshlarda motivatsiya: Nazariy va amaliy jihatlar" jurnali – Samarqand, 2022.
6. Ganieva, S. "Iqtidorli talabalarning ilmiy faoliyatga motivatsiyasi". – Toshkent: Ilm, 2021.

QADIMGI BAQTRYA DAVLATI TARIXIDAN

Sadriddinov Muhammadsolih Ismail o'g'li

University of business and science

Tarix yonalishi 2- bosqich talabasi

Anatatsiya: Ushbu maqolada Baqrtiya davlatining geografik joylashuvi, davlat boshqaruv tizimi, madaniyati, dehqonchiligi va yunon faylasuflari Gerodot, Ktesiy, Strabon, Diador, Arrian, Kursiy Ruf, Gekatey qadimgi Baqrtiya haqidagi fikrlari va Baqrtiya hududidan qanday qimmatli topilmalar topilganligi va davlatining qay darajada rivojlanganligi bayon etilgan.

Kalit sozlar: Bexustun, Naqshi Rustom, Persopol, Geradod, Xorazm, Sug'd, Ossuriya, Oksiart, Konfirmixon, Vaxsh, Yavansuv, Ktesiy, Ksenofont, Pomir, Tanais, Oks xazinasi, satraplik.

Bugungi kunga kelib davlatimiz jadallik bilan jahon hamjamiyatidan qolishmaydigan darajada rivojlanmoqda. Buning uchun yurtimizda har sohada yetarli shart-sharoitlar yaratilgan bo'lib fan, ta'lim va madaniyat, ishlab chiqarish va boshqa sohalarda ko'plab salmoqli ishlar amalga oshirildi. Shuningdek, yurtboshimiz tashabbuslari bilan uzoq asrlik tarixga ega yurtimizning eng qadimgi va hozirgi madaniy, ma'naviy urf-odatlarini saqlab qolish va ularni yanada rivojlantirish uchun barcha sharoitlar yaratilmoqda. Davlatimizning uzoq o'tmishi hamda boy ma'naviyatini bilish va o'rganish hozirgi kunning eng muhim masalalaridan biri hisoblanadi. Chunki, o'zbek xalqi tarixini o'rganish naqadar muhimligi Respublikamiz Prezidenti tomonidan shunday izohlanadi: "Davlatchilik bugungi kunda o'ta siyosiy masala bo'lib turibdi. Nega deganda, O'zbekistonda davlatchilik bo'lmagan, deb orqavoratdan tashviqot yuritayotgan, shu fikrni ongimizga singdirmoqchi bo'layotgan, kerak bo'lsa, xalqaro jamoatchilikni shunga ishontirishga urinayotgan kuchlar ham bor... O'zbekiston tarixchilarining bugungi kundagi asosiy vazifasi mana shu da'voni puch ekanligini isbotlash, davlatchiligimizni ilimiy nuqtaiy nazardan asoslangan tarixni yaratishdir". Shu bois ham yurtimizda so'ngi yillarda qator ishlar amalga oshirilib, tarixchilar tomonidan ko'plab ilimiy tekshiruv ekspeditsiyalar ishlari o'tkazilib tariximizni yanada kengroq o'rganish amalga oshirilmoqda. Bu yo'lda tarixchilarimiz A.Asqarov, A.Sagdullayev, va boshqa ko'plab yetuk tarixchi olimlarimiz ko'plab ilmiy

tekshiruv ishlarini amalga oshirib yurtimizning uzoq o'tmishga borib taqalishi, jahon hamjamiyatida uzoq tarixga ega bo'lgan davlatlardan barcha sohada tarixiylik jihatdan orta qolmaganligini isbotlab bermoqdalar.

O'zbekiston tarixda hozirga qadar ko'plab davlatlar shakllangan bo'lib, ular o'z davrida turli yutuqlarga erishgan ya'ni So'g'diyona Baqtriya, Xorazm, Dovon, kabi boshqa davlatlarni misol qilishimiz mumkin. Bular orasida esa Baqtriya davlati alohida ahamiyatga ega desak mubolag'a bo'lmaydi. Qadimgi Baqtriya davlati Hozirgi Janubiy O'zbekiston, Janubiy Tojikiston va Shimoliy Afg'oniston hududlariga to'g'ri kelgan bo'lib, ushbu davlat ham o'z davrida yuksak madaniyatga ega bo'lgan, albatta.

Baqtriya davlati paydo bo'lishi va ushbu davlatning tarixi haqida ko'plab manbalar turlicha fikrlar bildirilib, millodan avvalgi 700-540 yillar qadimgi Baqtriya davlatining rivojlangan davri hisoblanadi. Qadimgi Baqtriya davlati haqida ma'lumot dastlab Antik davr tarixchilari Ktesiy Kindskiy va Diador asarlarida uchraydi. Qadimgi rim tarixchisi Ktesiy Knidskiyning (millodan avvalgi V asrda) "Persika" asarida Baqtriyada juda ko'p istexkomlar va qal'alar mavjud bo'lganligi shuningdek, "Baqtriya kuchli va qudratli mamlakat, VIII asrdayoq mustaqil bo'lgan" deb tariflaydi. Ktesiy Knidskiyning asarlari o'rta asrlar tarixchisi Fotiyning asarlarida ilova tariqasida bizgacha yetib kelgan.

Qadimiy Baqtriya (eski fors tilida Baktrish, "Avesto"da Bahdi, Sharq manbalarida Zariaspa deb ham yuritilgan, yunoncha Baktra) haqidagi ilk ma'lumotlar ham "Avesto"da va antik davr yunon mualliflari asarlarida keltirilgan. Baqtriya «Avesto»da "baxtli, farovon, bayroqdor", "shaharlar onasi" deb ataladi. Qadimgi hind eposi «Maxabxarata»da esa "otlar bilan nom taratgan Balxikaga kirish oson emas»ligi haqida so'z yuritilsa, Strabon (miloddan avvalgi II asr) o'zining "Xronika"sida Baqtriyani "butun Oriana bezagi", "ming shaharlik mamlakat" deb tavsiflaydi. Qadimgi Baqtriyaning shuhrati yunon mualliflaridan rimliklarga, ulardan yevropaliklarga o'tgan.

Geradot (millodan avvalgi V asrda) o'zining asarlarida Baqtriya va baqtriyaliklarning 45 marotaba tilga oldi. "Baqtriya" atamasi Exsilning millodan avvalgi V asrda sahnaga qo'yilgan "Forslar"lar tragediyasida xam uchraydi. Yana bir qadimgi tarixchi Strabon Baqtriyani "oriylar o'lkasining javohiri" sifatida tariflaydi.

Kvint Kursiy Ruf (milodiy I asrda) Baqtriyani tabiati turli-tuman va go'zal, unumdor yerlari ko'p, sersuv, ekinzorlarga boy mamlakat deb hikoya qiladi. Uning fikricha, o'lkaning aholisi ko'p, ular bug'doy va arpani ko'p ekadilar, uzumzorlari

bepoyon. O`lkada mevalarning barcha turlari o`sadi. Chorva mollarini boqishga qulay, yilqisi ko`p, chopar otlarga boy mamlakat. Qadimgi Baqtriya davlati haqida qadimgi manbalarni yanada mustahkamlash va unga aniqlik kiritish maqsadida ko`plab tarixchi olimlari tomonidan arxeologik va etnografik tadqiqotlar olib borilgan Kuchuktepa, Bandihon, Qiziltepa kabi yodgorliklardan Baqtriya davlati madaniy qatlamlar aniqlangan. Baqtriya ilk davlatchilik tarixini yoritishda 1970-yilda Dashtli o`lkasida V.I.Sarianidi tomonidan o`rganilgan Dashtli III ibodatxonasi va Dashtli III saroyining ochilishi alohida ahamiyat kaspetadi. Bu yodgorlik memoriy qurulish jihatdan Dashtli vohasining boshqa yodgorliklaridan tubdan farq qiladi. Shuningdek V.I.Sarianidi o`zining “О великом лазуритовом пути на Древнем Востоке” asarida Baqtriya lojuardlari Qadimgi sharq dunyosida yuqori darajada baholanganligi hammaga ma`lum, xattoki fanda “Buyuk lojuard yo`li” atamasining paydo bo`lishining o`zi ham Baqtriya aholisining savdo munosabatlarida erishgan yutuqlaridan dalolat berganligi haqida ma`lumot bergan.

N.Asqarov tomonidan Qadimgi Baqtriyaning shimoliy va janubiy hududlarda arxeologik tadqiqot ishlarini olib borib bu o`lkada bronza davri jamoalarining yoki madaniyatining shakllanishida janubiy Turkmaniston dehqon jamolarining roli katta bo`lganligi haqida ma`lumot bergan. Akademik E.V.Rtdveladze esa Qadimgi Baqtriya davriga oid bo`lgan tadqiqotlarni umumlashtirib, ushbu hududlaridagi aholi joylashuvini o`n qismga ajratadi. Radveladze “Qadimgi O`zbekiston sivilizatsiyasi: davlatchilik va huquq tarixdan lavhalar” kitobida O`zbekiston hududidagi qadimgi davlatlarni boshqaruv usuliga ko`ra quydagicha tiplarga bo`ladi.

- 1.Podsholik, boshqaruv usuli – mutlaq manarxiya:
- 2.Konfederativ podsholik, boshqaruv usuli-chegaralangan manarxiya:
- 3.Yer egaligi (владения) boshqaruv usuli-avloddan avlodga o`tuvchi shohlik.

Akademik E.V.Rtdveladzening bu tadqiqotlari natijasida Baqtriya davlatini yuqorida keltirilgan 1-tipga Podsholi, Boshqaruv usuli- mutlaq manarxiya davlati bo`lgan desak mubolag`a bo`lmaydi.

Tadqiqotchilar tahlilidan shunday xulosa chiqarashimiz mumkinki, Shimoliy Baqtriyaning qadimgi shaharlari uzoq davom etgan tarixiy jarayonlar va turli: ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy va tabiiy geografik omillar ta`siri natijasida shakllanib kelgan. Qadimgi Sharq va mahalliy ko`rinishdagi urbanistik madaniyatning uyg`unlashuvi qadimgi Baqtriya shaharsozligining asosini tashkil etadi. Keyinroq esa o`ziga xos bo`lgan shahar madaniyati mustaqil ravishda

rivojlanadi. Qadimgi Baqtriya madaniy yodgorliklarini Shaydullayev Sh.B tomonidan quydagi tiplarga bo'lingan:

1. Shaharlar yani har bir dehqonchilik o'lkasida bittadan joylashgan bo'lib, ikki qismdan (ark va shahar) iborat. Umumiy maydoni 22 gektargacha boradi.
2. Qishloqlar. Tarqoq holda joylashgan tepaliklar majmuasidan iborat bo'lgan yodgorliklar (Bandixon II yodgorligi atrofda joylashgan yodgorliklar majmuasi).
3. Harbiy istexkomlar. Doira va kvadrat shakilda qurilgan qal'alar.
4. Qo'rg'onlar. Shaharlar va qishloqlar atrofida joylashgan, kichik yodgorliklar (Qizilcha I, VI).

Qadimgi Baqtriya davlati yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, Baqtriya davlati ilk temir davriga oid bo'lgan manzilgohlar orqali o'rganilishi yoki aynan o'sha davrda sopol ishlab chiqarish texnikasining ancha rivojlanishi muhim ahamiyatga ega bo'lgan, Surxondaryo viloyati Termiz shahri yaqinida Kuchuktepa manzilgohida olib borilgan tadqiqotlarda 72 % sopollar qo'lda yasalgan bo'lsa, 28 % esa charxda tayyorlanganligi ko'rsatilgan, Vaqt o'tishi bilan esa charxda yasalgan sopollar miqdori oshib borib arxeologik tadqiqotlar natijasida Kuchuk II manzilgohda charxda yasalgan sopollar 100 foizga yetganligini ko'rib o'tishimiz mumkin. Kuchuktepa yodgorligida sopol ishlab chiqarish texnikasi rivojlangan bo'lsa, Dashtli manzilgohda dehqonchilik va boshqa manzilgohlarda chorvachilik, tasviriy san'at, memoriy qurilishlar sohalarining rivojlanishi alohida ahamiyatga ega bo'lgan va bu rivojlanish esa vaqtlar o'tib takomilashgan. Qadimgi Baqtriya davriga oid bo'lgan yodgorliklar topib o'rganilishi o'sha davr tarixini yoritibgina qolmasdan, balki hozirgi kun uchun ham ahamiyatli hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. Eshov B. O'zbekistonda davlat va mahalliy boshqaruv tarixi. – T.: 2012. –B. 5.
2. Shaydullayev Sh. O'zbekiston hududida davlatchilikning paydo bo'lishi va rivojlanish bosqichlari (Baqtriya misolida). Tarix fanlari doktori dissertatsiyasi. – Toshkent.: 2009. –B. 9.
3. Ilhomov Z.A. O'zbek davlatchilik tarixi. – T.: 2008. –B. 50.
4. Shamsutdinov R. Karimov Sh. Vatan tarixi.1-kitob. – T.: 2009.B-50

ВОЕННОЕ ИСКУССТВО АМИРА ТИМУРА И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ

Набижанов Умиджон Абдугани ўгли
University of business and science, студент истории.
(Узбекистан)

Аннотация: В этой статье на основе исторических источников были анализированы военное искусство, строение и состав армии, а также тактика ведения боя Сахибкирана Амира Темура.

Ключевые слова: государственность, военная тактика, власть, армия, дипломатия, внутренняя политика, внешняя политика, окружить, юзбаши, мингбаши, военное искусство.

Annotation: In this article the great fortunate Amir Temur's military tactics, structure and the staff of his army, his fighting techniques are analyzed on the basis of historical sources and related literatures.

Key words: nationhood, military tactic, power, army, diplomacy, home politics, foreign politics, surround, yuzbashi, mingbashi, art of army.

Известные в истории различные военные движения имели важное значение для своего времени. В том числе в период военных действий считалось важным строение, состав и военное искусство. В Средней Азии в конце XIV начале XV веков в период правления Амира Тимура она достигла вершины развития. Военные действия осуществлялись для завоевания территорий и вместе с этим служили средством богатой наживы и также для того чтобы победить врага. Амир Тимур вел свои военные действия по особым правилам. Об этом описывается в «Уложениях Тимура» следующее: « Для того чтобы завоевать другие государства, их подчинить, сломать вражеские войска применил эти мероприятия и совет для того чтобы превратить врага в друга с целью наживы и укрепления их отношения. Изначально Амир Тимур в целях укрепления своей власти уделял большое внимание увеличению числа войска и занимался их порядком, и обращал на это большое внимание[1. Темура тузуклари. – Т.: 2011. – Б. 13]. В этом он использовал методы и законы принятые Чингизханом. Амир Тимур прежде чем совершить поход в какую-нибудь страну, он изучал данную страну полностью до мелочей[2. Иванин М. Икки Буюк саркарда: Чингизхон ва Амир Темура. – Т.: 1994. – Б. 123]. Для того чтобы вести порядок и устав в военном действии Амир Тимур выбирал людей

самых верных, смелых, чистого рода, умных и хорошо знающих военное дело из числа своего войска, выбирал триста тринадцать человек[3. Ахмедов Н. Амир Темур ҳақида ривоят ва ҳақиқат. – Т.: Қомуслар, 1996. – Б. 53.]. По «Уложениям Тимура»: «... Самых приближенных войск я выбирал триста тринадцать человек и дал им чин амира, потому что они из чистого рода, интеллектуально развитые, сильные, предприимчивые, бдительные, осторожные» так говорил Амир Тимур. Из них сто занимали должность десятник - унбаши, сотник - юзбаши, тысячник - мингбаши. Остальные тринадцать занимали должность бекларбеги, амир ал умаро[4. Темур тузуклари. – Т.: 2011. – Б. 112.]. Войско Амира Тимура состояло из пешего и конного. Конное войско было простым и тяжелым. Кроме этого у Амира Тимура была своего рода гвардия состоящая из наукаров. Армия Амира Тимура состояла из десятника, сотника, тысячника и в каждую из них были назначены военные начальники. Обычно, отделения которыми руководили военные начальники смотря на количество войска подчинялись по степени ранга, младшие - старшим[5. Иванин М. Икки Буюк саркарда: Чингизхон ва Амир Темур. – Тошкент, 1994. – Б. 130].

Вместе с этим во время военных походов кроме основного войска было войско состоящее из четырех дополнительных отделов:

Первое – понтонцики, занимались возведением искусственных мостов,

Второе – нафтандозы, стреляли греческим огнём,

Третье – войско работающее с осадными машинами и камне-метательными орудиями,

Четвертое – существовало специальное войско из горного населения, которая могла вести войну в горах и было хорошо подготовлено[6. Иванин М. Икки Буюк саркарда: Чингизхон ва Амир Темур. – Т.: 1994. – Б. 130].

Сахибкиран Амир Тимур в 1371-1372 годах совершает поход на территорию монголов, и подчиняет их к своему подданству, а также когда завоевал новые территории он применял различные тактики. То есть, во время сражений в крылах войска в целях защиты от врага он создал специальное конное войско канбул[7. Дадабоев Х. Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати. – Тошкент, 1996. – Б. 10]. И по этой причине, в источниках Амир Тимур упоминается как великий полководец своего времени и как самый крупный полководец. Его военное искусство, полководческий талант проявились во время его сражения с ханом Золотой Орды Тохтамышем, правителем Делийского султаната Махмудом и турецким султаном Баязитом,

«савкулжаяш»(стратегия), и способы ведения войны «табилтумиш». Шарафиддин али Язди в своем произведении «Зафарнаме» описал парад войска Амира Тимура, Тимур стоял на красиво украшенной высоте и принимал парад войска который состоял из более шестисот войск[8. Муҳаммаджонов А. Темур ва Темурийлар салтанати. (Тарихий очерк). – Тошкент, 1994. – Б. 37]. Все это войско с ног до головы было одето в железную одежду, поднимали флаг, и под музыку шагали в строю. Войско когда подходило близко к Тимуру, снимали свой головной убор и давали ему честь, благодарили его и высказывали ему что веры ему и его амирам[9. Мўминов И. М. Амир Темур Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни ва роли. – Тошкент: Фан, 1993. – Б. 39.].

Из вышеуказанного можно сказать, что Амир Тимур достиг высокого уровня в военном искусстве и в военном деле. В завоевании многих государств, в создании единого централизованного государства в проведении справедливой политики в других государствах армия Амира Тимура играла важное значение. А это в свою очередь служило введению единой политики во всех территориях которыми правил Амир Тимур.

Список литературы:

1. Темур тузуклари. – Тошкент, 2011. – Б. 13.
2. Иванин М. Икки Буюк саркарда: Чингизхон ва Амир Темур. – Тошкент, 1994. – Б. 123.
3. Аҳмедов Н. Амир Темур ҳақида ривоят ва ҳақиқат. – Тошкент: Қомуслар, 1996. – Б. 53.
4. Темур тузуклари. – Тошкент, 2011. – Б. 112.
5. Иванин М. Икки Буюк саркарда: Чингизхон ва Амир Темур. – Тошкент: 1994. – Б. 130.
6. Иванин М. Икки Буюк саркарда: Чингизхон ва Амир Темур. – Тошкент: 1994. – Б. 130.
7. Дадабоев Ҳ. Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати. – Тошкент, 1996. – Б. 10.
8. Муҳаммаджонов А. Темур ва Темурийлар салтанати. (Тарихий очерк). – Тошкент, 1994. – Б. 37.
9. Мўминов И. М. Амир Темур Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни ва роли. – Тошкент: Фан, 1993. – Б. 39.

НЕЙРОСПЕЦИФИЧЕСКИЕ БЕЛКИ КАК МАРКЕРЫ ПОРАЖЕНИЯ ГОЛОВНОГО МОЗГА ПРИ РАССТРОЙСТВАХ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

Дониёрова Ф.А.

Ташкентский государственный стоматологический институт
Ташкент, Узбекистан

Актуальность. Расстройства аутистического спектра (РАС) у детей в настоящее время являются глобальной медико-социальной, психологической и экономической проблемой. Так, по данным Всемирной организации здравоохранения этот диагноз верифицируется у 1 из 160 детей, и их общее количество достигает 1% (более 70 млн. человек) от общей популяции жителей планеты. В ранее проведённых исследовательских работах был продемонстрирован основной спектр нейропептидов ассоциированных с аутистическими расстройствами, однако по данному направлению остаётся ещё много нерешённых вопросов, связанных с патогенетическими и диагностическими характеристиками нейроспецифических белков именно при аутизме у детей.

Цель исследования. Обзор современных представлений по вопросам роли нейроспецифических белков S-100, NSE, и BDNF в патогенезе и в определении степени выраженности расстройств аутистического спектра у детей.

Материал и методы. В данной публикации представлены обзоры научных работ и статей за последние годы по вопросам роли нейропептидов при РАС у пациентов детского возраста.

Результаты и их обсуждения. За последние годы резко увеличился интерес к патогенетической и прогностической роли нейроспецифических белков при расстройствах аутистического спектра. В данном случае речь идёт о нейронспецифической энолазе (NSE), белке S100 и мозговом нейротрофическом факторе (BDNF) [1]. По результатам исследований было определено, что полученные повышенные показатели данных ферментов отражают увеличенные процессы апоптоза и повреждения аксонов. В то же время в других исследовательских работах авторы не обнаруживали существенной разницы в показателях NSE и S100 у детей с РАС и контрольной группой [2,3,4].

Выводы. По поводу повышенной концентрации нейроспецифических белков и именно ассоциированных с этим, степеней выраженности РАС существует немало противоречивой информации. Положение усугубляется ещё и отсутствием

не мало важных достоверных данных об уровне оптимальной концентрации белков для детей дошкольного и школьного возраста с обязательным учётом возможных сдвигов периодов развития, которые присутствуют практически у всех детей с аутистическими нарушениями. Кроме того, если у взрослых нет пол и возраст зависимости показателей данных ферментов, то этот вопрос у детей нуждается в дальнейшем изучении, так же как анализ показателей NSE, белка S100 и BNDF в динамики заболевания и их роль в когнитивных реабилитационных мероприятиях.

Литература.

1. Скоромец А.А., Дамбинова С.А., Дьяконов М.М., Гранстрем О.К., Билецкий П.С., Седова О.А., Скоромец А.П., Смолко Д.Г., Хунтеев Г.В., Шикиев А.В., Шумилина М.В. Биохимические маркеры в диагностике ишемии головного мозга. *Международный неврологический журнал*. 2009;5(27):15-20.

2. High Serum Levels of Serum 100 Beta Protein, Neuron-specific Enolase, Tau, Active Caspase-3, M30 and M65 in Children with Autism Spectrum Disorders / Ayaydın H., Kirit A., Çelik H. [et al] // *Clinical psychopharmacology and neuroscience: the official scientific journal of the Korean College of Neuropsychopharmacology*. – 2020. – № 18(2). – pp. 270-278.

3. Evaluation of Serum S100B Levels in Male Children Younger than 6 Years Old with Autism Spectrum Disorder: A Psychiatric and Biochemical Perspective / A. Eraslan, İ. Durukan, Ş. Bodur, Ö. Demircan // *Duzce Medical Journal*. – 2021. – № 23(3). – pp. 263-269.

4. Evaluation of serum Neuron-specific enolase, S100B, myelin basic protein and glial fibrillary acidic protein as brain specific proteins in children with autism spectrum disorder / Esnafoglu E., Ayyıldız S.N., Cırık S. [et al] // *International journal of developmental neuroscience: the official journal of the International Society for Developmental Neuroscience*. – 2017. – № 61. – pp. 86-91.

ICHKI ISHLAR ORGANLARI XODIMLARIDA IJTIMOIIY MOSLASHUVCHANLIKNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Ramazonov Jasur Elmurodovich

Buxoro Davlat Universtiteti, tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ichki ishlar organlari xodimlarida ijtimoiy moslashuvchanlikning psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Ijtimoiy moslashuvchanlikning shaxsiy va tashqi omillarga bog‘liqligi, stressni boshqarish, kommunikativ qobiliyatlar va hissiy intellektning ahamiyati muhokama qilinadi. Ichki ishlar xodimlarida bu sifatni rivojlantirishning samarali usullari, jumladan, psixologik treninglar va rahbarlarning qo‘llab-quvvatlovchi roli yoritilgan. Ijtimoiy moslashuvchanlikni oshirish xodimlarning kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli tashkil etish va jamiyat oldidagi vazifalarni samarali bajarishda muhim ahamiyatga ega ekani ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy moslashuvchanlik, ichki ishlar organlari, psixologik xususiyatlar, stress, kommunikativ qobiliyatlar, hissiy intellekt, treninglar.

Ichki ishlar organlari xodimlari jamiyatda muhim rol o‘ynaydigan, tinchlik va xavfsizlikni ta’minlovchi shaxslar hisoblanadi. Ushbu kasb o‘ziga xos xususiyatlari bilan boshqa sohalardan keskin farq qiladi va ko‘plab psixologik jihatlarni talab etadi. Mazkur kasbga bo‘lgan talabchanlik nafaqat xizmat vazifalarini bajarishda, balki xodimlarning ijtimoiy hayotida ham muhim omil sifatida qaraladi. Ayniqsa, ijtimoiy moslashuvchanlik – bu nafaqat shaxsning xizmat jarayonida muvaffaqiyatli ishlashini, balki jamoa bilan samarali muloqot qilishni, turli sharoitlarga tez moslashishni ham ta’minlaydi. Ijtimoiy moslashuvchanlik shaxsning boshqa insonlar bilan munosabat o‘rnatishi, o‘zini jamiyatning bir qismi sifatida his qilishi va o‘zining roli hamda mas’uliyatini anglashda namoyon bo‘ladi. Bu jarayon ichki ishlar organlari xodimlari faoliyatida ayniqsa ahamiyatlidir, chunki ular har kuni turli sharoitlarda ish olib boradilar va bu sharoitlar ko‘pincha stress, xavf-xatar va keskin qaror qabul qilish zarurati bilan bog‘liq bo‘ladi. Ushbu omillar ichki ishlar organlari xodimlarida nafaqat kasbiy, balki psixologik moslashuvchanlikni ham talab qiladi.

Bugungi globallashuv va texnologik taraqqiyot davrida ichki ishlar organlari xodimlarining faoliyati yanada murakkablashib bormoqda. Jamoat xavfsizligini ta’minlash, jinoyatchilikka qarshi kurashish va fuqarolar huquqlarini himoya qilish jarayonida xodimlar ko‘p qirrali vazifalarni bajaradilar. Ushbu vazifalarni

muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun xodimlardan nafaqat yuksak professional ko'nikmalar, balki yuqori darajadagi psixologik tayyorgarlik ham talab qilinadi. Aynan shuning uchun ijtimoiy moslashuvchanlik ichki ishlar organlari xodimlarining muvaffaqiyatini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Psixologik tadqiqotlarga ko'ra, ijtimoiy moslashuvchanlik insonning jamiyatda o'z o'rnini topishida muhim rol o'ynaydi. Ichki ishlar organlari xodimlari uchun esa bu omil ikki tomonlama ahamiyatga ega. Birinchidan, ular xizmat faoliyatida turli jamiyat qatlamlari vakillari bilan ishlashadi va ularga nisbatan to'g'ri yondashuvni topishlari zarur. Ikkinchidan, ular o'z jamoasida samarali ishlashlari, ya'ni hamkasblari bilan yaxshi munosabatda bo'lishlari kerak. Bu ikki jarayon esa shaxsning ijtimoiy moslashuvchanlik darajasiga bog'liqdir.

Shuni ta'kidlash lozimki, ichki ishlar organlarida ishlash insondan ko'p hollarda jiddiy qarorlar qabul qilishni va stressli vaziyatlarda ham o'zini boshqara olishni talab etadi. Stress sharoitida ishlash insonning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, ammo ijtimoiy moslashuvchanlik yuqori bo'lgan xodimlar bu kabi vaziyatlarda samarali qarorlar qabul qilishlari mumkin. Ularning stressga chidamliligi, turli qarama-qarshiliklarga bardosh bera olishi va ijtimoiy vaziyatlarni to'g'ri tahlil qilishi ularning kasbiy faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy moslashuvchanlikning psixologik jihatlarini chuqur o'rganish ichki ishlar organlari xodimlarining shaxsiy va kasbiy rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda shaxsning o'z-o'zini anglash darajasi, hissiy intellekti, kommunikativ ko'nikmalari va qaror qabul qilish qobiliyati kabi omillar asosiy rol o'ynaydi. Masalan, hissiy intellekti yuqori bo'lgan xodimlar boshqalar bilan muloqot qilishda muvaffaqiyatli bo'lishadi, bu esa ularning xizmat jarayonidagi samaradorligini oshiradi. Ichki ishlar organlari xodimlarida ijtimoiy moslashuvchanlikni shakllantirish va rivojlantirish ko'p jihatdan ularning kasbiy tayyorgarligi va psixologik treninglariga bog'liqdir. Bu jarayonda individual yondashuv, stressni boshqarish bo'yicha treninglar, jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish dasturlari muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, rahbarlar tomonidan xodimlarga qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish ham ularda ijtimoiy moslashuvchanlikning rivojlanishiga yordam beradi. Ichki ishlar organlari xodimlarida ijtimoiy moslashuvchanlikning psixologik xususiyatlarini o'rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Ushbu jarayonni chuqur tahlil qilish orqali xodimlarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga ko'maklashish, ularning jamiyat oldidagi vazifalarini muvaffaqiyatli bajarishlariga yordam berish mumkin.

Shu bois, ichki ishlar organlari xodimlarida ijtimoiy moslashuvchanlikni oshirish masalasi har tomonlama tadqiqot va amaliy dasturlarni talab etadi.

Ijtimoiy moslashuvchanlik, shaxsning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiya qilinishi, turli vaziyatlarga moslasha olishi va konstruktiv ijtimoiy aloqalarni o'rnatish qobiliyati sifatida ta'riflanadi. Ichki ishlar organlari xodimlari uchun bu sifat alohida ahamiyatga ega, chunki ularning xizmat faoliyati har kuni turli shaxslar va holatlar bilan to'qnashuvni talab qiladi. Ushbu kasbning o'ziga xosligi shundaki, xodimlar jamiyat xavfsizligini ta'minlash va tartibni saqlash jarayonida o'zlarining psixologik, hissiy va ijtimoiy ko'nikmalarini doimiy ravishda namoyon etib borishlari kerak. Bu jarayon ko'p qirrali bo'lib, bir nechta muhim psixologik omillarni qamrab oladi.

Ijtimoiy moslashuvchanlikning asosiy omillari. Ichki ishlar organlari xodimlarida ijtimoiy moslashuvchanlikning shakllanishi bir qator individual va tashqi omillarga bog'liq. Avvalo, shaxsning individual xususiyatlari, jumladan, hissiy barqarorlik, stressga chidamlilik, o'z-o'zini boshqarish, kommunikativ qobiliyatlar va empatiya darajasi moslashuvchanlik darajasiga katta ta'sir ko'rsatadi. Masalan, empatiya yuqori bo'lgan xodimlar boshqalarning hissiy holatini to'g'ri tushuna olishlari va mos ravishda munosabat bildirishlari mumkin. Bu esa ularning fuqarolar bilan muloqotida ijobiy natijalar beradi. Bundan tashqari, ijtimoiy moslashuvchanlikning rivojlanishida tashqi omillar, xususan, xizmat ko'rsatish sharoitlari, jamoaning qo'llab-quvvatlovi, rahbarlarning munosabati va tashkilotning psixologik muhitining ahamiyati katta. Ichki ishlar organlarida sog'lom va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratilgan bo'lsa, xodimlarning ijtimoiy moslashuvchanlik darajasi oshadi. Aksincha, konfliktli va salbiy muhit moslashuvchanlik darajasini pasaytirib, xodimlarning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Psixologik xususiyatlar va xizmat samaradorligi. Ichki ishlar organlari xodimlarining samarali faoliyati, ko'pincha, ularning psixologik xususiyatlari bilan bog'liq. Ijtimoiy moslashuvchanlik yuqori darajada rivojlangan xodimlar turli stressli vaziyatlarda o'zini boshqara oladi va konstruktiv qarorlar qabul qilishga qodir bo'ladi. Bu sifat jinoyatchilikka qarshi kurash, ziddiyatlarni hal qilish, favqulodda holatlarda tezkor va to'g'ri harakat qilish kabi xizmat vazifalarini bajarishda alohida namoyon bo'ladi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, stressga chidamlilik va ijtimoiy moslashuvchanlik o'zaro chambarchas bog'liqdir. Stressli holatlarda odamning hissiy barqarorligi pasayishi mumkin, bu esa ish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ammo ijtimoiy moslashuvchanlik yuqori

boʻlgan xodimlar bu holatlarni boshqarishda muvaffaqiyat qozonadi. Masalan, ular muloqotda qiyinchiliklarni oson yengadi, jamoaviy ishlashda konstruktiv yondashuvni namoyon qiladi va har qanday muammoli vaziyatlarda samarali yechimlarni izlashga intiladi. Bundan tashqari, ichki ishlar organlari xodimlarining psixologik xususiyatlarini shakllantirishda hissiy intellekt (EI) alohida oʻrin tutadi. Hissiy intellekt shaxsning oʻz hissiyotlarini anglash, boshqarish va boshqalarning hissiy holatini toʻgʻri baholash qobiliyatidir. EI yuqori boʻlgan xodimlar jamiyat vakillari bilan ishlashda muvaffaqiyatliroq boʻladi, chunki ular turli vaziyatlarga tez moslashadi va toʻgʻri muloqot yoʻnalishini tanlaydi. Bu jarayon ijtimoiy moslashuvchanlikning ajralmas qismi hisoblanadi.

Kommunikativ qobiliyatlarning roli. Ichki ishlar organlari xodimlari uchun ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantirishda kommunikativ qobiliyatlar muhim rol oʻynaydi. Ularning kasbiy faoliyatida turli odamlar bilan samarali muloqot qilish qobiliyati katta ahamiyatga ega. Fuqarolar bilan ishlash jarayonida xodimlar koʻp hollarda tushuntirish, maslahat berish va ziddiyatlarni hal qilish bilan shugʻullanishadi. Bu vazifalarni bajarishda ular oʻz nutq madaniyati, tana tili va tinglash qobiliyatlarini yuqori darajada qoʻllashlari zarur. Kommunikativ qobiliyatlar nafaqat xizmat vazifalarida, balki ichki ishlar organlari xodimlarining oʻz jamoasidagi munosabatlarida ham muhimdir. Jamoaviy ishlash jarayonida xodimlar bir-birini tushunishi, qoʻllab-quvvatlashi va umumiy maqsadlarga erishish yoʻlida birlashishi kerak. Ushbu jarayon esa toʻgʻri kommunikatsiyani talab qiladi. Agar jamoa aʼzolari oʻrtasida ishonch va ochiq muloqot boʻlsa, bu nafaqat ijtimoiy moslashuvchanlikni, balki xizmat samaradorligini ham oshiradi.

Stress va ijtimoiy moslashuvchanlik. Ichki ishlar organlari xodimlari oʻz xizmat faoliyati davomida stressga duch keladigan vaziyatlarga tez-tez duch kelishadi. Jinoyatchilikka qarshi kurash, xavf-xatar sharoitlarida ishlash, favqulodda holatlar va ziddiyatli muhitlarda oʻz vazifalarini bajarish xodimlarning psixologik holatiga sezilarli darajada taʼsir koʻrsatadi. Ushbu stress omillari xodimlarning ijtimoiy moslashuvchanlik darajasiga bevosita taʼsir qiladi. Stressni boshqarish qobiliyati yuqori boʻlgan xodimlar ijtimoiy moslashuvchanlikni yaxshiroq namoyon etadi. Bunda turli treninglar, stressni boshqarish boʻyicha dasturlar va psixologik yordam koʻrsatish muhim oʻrin tutadi. Masalan, ichki ishlar organlarida stressni kamaytirish maqsadida psixologik maslahatlashuvlar va relaksatsiya texnikalaridan foydalanish ijobiy natijalar beradi.

Xulosa qilib aytganda, ichki ishlar organlari xodimlarida ijtimoiy moslashuvchanlikning rivojlanishi ularning kasbiy faoliyatiga bevosita taʼsir qiladi.

Ushbu sifatni shakllantirish va rivojlantirish uchun nafaqat shaxsiy, balki tashkilot darajasida ham harakatlar amalga oshirilishi lozim. Mazkur jarayon ichki ishlar organlari faoliyatining samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam Books.
2. Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer Publishing Company.
3. Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>
4. Schneider, B., & Smith, D. B. (2004). *Personality and organizations*. Lawrence Erlbaum Associates.
5. Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*, 18(1), 13–25.
6. Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2019). *Organizational Behavior*. Boston: Pearson Education.

3-4 YOSHLI BOLALARNI OILADA MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA AXLOQIY TARBIYALASH MAZMUNI

Jabborova Saodat Zoirovna

Buxoro davlat universiteti, maktabgacha ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada 3-4 yoshli bolalarni oilada milliy qadriyatlar asosida axloqiy tarbiyalash masalasi tahlil qilinadi. Bolalarning axloqiy rivojlanishida oila muhitining o'rnini, ota-onalarning mas'uliyati va milliy qadriyatlarning ahamiyati chuqur o'rganilgan. O'zbek xalqining urf-odatlarini, ertaklari, maqollari va milliy o'yinlari tarbiya jarayonidagi muhim vositalar sifatida ko'rib chiqilgan. Axloqiy tarbiyaning asosiy maqsadi bolalarda halollik, mehr-oqibat, hurmat va milliy o'zlikni anglash hissini shakllantirish ekanligi qayd etilgan. Shuningdek, milliy qadriyatlar asosida tarbiya bolalarning jamiyatda munosib shaxs bo'lib kamol topishida asosiy omil ekanligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Milliy qadriyatlar, axloqiy tarbiya, oila muhitining ahamiyati, 3-4 yosh bolalar, o'zbek urf-odatlarini, ota-onalarning roli.

Bolalar tarbiyasi har bir jamiyatning ma'naviy va madaniy rivojlanishining asosi bo'lib, uning ma'no-mazmunini milliy qadriyatlar va urf-odatlariga asoslangan axloqiy tarbiya tashkil etadi. 3-4 yoshli bolalar tarbiyasi esa o'ziga xoslik bilan ajralib turadi, chunki bu yoshda bola dunyoqarashi shakllanib, jamiyatga moslashuvning dastlabki bosqichlarini o'zlashtiradi. Ushbu davrda oilaviy muhit va undagi qadriyatlar, ota-onalarning axloqiy qoidalarni bola ongiga singdirishdagi roli juda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, milliy qadriyatlar asosida tarbiya berish orqali bolalar nafaqat axloqiy ko'nikmalarga ega bo'ladi, balki ular o'z milliy madaniyatini chuqur his qilishni o'rganadilar. Axloqiy tarbiyaning asosiy maqsadi bolalarga yaxshi va yomon tushunchalarini o'rgatish, ularda insoniylik, adolat, halollik, mehr-oqibat kabi fazilatlarni shakllantirishdir. Milliy qadriyatlar esa bu jarayonda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi, chunki ular xalqning tarixi, madaniyati va urf-odatlariga asoslangan. Masalan, o'zbek xalqining bolalarga bo'lgan mehribonligi, kattalarga hurmat, kichiklarga g'amxo'rlik qilish kabi qadriyatlari kichik yoshdagi bolalarning axloqiy tarbiyasini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Shu sababli, ota-onalar va tarbiyachilar bolalarni nafaqat umumiy qoidalarga, balki milliy urf-odatlar asosida axloqiy qadriyatlarni singdirishga alohida e'tibor qaratishlari lozim.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilgan "Yangi O'zbekiston – inson qadrini ulug'laydigan jamiyat" g'oyasi ham aynan yoshlarga, jumladan, bolalar tarbiyasiga qaratilgan muhim choralardan biri hisoblanadi. Bu g'oya bolalarning ma'naviy va axloqiy tarbiyasini milliy qadriyatlar asosida yo'lga qo'yishning zamonaviy yondashuvlarini shakllantirish zarurligini ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, 3-4 yoshli bolalarga oilaviy tarbiya jarayonida milliy qadriyatlarni singdirish nafaqat oilaviy masala, balki davlat miqyosidagi muhim masalalardan biridir. Oilaviy tarbiya jarayonida milliy qadriyatlarni bolalarga singdirishning bir necha samarali yo'llari mavjud. Birinchi navbatda, ota-onalar bolalarga shaxsiy namuna bo'lishlari kerak. Chunki bolalar ota-onaning xulq-atvorini kuzatish va unga taqlid qilish orqali axloqiy qoidalarni o'zlashtiradi. Ikkinchidan, bolalarga milliy ertaklar, qo'shiqlar va maqollar orqali ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni yetkazish muhimdir. Masalan, xalq ertaklarida yovuzlik va yaxshilik o'rtasidagi kurash, halollikning g'alaba qilishi kabi mavzular bolalar ongida yaxshi axloqiy qoidalarni shakllantiradi. Uchinchidan, diniy qadriyatlar va an'anaviy urf-odatlarining bolalarga mos ravishda tushuntirilishi ularning ma'naviy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Milliy qadriyatlar asosida tarbiyalangan bolalar kelgusida o'z jamiyatining faol a'zolari bo'lish bilan birga, uning rivojlanishiga o'z hissasini qo'shishga intiladilar. Tarbiya jarayonida ota-onalarning o'z milliy madaniyatini yaxshi bilishi va bolalarga ularni to'g'ri talqin qilib bera olish qobiliyati alohida ahamiyatga ega. Shu bilan birga, bu yoshdagi bolalar tarbiyasi nafaqat ma'lum bir oilaning ichki masalasi sifatida qabul qilinishi kerak, balki butun jamiyatda milliy madaniyatni saqlash va rivojlantirishning poydevori sifatida qaralishi lozim. Ushbu maqola milliy qadriyatlar asosida 3-4 yoshli bolalarni axloqiy tarbiyalashning mazmun-mohiyatini o'rganish, ota-onalar va pedagoglar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan. Milliy qadriyatlar asosida shakllangan axloqiy tarbiya nafaqat bolalarning individual rivojlanishiga, balki milliy birdamlikning mustahkamlanishiga ham xizmat qiladi. Shu bois, bu masala o'z dolzarbligi va ahamiyati jihatidan o'rganishga arziydi.

3-4 yosh bolalar rivojlanishining eng sezgir davri hisoblanib, bu yoshda axloqiy ko'nikmalar va odob-axloq qoidalari shakllanishi boshlanadi. Ushbu bosqichda bolalarning fikrlashi, atrof-muhitga munosabati va jamiyatda o'z o'rnini topishga bo'lgan dastlabki qobiliyatlari rivojlanadi. Shu sababli bolalarning axloqiy tarbiyasi jarayonida milliy qadriyatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Milliy

qadriyatlar har bir xalqning ma'naviy merosi bo'lib, ularning avlodlararo aloqadorlikni ta'minlashi va madaniy uzviylikni saqlab qolishdagi o'rni beqiyosdir.

O'zbek xalqining asrlar davomida shakllangan urf-odatlar va qadriyatlari axloqiy tarbiyaning asosi sifatida xizmat qiladi. Bu qadriyatlar mehr-oqibat, halollik, hurmat, saxiylik, oilaviy birdamlik kabi xususiyatlarni o'z ichiga oladi. 3-4 yoshli bolalar uchun axloqiy tarbiya aynan milliy qadriyatlar bilan uyg'un holda amalga oshirilganda samarali natijalar beradi. Chunki bolalar bu yoshda atrof-muhitdan o'zlashtirgan ko'nikma va qoidalarni bevosita hayotiy faoliyatida qo'llashga urinadilar. Milliy qadriyatlar esa ularning ongida yaxshi va yomon tushunchalari o'rtasidagi farqni shakllantirishga yordam beradi.

Bolalarning axloqiy tarbiyasi jarayonida ota-onalarning roli juda muhimdir. Oilada bolalar o'zining birinchi axloqiy saboqlarini oladilar. Bu esa ota-onalarning har kuni bolalar oldida qanday o'zini tutishidan, ularning xatti-harakatlari va muloqotlaridan bevosita ta'sirlanadi. Agar ota-onalar bolalarga yaxshi namuna bo'lsalar, ular milliy qadriyatlarni o'zlashtirishda osonroq yo'l tutadilar. Masalan, ota-onaning bir-biriga nisbatan hurmat va e'tibor ko'rsatishi, bolalarga mehribonlik bilan muomala qilishi ularda oilaviy birdamlik va g'amxo'rlik kabi tushunchalarni shakllantiradi. Shu bilan birga, oilada bolalarga o'z milliy urf-odatlarini tushuntirib berish, ularni bayram va an'analarga faol jalb etish orqali milliy o'zlikni anglash hissini mustahkamlash mumkin.

Milliy qadriyatlar asosida tarbiyalashning yana bir muhim jihati bu bolalarning ma'naviy rivojlanishini ta'minlashdir. O'zbek xalqining ertaklari, maqollari, qo'shiqlari va o'yinlari bolalarning ma'naviy olamini boyitishda muhim o'rin tutadi. Masalan, ertaklarda yovuzlik va yaxshilik o'rtasidagi kurash, odillik va halollikning ahamiyati kabi mavzular bolalarga axloqiy saboqlar beradi. Maqollar orqali esa qisqa va lo'nda shaklda muhim axloqiy qoidalarni o'rganishlari mumkin. Masalan, "Halollik – eng katta boylik" kabi maqollar bolalarning ongida halollikning qadriyat sifatidagi ahamiyatini shakllantiradi.

O'yinlar ham bolalarni tarbiyalashning samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Milliy o'yinlar orqali bolalar nafaqat o'yin qoidalariga rioya qilishni, balki bir-birlariga yordam berish, jamoada ishlash kabi fazilatlarini o'rganadilar. Shuningdek, o'yin jarayonida kattalar tomonidan bolalarga ma'lum bir axloqiy qadriyatlarni tushuntirish osonroq kechadi. Bu jarayonda ota-onalar bolalarni mustaqil qaror qabul qilishga undab, ularning mas'uliyat hissini shakllantiradilar. Milliy qadriyatlar asosida tarbiya berishda diniy tushunchalar ham katta o'rin tutadi. Diniy qadriyatlar bolalarga yaxshi va yomonni farqlash, odob-axloq qoidalariga

amal qilishni o'rgatadi. Bu jarayonda ota-onalar bolalarga dinga oid qoidalarni yoshiga mos ravishda tushuntirishlari muhimdir. Masalan, 3-4 yoshli bolalarga rostgo'ylik, halollik va mehribonlik kabi qadriyatlar haqida gapirish ularning ongida mustahkam poydevor yaratadi.

Shu bilan birga, bolalarga milliy bayramlar va an'analar haqida tushunchalar berish, ularni ushbu tadbirlarga faol jalb etish axloqiy tarbiyaning muhim qismidir. Masalan, Navro'z bayramida bolalarga tabiatni asrash, saxiylik, odamlarga yordam berish kabi qadriyatlarni o'rgatish mumkin. Bu orqali bolalarda o'z milliy madaniyatiga nisbatan hurmat hissi paydo bo'ladi. Bundan tashqari, ota-onalar bolalarning xatti-harakatlarini doimiy ravishda kuzatib borishlari va kerak bo'lganda ularni to'g'ri yo'naltirishlari lozim. Bu jarayonda bolalarga haddan tashqari qattiq choralardan foydalanmaslik, balki tushuntirish va tarbiyaviy o'yinlar orqali ularning xatti-harakatlarini shakllantirish muhimdir. Bolalar tarbiyasida mehr va e'tibor muhim o'rin tutadi. Chunki bolalar o'zlarini qadrlanganini his qilganda, ular ota-onalarining nasihatlariga quloq solishga moyil bo'ladilar.

Milliy qadriyatlar asosida tarbiya olayotgan bolalar kelajakda nafaqat yaxshi axloqli insonlar, balki o'z jamiyatining madaniy va ma'naviy boyliklarini davom ettiruvchi shaxslar bo'lib yetishadilar. Shu sababli, 3-4 yoshli bolalarni oilada milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash nafaqat ota-onalar, balki butun jamiyat uchun muhim vazifa hisoblanadi. Tarbiya jarayonida oilaviy qadriyatlar va urf-odatlarining bola rivojlanishiga ta'siri chuqur o'rganilib, bu borada ota-onalarga ko'mak beruvchi metodik qo'llanmalar ishlab chiqilishi lozim. Yuqorida keltirilgan barcha omillarni hisobga olgan holda, milliy qadriyatlar asosida bolalarni tarbiyalashning asosiy maqsadi ularning kelgusidagi hayotida axloqiy va ma'naviy tamoyillarga asoslangan shaxs sifatida shakllanishini ta'minlashdir. Shu bois, bu borada jamiyatning barcha qatlamlari o'z hissasini qo'shishi kerak. Tarbiya jarayonida ota-onalar, tarbiyachilar va pedagoglar birgalikda ishlasalar, milliy qadriyatlar asosida axloqiy tarbiya samaradorligi yanada ortadi.

3-4 yosh bolalarni oilada milliy qadriyatlar asosida axloqiy tarbiyalash muhim tarbiya jarayonlaridan biri bo'lib, uning asosi bolalarda jamiyatdagi asosiy axloqiy tamoyillarni shakllantirishga qaratilgan. Ushbu davr bolalarning ilk hayotiy tajribalarini egallash, atrof-muhit bilan tanishish va o'z xulq-atvoriga asos yaratish bosqichidir. Shu sababli, bu yoshdagi bolalarning tarbiyasida milliy qadriyatlar asosida axloqiy ko'nikmalarni rivojlantirish oilaning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Milliy qadriyatlar – xalqning asrlar davomida shakllangan ma'naviy

merosi bo'lib, ular oilaviy birdamlik, mehr-oqibat, hurmat, halollik, saxiylik kabi axloqiy tamoyillarni o'z ichiga oladi.

Axloqiy tarbiyaning muvaffaqiyati asosan ota-onalarning xatti-harakatlariga va ular bolalar bilan qanday muloqot qilishlariga bog'liq. Bolalar ota-onalarining xulq-atvorini kuzatish orqali o'z axloqiy ko'nikmalarini shakllantiradi. Shuningdek, bolalarga milliy qadriyatlarni yoshga mos ravishda tushuntirib berish, ularni milliy bayramlar va an'analarga jalb etish orqali ularning o'z milliy madaniyatiga bo'lgan qiziqishi va hurmatini oshirish mumkin. Bu jarayonda ertaklar, maqollar, xalq o'yinlari kabi milliy ma'naviy meroslardan foydalanish bolalarning axloqiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Milliy qadriyatlar bolalarning ma'naviy va axloqiy rivojlanishini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Masalan, ertaklar bolalarga yaxshilik va yomonlikni ajratishni, halollik va odillikning ahamiyatini o'rgatadi. Maqollar orqali qisqa va lo'nda shaklda hayotiy saboqlar beriladi. Shu bilan birga, milliy o'yinlar jamoaviylik, mas'uliyat va o'zaro yordam kabi fazilatlarni rivojlantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Milliy qadriyatlar asosida tarbiya olish bolalarning kelajakda jamiyatda o'z o'rnini topishi, munosib shaxs bo'lib yetishishi uchun asos yaratadi. Shu bois, ota-onalar, pedagoglar va jamiyat vakillari birgalikda bolalar tarbiyasida milliy qadriyatlarni faol qo'llashlari lozim. Tarbiya jarayonida bolalarga mehr va e'tibor ko'rsatish, ularning xatti-harakatlarini tushuntirish orqali yo'naltirish, ularni haddan tashqari qattiq jazolamaslik muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, milliy qadriyatlar asosida axloqiy tarbiya bolaning nafaqat shaxs sifatida shakllanishiga, balki uning oilaviy, ijtimoiy va madaniy muhitga moslashuviga ham xizmat qiladi. O'z milliy qadriyatlarini yaxshi anglagan va ularga amal qilgan shaxs kelajakda o'zining jamiyat oldidagi mas'uliyatini tushunadi va unga sodiq qoladi. Shu sababli, oilada milliy qadriyatlarni asos qilib olib, axloqiy tarbiyani tizimli va izchil yo'lga qo'yish har bir oilaning muhim vazifasidir. Tarbiya jarayonida milliy qadriyatlarning ahamiyatini chuqur anglash va bolalarni ma'naviy boy shaxs sifatida shakllantirish uchun barcha sharoitlarni yaratish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development: Experiments by nature and design. Cambridge, MA: Harvard University Press.
2. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Dewey, J. (1938). Experience and education. New York, NY: Macmillan.

4. Hasanboyeva, G. I. (2010). Oila pedagogikasi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti.
5. Saidov, M. (2022). Milliy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. Ilmiy-amaliy jurnal, 4(2), 45-49.
6. Yuldasheva, N. (2021). Bolalar tarbiyasida ertaklarning ahamiyati. Pedagogika va psixologiya jurnali, 5(3), 32-38.

Экспортнинг мамлакат ривожланишидаги роли ва аҳамияти

Холмуминов Зиядулла Амирович

PhD, мустақил тадқиқотчиси

Ҳар қандай мамлакат иқтисодий барқарорлик ва ўсишга эришиш учун ташқи савдо фаолиятини, жумладан, экспортни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратади. Экспорт, миллий маҳсулотларни халқаро бозорга чиқариш имкониятини яратиб, мамлакат иқтисодиётининг ташқи дунё билан интеграциясини таъминлайди. Бу мақола экспортнинг иқтисодий аҳамияти, Ўзбекистон учун ўзига хос хусусиятлари ва унинг мамлакат ривожланишига қўшаётган ҳиссаси ҳақида батафсил ёритади.

Экспорт мамлакат иқтисодиёти учун бир нечта стратегик аҳамиятга эга:

1. **Валюта тушуми.** Экспорт халқаро савдодан келадиган валюта тушумларини таъминлайди. Бу валюта захираларини ошириш ва ташқи қарзларни камайтириш имконини яратади.
2. **Ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш.** Экспорт бозорлари кенгайиши маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни рағбатлантириб, янги иш ўринлари яратишга сабаб бўлади.
3. **Технологик ўсиш.** Халқаро бозор талабларига жавоб бериш учун янги технологиялар жорий этилади ва ишлаб чиқариш жараёнлари такомиллаштирилади.
4. **Иқтисодий диверсификация:** Экспорт орқали миллий иқтисодиёт хомашё сотишдан тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга ўтиш имкониятига эга бўлади.

Ўзбекистоннинг экспорт динамикаси сўнгги йилларда сезиларли даражада ўзгарди. Жумладан, 2019–2023 йиллар оралиғида экспорт ҳажми 15% га ошганлиги қайд этилди. Экспорт таркибида пахта улуши камайиб, тўқимачилик маҳсулотлари ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари улуши ошди.

Бу ички қўшилган қийматга эга маҳсулотлар ишлаб чиқаришни ривожлантиришда ижобий тенденция ҳисобланади.

Шу билан бирга, экспорт ҳажмини ошириш учун ҳали ҳам ҳал қилиниши лозим бўлган муаммолар мавжуд:

1. **Логистика инфратузилмаси** - транспорт ва логистика тизимини такомиллаштириш зарур.
2. **Ҳалқаро стандартларга мувофиқлик** - маҳсулотларнинг сифатини жаҳон талабларига мослаштириш керак.
3. **Бозорлар диверсификацияси** - экспорт жўнатмалари ҳозирда асосан қўшни давлатларга йўналтирилган бўлиб, янги бозорларга чиқиш лозим.

Экспортни ривожлантириш Ўзбекистон иқтисодиёти учун стратегик аҳамиятга эга. Қуйидаги чоралар уни янада рағбатлантириши мумкин:

1. **Саноатлаштириш даражасини ошириш.** Юқори қўшилган қийматли маҳсулотлар ишлаб чиқаришни қўллаб-қувватлаш.
2. **Экспорт компанияларини қўллаб-қувватлаш.** Маркетинг, молиялаштириш ва техникавий кўмак кўрсатиш.
3. **Янги бозорларга чиқиш:** Европа ва Осиё мамлакатлари билан ҳамкорликни кенгайтириш.

Ушбу тавсияларни амалга ошириш орқали Ўзбекистон жаҳон иқтисодий тизимидаги ўрнини мустаҳкамлаб, аҳоли фаровонлигини оширишга эришиши мумкин.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA BADIY ASARNI TAHLIL QILISHNING METODIK SHARTLARI

Bamulloyeva Shodiyona

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 10- 23-guruh talabasi

Annotatsiya: Badiiy asarlarni tahlil qilish — onatili va o'qish savodxonlining muhim sohalaridan biri bo'lib, uning asosiy maqsadi — asar mazmuni, shakli, tasvir usullari, san'ati va uning ko'rsatilgan zamon va jamiyat haqidagi fikrlarini chuqur o'rganishdan iborat. Badiiy asarni tahlil qilishda bir qancha metodik shartlar mavjud bo'lib, ular a onatili va o'qish savodxonlining ilmiy yondashuvini va asar haqida to'liq tasavvur hosil qilishni ta'minlaydi. Ushbu maqolada badiiy asarni tahlil qilishning metodik shartlari haqida batafsil bayon etamiz.

Kalit so'zlar: badiiy asarlar, onatili va o'qish savodxonli, asar, metodik qoidalar, ifodali o'qish, mazmun shakllantirish, boshlang'ich sinflar, dunyoqarash

Kirish. Boshlang'ich sinflarda badiiy asar quyidagi muhim metodik qoidalar asosida tahlil qilinadi:

1. Asar mazmunini tahlil qilish va to'g'ri, tez, ongli, ifodali o'qish malakalarini shakllantirish bir jarayonda boradi (asarning mazmunini tushuntirishga oid topshiriq o'qish malakalarini takomillashtirish topshirig'i ham hisoblanadi).

2. Asarning g'oyaviy asoslari va mavzusini, uning obrazlari, syujet chizig'i, kompozitsiyasi va tasviriy vositalarini tushuntirish o'quvchilarning shaxs sifatida umumiy kamol topishiga yaxshi xizmat qiladi, shuningdek, bog'lanishli nutqining o'sishi (lug'atining boyishi va faollashishi)ni ta'minlaydi.

3. O'quvchilarning hayotiy tajribasiga tayanish asar mazmunini ongli idrok etishning asosi va uni tahlil qilishning zaruriy sharti hisoblanadi.

4. Sinfda o'qishga o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, atrof muhit haqidagi bilimlarini kengaytirish va ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirishning samarali vositasi sifatida qaraladi.

Asarni tahlil qilishda hisobga olish zarur bo'lgan muhim omillardan biri uning o'quvchilarga hissiy ta'siridir. Badiiy asarni tahlil qilishda o'quvchilar asarda qatnashuvchi shaxslarga baho berishda o'zining shaxsiy va axloqiy tushunchalaridan foydalanadi. Ular axloqiy sifatlardan botirlik, to'g'rilik, mehnatsevarlik yaxshilik tushunchalarini anglab yetganlar va ko'p ishlatadilar. Qahromonlarning boshqa sifatlarini tasvirlash uchun ularning so'z boyligi yetishmaydi. Bu jarayonda o'qituvchi o'quvchilar bilan asar matnini tahlil qilib, ular nutqiga personajlarning axloqiy intellektual, emotsional sifatlarini tasvirlovchi so'zlarni kirita boradi. O'quvchilar muallifning asosiy fikrini tushunibgina qolmay, muallif hayajonlangan voqeadan ham hayajonlansinlar.

Matn tahlil qilish o'quvchida fikr qo'zg'atishi, hayotiy tajribasining muallif qayd etgan dalillarga to'g'ri kelish-kelmasligini aniqlashi zarur. Tahlil davomida asarning estetik qimmatini, badiiy go'zalligi ham alohida qayd qilib o'tiladi. Boshlang'ich sinflarda asar tahlilida badiiy til vositalari – sifatlash, o'xshatish, jonlantirish, mubolag'a va adabiy janr turlari – ertak, hikoya, masal, she'r, doston, maqol, topishmoq kabilar bilan amaliy ravishda tanishtiriladi. Badiiy asar tilini tahlil qilish orqali o'quvchilarda o'z ona tiliga muhabbat hissi, badiiy asarni ongli o'qish ko'nikmasi o'stiriladi, asar g'oyasini chuqur idrok etishga zamin hozirlanadi, o'quvchilar nutqi rivojlaniriladi.

O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimida ham boshlang'ich sinf o'quvchilarining milliy tarbiyasi shakllanishida ham afsona va rivoyatlarning o'rni beqiyosdir. Masalan, "Shiroq" afsonasida Vatanparvarlik, jasurlik, insoniylik olg'a suriladi. Bu asosda bolalar ruhiyati takomillashadi. Afsonalarimizni bolalarga o'rgatishda har xil ilg'or vositalar asosida dars jarayonini olib borsak maqsadga erishamiz.

Tadqiqot metodologiyasi va tahlil natijalari. Badiiy asar tahlili: metodik shartlar va yondashuvlar

1. Asar tahlilining maqsadi va vazifalari

Badiiy asarni tahlil qilishning birinchi bosqichi uning maqsadini aniqlashdir. Tahlilning asosiy maqsadi — asar mazmuni va shaklini to'g'ri tushunish, muallifning ideyasini aniqlash, asar ichidagi obrazlar, tasvirlar va stilistik

vositalarni tahlil qilishdir. Bu jarayonda asar haqida to'liq tasavvur hosil qilish va uni o'qishga oid aniq xulosalar chiqarish muhimdir.

2. Tahlilning metodologik asoslari

Badiiy asar tahlilini o'tkazishda metodik yondashuvlar muhim rol o'ynaydi. Bu yondashuvlar quyidagicha bo'lishi mumkin:

- **Struktural tahlil:** Asarning tuzilishini o'rganish, uning qismlarini (kiritish, asosiy qismlar, xulosa) ajratib ko'rsatish.
- **Psixologik tahlil:** Personajlar va ularning psixologik xususiyatlarini aniqlash.
- **Sotsial-tarixiy yondashuv:** Asarning yozilgan davrini va jamiyatning holatini tahlil qilish, bu o'zgarishlar asarga qanday ta'sir qilganini o'rganish.
- **Badiiy shakl va stilistik vositalar tahlili:** Asarda ishlatilgan til, uslublar, metaforalar va boshqa badiiy vositalarni aniqlash.

3. Asar mazmuni va shaklini tahlil qilish

Badiiy asarni tahlil qilishda mazmun va shakl o'rtasidagi munosabatni chuqur o'rganish zarur. Mazmun — asarning ichki yadrog'i bo'lib, muallifning asosiy g'oyasi, personajlar orasidagi munosabatlar va voqealar tizimi kabi omillarni o'z ichiga oladi. Shakl esa asarning tashqi ko'rinishi, ya'ni uning tuzilishi, uslub, leksik vositalari va strukturasini anglatadi. Bu ikki jihatning birligi asarning badiiy kuchini yaratadi.

4. Personajlar va ularning obrazlarini tahlil qilish

Badiiy asarda personajlar — muhim obrazlar bo'lib, ular asarning g'oyasini ochishda, o'quvchi bilan muloqotda muhim rol o'ynaydi. Personajlarning xarakterini va ularning rivojlanish dinamikasini tahlil qilish kerak. Personajlarning psixologik xususiyatlari, ularning hayotdagi o'rni va asar voqealari bilan aloqasi orqali muallifning asarga qo'shgan hissasini tushunish mumkin.

5. Maqsadli tahlil qilish (interpretatsiya)

Asarni tahlil qilayotganda, uni to'g'ri talqin qilish muhimdir. Asar faqat sarlavhasi va oddiy mazmunidan iborat emas; asar ichida yashirin ma'no, qiyoslar,

simvollik va boshqa badiiy vositalar orqali muallifning maxfiy g'oyalari berilgan bo'lishi mumkin. Shuning uchun badiiy asarni tahlil qilishda, interpretatsiya qilish (talqin etish) juda muhimdir.

6. San'at va uslubning tahlili

Badiiy asar san'ati va uslubi uning muvaffaqiyatli yaratilishiga yordam beradi. Har bir adib o'zining uslubiy xususiyatlariga ega, bu xususiyatlar esa asarning badiiy shaklini tashkil etadi. Uslubiy vositalar va san'ati orqali asar o'quvchi qalbiga ta'sir qiladi va ularni yanada chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.

7. Asarning didaktik va estetika jihatlarini o'rganish

Badiiy asar faqat g'oya tashuvchi yoki estetik qiymatga ega bo'lishi mumkin. Didaktik jihatdan asar o'quvchiga biror bir axloqiy yoki ijtimoiy saboq berish imkoniyatini yaratadi. Estetika esa asarning go'zalligi, poetik xususiyatlari va obrazlar yaratishda ishlatilgan metodlarni tahlil qilishni anglatadi.

8. Tahlil jarayonida texnik va metodik yondashuvlar

Tahlil qilishda adabiyotshunos turli metodlardan foydalanishi mumkin:

- **Kontekstual tahlil** — asarni yozgan davr va muhitni hisobga olib, muallifning ideyasini tushunish.
- **Leksik tahlil** — asarda ishlatilgan so'zlar, ularning ma'nosi, qiyosiy usullar va stilistik vositalarni o'rganish.

Adabiyotlar sharhi va natijalari. Rivoyatlar har bir sinf kesimida o'rganiladi. 3-sinf o'qish darsligida yettita rivoyat kiritilgan bo'lib, shu rivoyatlarimizdan biri "Ibn Sinoning shogirdlari " rivoyatini quyidagi, "To'rt pog'onali" metod orqali dars jarayonini olib boramiz. "To'rt pog'onali" metodning bosqichlari quyidagilardan iborat: 711 www.kokanduni.uz "Tushuntirish" bosqichida o'qituvchi o'quvchilarga avval oddiy rivoyatni o'qib, tushuntirib beradi. "Nima qilish kerakligini ko'rsatib berish" bosqichida o'qituvchi o'quvchilarga topshiriqni qanday bajarish kerakligini amalda ko'rsatib beradi. Uchinchi bosqichda o'quvchilar o'qituvchi ko'rsatgan ish harakatlarini takrorlaydi, o'quvchilar bajarayotgan harakatlar yuzasidan o'qituvchi o'z fikrini bildirib, xatolarini to'g'rilab turadi. "Mashq qilish" bosqichida ta'lim oluvchilarning hatti-harakati o'qituvchi tomonidan nazorat qilib boriladi.

O'quvchilar ish amallarini mukammal o'zlashtirganlaridan so'ng, uni mustaqil bajaradilar. "To'rt pog'onali" metodning asosiy belgisi o'quvchilarning harakatlari O'qituvchi ko'rsatib bergan harakatlar doirasi bilan cheklanganligidadir. "To'rt pog'onali" metodning afzalliklari: ta'lim oluvchilarda amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda yordam beradi; vaqtdan unumli foydalanish imkoniyati mavjud; oddiy ish bosqichlarini o'zlashtirish darajasi yuqori bo'ladi. Ibn Sinoning shogirdlari bular quyidagilar: Tozalik Parhez Badantarbiya Bemor kayfiyati Natijaviyligi: Ziyraklik oshadi; Mustaqil fikrlash ko'nikmasi rivojlanadi; Qiyosiy o'rganish rivojlanadi. So'z ajratish malakasi rivojlanadi. Bunday interfaol darslarni tashkil etish o'quvchilardan darsda faol ishtirok etishni, manbalardan foydalanib, mustaqil yakka holda guruhda jamoa bo'lib bilim olishni mavzu yuzasidan o'z mustaqil fikrini bildirishni talab etadi. Ilg'or pedagogik texnologiya usullari asosida tashkil etiladigan darslar muntazam o'tkazilib borilsa o'quvchida mustaqil bilim olish, olingan bilimlarni tahlil qilib, erkin fikr bildirish tajribasi boshlang'ich sinflardan oq shakllanib boradi.

Xulosa qilib aytganda, Badiiy asarni tahlil qilish, uning barcha qatlamlarini va chuqur jihatlarini o'rganishni talab etadi. Har bir tahlil jarayonida muallifning san'ati, tasvirlari, obrazlari va asaridagi metaforik ma'nolarni aniqlash zarur. Tahlilning metodik shartlari badiiy asarni tushunish, talqin qilish va adabiy merosni to'g'ri o'rganish uchun muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yo'ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. –T.: Fan, 2008. –160b.
2. Mamatova. G Boshlang'ich sinf o'quvchilarida adabiy tushunchalarni shakllantirish metodikasi.–T.: Istiqlol, 2010. –55 b.
3. Matjonov S. Maktabda adabiyotdan mustaqil ishlar. –T.:O'qituvchi, 1996. – 108b.
4. Matchonov S., G'ulomova X., Suyunov M., Boqiyeva H. Boshlag'ich sinflarda o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish.–T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2008. –224 b.
5. Matchonov S. va b. O'qish kitobi (4-sinf uchun darslik) -T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2020. – 266 b. O'zbek maktablarida ona tili o'qitish kontseptsiyasi. –T.: O'zPFITI,1993.– 21b.
6. Toshpo'latova, N. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFLARDA O 'QUVCHILAR ILMIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA

SINFDAN TOSHQARI ISHLARNI TOSHKIL ETISH TURLARI. Pedagogika fanlarining shakllanishida nazariy jihatlar , 2 (8), 77-83.

7. Toshpulatova, N. (2023). PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF THE USE OF THE SPIRITUAL HERITAGE OF EASTERN SCIENTISTS IN THE ORIENTATION OF STUDENTS TO THE PROFESSION. Science and innovation, 2(B4), 273-278.

8. Eshboeva, S. K. Q. (2021). Use of people's oral creativity in the formation of ecological concepts of primary school students on a creative basis. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 763-769.

9. Eshboyeva, S. (2022). Didactic possibilities of creative approach in forming ecological concepts in primary class students. Conferencea, 200-205.

10. [The importance of riddles in the development of students creativity in the learning process](#)

ZMS Qizi - Asian Journal Of Multidimensional Research, 2021

11. [BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHLARINING LUGATLAR BILAN ISHLASH JARAYONIDA KREATIVLIGINI OSHIRISH](#)

MSQ Ziyaqulova, HIQ Raxmatova - ... : Innovative, educational, natural and social sciences, 2021

12. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi “Problems and solutions of scientific and innovative research” “Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijobiy fazilatlarni shakllantirish mexanizmi”- 2024- yil 182-1187-betlar Volume 01. ISSUE 07 universalconference.us.

13. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi and Feruza Hayitova Abdullayevna, “THE ROLE OF PICTURES IN THE FORMATION OF STUDENTS 'CREATIVE ABILITY IN LITERACY LESSONS”, IEJRD - International Multidisciplinary Journal, vol. 6, no. 4, p. 3, Jul. 2021.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING BADIY ASARNI IDROK ETISHDAGI PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Turdimurodova Zuhra Sherali qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 10- 23-guruh talabasi

Annotatsiya: Boshlang'ich sinf o'quvchilarining badiiy asarni idrok etish jarayoni ularning psixologik va kognitiv rivojlanishiga bog'liq bo'lib, ayni vaqtda badiiy asarlarning mazmunini, xarakterlarini va tuzilishini anglashda o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining badiiy asarni idrok etishdagi psixologik xususiyatlari va rivojlanish bosqichlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: badiiy asar, badiiy asar tahlili, badiiylilik, ongli fikr yuritish, hikoya, ertak, boshlang'ich ta'lim, ijodiy fikrlash.

Kirish. Boshlang'ich sinflarda badiiy asarni tahlil qilish metodikasida kichik yoshdagi o'quvchilarning badiiy asarni idrok qilishidagi psixologik xususiyatlar hisobga olinadi. Ruhshunos olimlarning tekshirishlaridan ma'lum bo'lishicha, asar idrok qilishga, bilim olishga xizmat qiladigan komponentlar bilan birga, uni emotsional-estetik his etish ham kiradi. Badiiy asarni yaxshi idrok etish uchun uni tushunishning o'zigina yetarli emas. Asarni idrok etish murakkab jarayon bo'lib, asarga unda tasvirlangan voqealikka qandaydir munosabatning yuzaga kelishini o'z ichiga oladi. Psixologik tekshirishlar natijasida kichik yoshdagi o'quvchilarning adabiy qahramonlarni idrok etishi va baholashidagi psixologik xususiyatlari o'rganilgan va ular adabiy qahramonga ikki xil munosabatda bo'lishlari aniqlangan:

1. Adabiy qahramonga emotsional munosabat

2. Elementar tahlil qilish. Asarda qatnashuvchi shaxslarga baho berishda o'quvchilar o'z shaxsiy va axloqiy tushunchalardan foydalaniladi.

Bunday axloqiy tushunchalar kichik yoshdagi o'quvchilarda chegaralanadigan bo'ladi albatta. Ular axloqiy sifatlardan botirlik, to'grilik, mehnatsevarlik, yaxshilik tushunchalarini ko'p ishlatadilar. Qahramonlarning boshqa sifatlarini tasvirlash uchun ulardan so'z boyliklari yetishmaydi. O'qituvchining vazifasi o'quvchilar bilan asarni tahlil qilib, ular nutqiga personajlarning axloqiy, intellektual, emotsional sifatlarini tasvirlovchi so'zlarni

kirita borishdan iborat. Bu adabiy qahramonlarning xarakterini yaxshi yoritish shartlaridan biri hisoblanadi. Asardagi qahramonlarning xakteri ularning axloqiy sifatlarini anglash asosida tushuniladi. Bunda qahramonning nima qilishi emas, nima uchun shunday qilishi kerakligini bilish muhimdir. Ushbu jarayonda asar qahramonlarning axloqiy sifatleri ustida ko‘proq ishlash lozim. Tanlab hikoyalash ham bolalarning tafakkuru va nutqini o‘stirish vositalaridan biridir.

Tanlab hikoyalashda o‘quvchi:

1) oqigan matndan bir qismini, uning chegarasini o‘ngli ravishda ajratib so‘zlab beradi;

2) hikoyadan faqat bir voqeani so‘zlab beradi;

3) hikoya mazmunini faqat bir syujet yo‘nalishida so‘zlab beradi; Bu usullar o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini, ongini shakkantirish uchun samarali foyda beradi. Tafakkurini o‘stiradi. Tafakkur -nutq bilan chambarchas bo‘g‘liq ,muhim bir yangilik qidirish va ochishdan iborat psixik jarayondir. Tafakkur voqelikni analiz va sentiz qilish uni bevosita va umumlashtirib aks ettirishdan iborat jarayondir. Tafakkur amaliy faoliyat asosida hissiy bilishdan paydo bo‘ladi va hissiy bilish chegarasidagi ancha tashqariga chiqib ketadi. Fikrlash-odamlarning qanday fikr yuritishini o‘rganish bo‘lib, ko‘pincha odamlar muammolarni qanday hal qilishlari va qarorlar qabul qilishlari haqida ma‘lumot berish uchun xulosalar chiqarish jarayoni sifatida ta‘riflanadi. O‘qigan asar mazmunini izchil ravishda qayta hikoyalash uning rejasini tuzishga yordam beradi. Reja tuzishda o‘quvchi hikoyani tarkibiy qismlarga bo‘ladi va har qaysi qismdagi asosiy fikrni aniqlaydi. Bularning hammasi analitik usul hisoblanadi. Analitik usul bu-„grekcha " grek tilidan olingan bo‘lib -, „analytikos", ya’ni „tahlil qilish qobiliyatiga ega bo‘lish " yoki „elementlar yoki prinsiplarga bo‘lish" degan ma’nomlarni anglatadi. Keyin sintetik ishga o‘tiladi, ya’ni bolalar hikoya qismlarga sarlavha topadilar. O‘quvchilar o‘qituvchi rahbarligida reja tuzish jarayonida o‘qilgan hikoyaning har bir qismida bosh va ikkinchi darajali masala nimalardan iboratligini haqida, qanday qilib fikrni qisqa va aniq ifodalash haqida o‘ylaydilar.

Tadqiqot metodlogiyasi va tahlil natijalari

1. Badiiy asar va o‘quvchi idroki- Badiiy asar o‘quvchiga faqat xotira yoki eslatma emas, balki dunyoni yangi nigoh bilan ko‘rish imkoniyatini yaratadi. O‘quvchilar uchun badiiy asar — bu o‘zlarini va atrofdagi dunyoni tushunishning

o'zi bir shakli hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'z psixologik rivojlanishiga qarab, asarlarni idrok etishda turli darajalar va usullarni qo'llaydilar.

2. Badiiy asarni idrok etishning psixologik bosqichlari- Boshlang'ich sinf o'quvchilarining badiiy asarni idrok etish jarayonida psixologik rivojlanish bosqichlari o'rin tutadi. Dastlabki sinflarda bolalar asarlarni to'g'ridan-to'g'ri va soddaroq shaklda idrok etadilar. Odatda bu yoshdagi bolalar asarlarning mazmunini faqat asosiy xususiyatlarga qarab tushunadilar, ya'ni voqea rivojlanishidagi asosiy elementlarni ajrata bilishadi. Keyinchalik, o'quvchilar ko'proq detal va personajlar orasidagi munosabatlarni tushunishga harakat qiladilar.

Badiiy asarni idrok etishning dastlabki bosqichlarida o'quvchilar ko'proq emotsional reaksiyalarga beriladilar. Asarlarning mazmuni, personajlarning holatlari va ularning harakatlari bolalarda turli his-tuyg'ularni uyg'otadi: baxt, g'am, qo'rquv va h.k. Bu his-tuyg'ular bolalarning asarni tushunish va unga munosabat bildirishda katta rol o'ynaydi. O'quvchilarning emotsional qobiliyatlari ularning asarlarni yanada chuqurroq va kengroq idrok etishiga yordam beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv rivojlanishi ularga asarni nafaqat yuzaki, balki mantiqiy ravishda ham tushunishga imkon beradi. Badiiy asarlarni o'qiyotganda, bolalar personajlarning maqsad va niyatlarini anglashga harakat qiladilar. Buning uchun ular og'zaki va yozma fikrlarni, voqea rivojlanishini va asardagi ijtimoiy munosabatlarni o'rganadilar. Bu jarayon o'quvchilarni nafaqat badiiy, balki aqliy jihatdan ham rivojlantiradi.

3. Badiiy asarlarni idrok etishda yosh xususiyatlarining ta'siri- O'quvchilarning yosh xususiyatlari badiiy asarni idrok etish jarayonida muhim o'rin tutadi. Masalan, boshlang'ich sinf o'quvchilarining idroki asosiy soddalikka tayyor, shuning uchun ular ko'pincha asarlarning oddiy va to'g'ridan-to'g'ri mazmunini anglashadi. Ular uchun badiiy asarlarning detallari va nozik xususiyatlarini tushunish qiyin bo'lishi mumkin. Yosh ulg'aygan sayin, o'quvchilarni murakkabroq obrazlar va mavzularni idrok etishga tayyorlash mumkin.

Birinchi Sinf (6-7 yosh)- Bu yoshdagi bolalar asarlarning qahramonlarini, asosiy voqealarni va ularning qanday his-tuyg'ularga ega ekanligini tushunishga qodir. Ular badiiy asarning eng oddiy va aniq qismlarini anglashadi va ba'zida o'zlari ham xuddi shu holatlarda bo'lganlarini tasavvur qilishadi.

Ikkinchi va Uchinchi Sinf (8-9 yosh)- Bu yoshdagi bolalar nafaqat voqealarni, balki asardagi personajlar orasidagi munosabatlar va ularning hissiy holatlarini tushuna boshlaydilar. Ular ko'proq obrazlarni va ularning o'zaro aloqalarini idrok etishga qodir.

To'rtinchi Sinf (10-11 yosh)- Bu yoshdagi o'quvchilar asarlarning ma'no qatlamlarini, turli metaforalar va ramzlarni anglashga o'rganadilar. Ular badiiy asarlarni chuqurroq tahlil qilishga va o'z fikrlarini shakllantirishga qodir bo'ladilar.

4. Badiiy asarlarni idrok etishning ta'limdagi o'rni

Badiiy asarlarni idrok etish boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun nafaqat estetik zavq olish, balki intellektual va emotsional rivojlanish uchun ham muhimdir. Bu jarayon o'quvchilarga dunyoqarashini kengaytiradi, mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi, xayoliy va ijodiy fikrlashga turtki beradi. Ta'lim jarayonida badiiy asarlarni to'g'ri idrok etish va ular asosida tahlil qilish o'quvchilarni yanada puxta va mustahkam bilimlarga ega bo'lishga yordam beradi.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining badiiy asarni idrok etishdagi psixologik xususiyatlari ularning yoshiga va rivojlanish darajasiga bog'liq bo'lib, bu jarayon ko'p jihatdan emotsional va kognitiv qobiliyatlarining o'zgarishiga ta'sir qiladi. Asarlarni idrok etish faqat badiiy qiziqish emas, balki bolalarning o'rganish va dunyoqarashini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Shuning uchun, badiiy asarlarni o'qish va ular ustida ishlash ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Yo`ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. –T.: Fan, 2008. –160b.
2. Mamatova. G Boshlang`ich sinf o`quvchilarida adabiy tushunchalarni shakllantirish metodikasi.–T.: Istiqol, 2010. –55 b.
3. Matjonov S. Maktabda adabiyotdan mustaqil ishlar. –T.:O`qituvchi, 1996. – 108b.
4. Matchonov S., G`ulomova X., Suyunov M., Boqiyeva H. Boshlag`ich sinflarda o`qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish.–T.: Yangiyo`l poligraf servis, 2008. –224 b.
5. Matchonov S. va b. O`qish kitobi (4-sinf uchun darslik) -T.: Yangiyo`l poligraf servis, 2020. – 266 b. O`zbek maktablarida ona tili o`qitish kontseptsiyasi. –T.: O`zPFITI,1993.– 21b.

6. Toshpo‘latova, N. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFLARDA O 'QUVCHILAR ILMIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA SINFDAN TOSHQARI ISHLARNI TOSHKIL ETISH TURLARI. *Pedagogika fanlarining shakllanishida nazariy jihatlar* , 2 (8), 77-83.
7. Toshpulatova, N. (2023). PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF THE USE OF THE SPIRITUAL HERITAGE OF EASTERN SCIENTISTS IN THE ORIENTATION OF STUDENTS TO THE PROFESSION. *Science and innovation*, 2(B4), 273-278.
8. Eshboeva, S. K. Q. (2021). Use of people's oral creativity in the formation of ecological concepts of primary school students on a creative basis. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 763-769.
9. Eshboyeva, S. (2022). Didactic possibilities of creative approach in forming ecological concepts in primary class students. *Conferencea*, 200-205.
10. [The importance of riddles in the development of students creativity in the learning process](#)
ZMS Qizi - Asian Journal Of Multidimensional Research, 2021
11. [BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHLARINING LUGATLAR BILAN ISHLASH JARAYONIDA KREATIVLIGINI OSHIRISH](#)
MSQ Ziyaqulova, HIQ Raxmatova - ... : Innovative, educational, natural and social sciences, 2021
12. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi “Problems and solutions of scientific and innovative research” “Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijobiy fazilatlarni shakllantirish mexanizmi”- 2024- yil 182-1187-betlar Volume 01. ISSUE 07 universalconference.us.
13. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi and Feruza Hayitova Abdullayevna, “THE ROLE OF PICTURES IN THE FORMATION OF STUDENTS 'CREATIVE ABILITY IN LITERACY LESSONS”, *IEJRD - International Multidisciplinary Journal*, vol. 6, no. 4, p. 3, Jul. 2021.

**MASHINASOZLIK TARMOG‘INI RIVOJLANTIRISHDA YASHIL
INVESTITSIYANING
O‘RNI**

Xursandov Komiljon Maxmatkulovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
iqtisodiyot fanlari nomzodi v. b. dotsent, PhD

Annotasiya: Ushbu maqolada mashinasozlik tarmog‘ida yashil investitsiyalarning roli va ularning iqtisodiy hamda ekologik samaradorligi chuqur tahlil qilinadi. Yashil investitsiyalar atrof-muhitga ta’sirni kamaytirish, ishlab chiqarish jarayonlarining ekologik tozaligini oshirish va resurslardan samarali foydalanish imkoniyatini beradi. Tadqiqot davomida yashil texnologiyalarni joriy etish orqali energiya sarfini kamaytirish, chiqindilarni qayta ishlash darajasini oshirish hamda uglerod chiqindilarini qisqartirish kabi jihatlar batafsil o‘rganiladi. Shuningdek, maqolada xalqaro tajribalar asosida yashil investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligi va ularning mashinasozlik tarmog‘iga ta’siri tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Yashil investitsiyalar, mashinasozlik sanoati, ekologik samaradorlik, atrof-muhitni muhofaza qilish, energiya samaradorligi, kam uglerodli texnologiyalar

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the role of green investments in the mechanical engineering industry and their economic and environmental efficiency. Green investments help reduce environmental impact, improve the ecological sustainability of production processes, and optimize resource utilization. The research examines key aspects such as energy consumption reduction, increased recycling rates, and the minimization of carbon emissions through the adoption of green technologies. Additionally, the article analyzes the economic effectiveness of green investments and their influence on the mechanical engineering sector based on international experiences.

Keywords: Green investments, mechanical engineering industry, environmental efficiency, environmental protection, energy efficiency, low-carbon technologies

Аннотация: В данной статье проводится детальный анализ роли «зеленых» инвестиций в машиностроительной отрасли, а также их экономической и экологической эффективности. «Зеленые» инвестиции способствуют снижению воздействия на окружающую среду, повышению

экологической чистоты производственных процессов и рациональному использованию ресурсов. В ходе исследования рассматриваются такие аспекты, как снижение энергопотребления, увеличение уровня переработки отходов и сокращение выбросов углерода за счет внедрения экологически чистых технологий. Кроме того, в статье анализируется экономическая эффективность «зеленых» инвестиций и их влияние на машиностроительный сектор на основе международного опыта.

Ключевые слова: Зеленые инвестиции, машиностроительная отрасль, экологическая эффективность, защита окружающей среды, энергоэффективность, технологии с низким уровнем углерода

Kirish

Hozirgi kunda ekologik muammolar sanoatning barcha tarmoqlarida muhokama qilinayotgan eng dolzarb masalalardan biriga aylangan. Iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslarning kamayishi va atrof-muhitning ifloslanishi global iqtisodiyot oldida turgan eng katta chaqiriqlardan hisoblanadi. Ayniqsa, mashinasozlik sanoati ushbu muammolarning manbalaridan biri bo'lib, yuqori energiya sarfi, uglerod chiqindilari va ishlab chiqarish jarayonidagi sanoat chiqindilari bilan ekologiyaga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun bu sohada barqaror rivojlanish tamoyillarini amalga oshirish va yashil texnologiyalarni joriy etish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Yashil investitsiyalar – bu sanoatni ekologik jihatdan barqaror rivojlantirishga yo'naltirilgan moliyaviy mablag'lar bo'lib, ular tabiiy resurslardan samarali foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash, shuningdek, energiya tejovchi texnologiyalarni joriy etishga qaratilgan. Bugungi global tendensiyalar shuni ko'rsatmoqdaki, yashil investitsiyalar nafaqat ekologik masalalarni hal qilishga yordam beradi, balki iqtisodiy jihatdan ham manfaatli bo'lib, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, tannarxni kamaytirish va korxonalar uchun yangi moliyaviy imkoniyatlar yaratish imkonini beradi.

Mashinasozlik sanoatining barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun ushbu tarmoqning uglerod izini kamaytirish, chiqindilarni qayta ishlash va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish kabi strategiyalarga e'tibor qaratish lozim. Shu bilan birga, davlat va xususiy sektor hamkorligida ekologik loyihalarni qo'llab-quvvatlash, yashil kreditlar va subsidiyalar taqdim etish orqali yashil investitsiyalarni kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu nafaqat sanoatning ekologik yuklamasini kamaytiradi, balki iqtisodiy o'sishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Mashinasozlik tarmog'ida yashil investitsiyalarni rivojlantirish nafaqat ekologik tozalikni ta'minlash, balki innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqish va raqobatbardoshlikni oshirish uchun ham muhim sanaladi. Shu sababli, davlat organlari, xususiy investorlar va tadbirkorlar ushbu sohada hamkorlikni kuchaytirib, barqaror sanoat rivojlanishiga hissa qo'shishlari lozim. Faqat shundagina mashinasozlik tarmog'ini ekologik va iqtisodiy jihatdan yanada barqaror qilish mumkin bo'ladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Mashinasozlik tarmog'ida yashil investitsiyalarning o'rni haqida ilmiy va amaliy tadqiqotlar tobora ortib bormoqda. Bu borada bir qancha muhim adabiyotlar mavjud bo'lib, ular yashil iqtisodiyot, ekologik toza texnologiyalar va investitsiyalarning barqaror rivojlanishdagi ahamiyatini yoritadi. S.N. Xashimovaning "Yashil Iqtisodiyot" nomli darsligi ushbu sohaning nazariy asoslarini batafsil tushuntirib, yashil investitsiyalarning iqtisodiy taraqqiyotga ta'siri haqida muhim ma'lumotlar beradi. Ushbu asarda yashil iqtisodiyotga o'tish zarurati, uni moliyalashtirishning asosiy tamoyillari va atrof-muhitni muhofaza qilishda yangi texnologiyalarning o'rni yoritilgan.

M.T. Asqarova, J.J. Jamolov va X.S. Xadjayev tomonidan yozilgan "Yashil Iqtisodiyot" nomli darslikda esa, aynan yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ulushini oshirish va uzoq muddatli barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash bo'yicha muhim ilmiy fikrlar ilgari surilgan. Mualliflar yashil investitsiyalarni iqtisodiyotning turli tarmoqlarida joriy etish usullarini tahlil qilib, mashinasozlik sanoati uchun dolzarb takliflarni ilgari suradilar. Shuningdek, "Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot" nomli ilmiy jurnal maqolalarida yashil investitsiyalar va innovatsion texnologiyalarning sanoat rivojlanishiga ta'siri chuqur o'rganilgan. Jurnal tadqiqotlarida kichik va o'rta korxonalar uchun yashil investitsiyalarni jalb qilishning mexanizmlari, qayta ishlash sanoatining ekologik samaradorligini oshirish usullari va uglerod izini kamaytirish choralari tahlil qilingan.

Bundan tashqari, umumiy investitsiyalar bo'yicha nashr etilgan "Investitsiya" nomli o'quv qo'llanmasida investitsiyalarning mohiyati, real va moliyaviy investitsiyalarning o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Ushbu qo'llanma yashil investitsiyalarni tushunishda va ularni mashinasozlik tarmog'iga yo'naltirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Umuman olganda, yuqoridagi adabiyotlar yashil investitsiyalarni mashinasozlik sanoatida joriy etish bo'yicha nazariy va amaliy jihatlarni tushunishga katta yordam beradi.

Ular nafaqat ekologik barqarorlik, balki iqtisodiy samaradorlikni oshirish bo'yicha ham muhim yo'nalishlarni o'z ichiga olgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot ishlarini amalga oshirishda ilmiy tadqiqot metodologiyasida keng qo'llaniladigan usullardan foydalanildi. Mashinasozlik tarmog'ida yashil investitsiyaning ahamiyatini o'rganishda umumiylikdan individuallikka va aksincha tartibda deduksion yoki induksion usullardan foydalanish samara bersa, abstrakt-mantiqiy fikrlash usuli esa jarayonini tizimli tahlil qilishda ahamiyatlidir. Ilmiy tahlil jarayonida ana shu ilmiy tadqiqot usullaridan, xususan, kuzatish, umumlashtirish, solishtirish, tahlil qilishda esa sintez va tahlil usullaridan keng foydalanildi.

Ushbu tadqiqotda mashinasozlik tarmog'ida yashil investitsiyalarning o'rni va ularning iqtisodiy hamda ekologik samaradorligi o'rganildi. Ma'lumotlar olish uchun birlamchi va ikkilamchi manbalardan foydalanildi. Birlamchi ma'lumotlar sanoat korxonalarining vakillari bilan o'tkazilgan intervyular, ekspert so'rovlari va respondentlar o'rtasida tarqatilgan anketalar orqali yig'ildi. Anketalar asosan yashil investitsiyalarni qo'llagan va hali bunday texnologiyalarni joriy etmagan mashinasozlik kompaniyalariga taqdim etildi. Intervyular orqali korxonalarining yashil texnologiyalarni joriy etishdagi asosiy to'siqlari, foydalari va istiqbollari tahlil qilindi.

Mashinasozlik sanoatida yashil investitsiyalarni joriy etish nafaqat ekologik barqarorlikni ta'minlash, balki iqtisodiy samaradorlikni oshirishda ham muhim ahamiyatga ega. Yashil texnologiyalarni qo'llash orqali kompaniyalar energiya sarfini kamaytirish, chiqindilarni qayta ishlash va uglerod chiqindilarini qisqartirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilish, balki ishlab chiqarish jarayonlarining samaradorligini oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va xalqaro bozorga eksport qilish imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi. Shuningdek, yashil investitsiyalar davlat iqtisodiyoti uchun barqaror rivojlanishning asosiy omillaridan biriga aylanishi mumkin, chunki ular texnologik yangilanish va raqobatbardoshlikni oshirishga yordam beradi. Yashil texnologiyalarni rivojlantirish va ularga investitsiyalarni jalb qilish mashinasozlik tarmog'ining kelajakdagi muvaffaqiyatining asosiy yo'nalishlaridan biridir.

1-diogramma. 2023-yilda O'zbekistonga to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalari.

2023-yilda O'zbekistonga to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar hajmi 16 foizga — 2,6 mlrd dollardan 2,2 mlrd dollargacha qisqardi. Joriy operatsiyalar hisobi taqchilligining YAIMga nisbati tarixiy maksimum — 8,6 foizga yetdi (7,8 mlrd dollar). 2023-yil yakuniga ko'ra, O'zbekistonga to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar hajmi avvalgi ikki yildagidan kamroq bo'ldi, bu Markaziy bank tomonidan e'lon qilingan to'lov balansi bo'yicha ma'lumotlardan kelib chiqadi. 2021-yilda mamlakatga to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarning sof oqimi 2,3 mlrd dollarni tashkil etgan va 2022-yilda ko'rsatkich 2,6 mlrd dollargacha o'sgan bo'lsa, 2023-yil oxirida u 425 mln dollarga — 2,2 mlrd dollargacha (-16 foiz) kamaygan.

So'nggi besh yil ichida, faqat 2020-yilda, dunyo koronavirus pandemiyasi bilan to'qnash kelgan vaqtda to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar oqimining pasayishi kuzatilgandi. O'shanda O'zbekistonning iqtisodiy o'sish sur'ati 2 foizgacha sekinlashgan. 2023-yilda portfel investitsiyalar hajmi qariyb 1 mlrd dollarni tashkil etgan. Bu oktabr oyida chiqarilgan 4,25 trln so'm miqdoridagi "yashil" suveren xalqaro obligatsiyalar hamda 660 mln dollar miqdoridagi xalqaro obligatsiyalar bilan izohlanadi. Moliyaviy operatsiyalar hisobi 6,6 mlrd dollarga yetdi, shundan 70 foizi yilning to'rtinchi choragiga to'g'ri keldi.

Mamlakatlar o'rtasidagi aktivlar va majburiyatlar bilan bog'liq operatsiyalar to'lov balansining moliyaviy operatsiyalar hisobida yuritiladi. Moliyaviy hisob to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar, portfel investitsiyalar, moliyaviy derivativlar (svop, opsiya va hokazo), boshqa investitsiyalar (valyuta va depozitlar, savdo kreditlari hamda avanslari va boshqalar) va rezerv aktivlaridan iborat.

Joriy operatsiyalar hamda kapital bilan bog'liq operatsiyalar hisoblaridagi defitsitlar moliyaviy operatsiyalar hisobi evaziga moliyalashtiriladi. Masalan, joriy operatsiyalar hisobi defitsitining asosiy manbalaridan biri bo'lgan savdo balansi defitsiti (import hajmining eksport hajmidan ortiqligi) asosan moliyaviy operatsiyalar hisobidagi investitsiyalar va qarzlar evaziga qoplanadi. Iqtisodchi Mirkomil Xolboyev ta'kidlaganidek, yuqori sur'atlarda o'sishda davom etayotgan (YAIM 2023-yilda 6 foizga o'sgan) mamlakatga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmining keskin kamayishi "kelajak uchun xavotirli signal sifatida qabul qilinishi kerak".U, shuningdek, joriy operatsiyalar hisobi defitsitining YAIMga nisbati tarixiy maksimumga — 8,6 foizga (7,8 mlrd dollar) yetganini ta'kidladi.

Tovar va xizmatlar defitsiti 17,6 mlrd dollarni (2022-yilga nisbatan + 3,9 mlrd dollar), birlamchi daromadlarning sof oqimi minus 761 mln dollarni (2022-yilda 902 mln dollar bo'lgan), ikkilamchi daromadlarning sof oqimi 10,5 mlrd dollarni (12,1 mlrd dollar) tashkil etdi. Mirkomil Xolboyevning so'zlariga ko'ra, joriy operatsiyalar hisobi defitsitining yomonlanishi budget xarajatlari o'sishi shuningdek, real ayirboshlash kursining mustahkamlanishi (2023-yilda 4,6 foizga mustahkamlangan) sharoitida tashqi savdo defitsitining yomonlashib borishi (minus 13,7 mlrd dollar) hamda investitsion daromadlar chiqib ketishining ko'payotgani bilan izohlanadi.

To'lov balansining joriy operatsiyalar hisobida tovarlar va xizmatlar eksporti va importi, bir mamlakatning xorijda ishlovchi hamda o'sha davlatda ishlovchi chet ellik ishchilarning daromadlari va xarajatlari, bir mamlakatning tashqi aktivlari va majburiyatlari bo'yicha qo'lga kiritgan yoki to'lab berishi lozim bo'lgan daromadlari, shuningdek, xalqaro pul o'tkazmalari, grantlar va insonparvarlik yordamlari va boshqa operatsiyalar aks etadi.

Bundan tashqari, O'zbekistonga transchegaraviy pul o'tkazmalari oqimi o'zining uzoq muddatli tendensiyasiga qaytmoqda (2022-yildagi anomal o'sishdan keyin).

“Joriy operatsiyalar hisobi defitsitining bunday yuqori suratda o‘shishini (davomiy) moliyaviy oqim bilan ta’minlash juda mushkul (ayniqsa, hozirgi yuqori foizli dunyoda). Bunday holat 2023-yildagi kabi to‘lov balansida nomutanosibliklarni keltirib chiqarishda davom etadi. Bu esa nominal valyuta kursi, shuningdek, xalqaro zaxiralarga bosimni oshiraveradi. Bunda, 2024-yilda to‘lov balansidagi vaziyatni yumshatish budjet intizomiga judayam bog‘liq. Bundan tashqari, nominal valyuta kursining „to‘g‘rilanishi“ ham to‘lov balansiga ijobiy ta’sir qilishi mumkin”, — deydi Mirkomil Xolboyev.

Moliyachi Otabek Bakirov 2023-yil avgustida bo‘lgani kabi, nominal valyuta kursini yana bir marta sezilarli “to‘g‘rilash” orqali to‘lov balansini muvozanatlashni qabul qilib bo‘lmas deb hisoblamogda. Uning fikricha, bu defitsitning salbiy oqibatlarini xalq yelkasiga yuklash bo‘ladi.

Ikkilamchi ma’lumotlar xalqaro tashkilotlarning hisobotlari, ilmiy maqolalar va iqtisodiy statistik ma’lumotlardan iborat bo‘ldi. Ayniqsa, Jahon banki, BMTning atrof-muhit bo‘yicha hisobotlari va xalqaro moliyaviy institutlarning yashil investitsiyalar haqidagi ma’lumotlari tahlil qilindi. Bu ma’lumotlar mamlakat miqyosida yashil investitsiyalarning iqtisodiy ta’sirini aniqlash va boshqa davlatlar tajribasi bilan solishtirish imkonini berdi.

Ma’lumotlarni tahlil qilish jarayonida iqtisodiy-statistik usullar qo‘llandi. Xususan, yashil investitsiyalar bilan bog‘liq xarajatlar va ularning iqtisodiy samaradorligi o‘rtasidagi bog‘liqlik regressiya tahlili orqali baholandi. Shu bilan birga, korxonalar o‘rtasidagi taqqoslash usuli ishlatilib, yashil investitsiyalarni qo‘llagan va qo‘llamagan kompaniyalarning iqtisodiy ko‘rsatkichlari tahlil qilindi. Ekspert intervyulari esa sifat tahlili asosida tahlil qilinib, ularning fikrlari asosida asosiy xulosalar shakllantirildi. Tadqiqot natijalari asosida mashinasozlik tarmog‘ida yashil investitsiyalarni yanada rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Shu bilan birga, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari taklif etildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Asqarova M.T., Jamolov J.J., Xadjayev X.S. "Yashil Iqtisodiyot". Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2022.
2. "Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot" ilmiy jurnali, 2024-yil 7-avgust soni.
3. "O'zbekistonda 'Yashil' O'sish va Iqlim O'zgarishi bo'yicha Siyosiy Asoslar". Jahon banki hisobotlari, 2023.
4. "Milliy va Jahon Iqtisodiyoti". Renessans ta'lim universiteti, 2024.

5. "Mashinasozlik Ilmiy-Texnika Jurnali". Andijon mashinasozlik instituti, 2024.
6. "Mashinasozlik Ishlab Chiqarish Sanoatida Raqamlashtirish". Society jurnali, 2024.
7. "Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot" ilmiy jurnali, 2024-yil soni.
8. "Maqolalar To'plami". Scienceweb, 2024.
9. "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida. PF-158-son, 11.09.2023.
10. "Yashil Iqtisodiyot" darsligi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, 2022.
11. <https://www.gazeta.uz/oz/2024/04/05/direct-investments/>

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI
KREATIV FIKRLASHGA O'RGATISHNING PEDAGOGIK VA
PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**

Samadova Dilorom Qalqon qizi
Termiz iqtisodiy va servis universiteti
Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim)
2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun kreativ fikrlashni rivojlantirish, ularning fikrlash va ijodiy salohiyatini shakllantirish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Kreativ fikrlash – bu yangi, original g'oyalar yaratish, mavjud ma'lumotlarni yangi shakllarda ishlatish va har qanday muammoni yechishda noan'anaviy yondashuvlarni topish qobiliyatidir. Bu yoshdagi o'quvchilarga kreativ fikrlashni o'rgatish esa pedagogika va psixologiyaning bir qancha nazariy asoslarini talab qiladi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf o'quvchilari, kreativ fikrlash, rivojlantirish, pedagogika va psixologiya, g'oya, ijodkorlik

Kirish. Bugungi kunda ta'limining dolzarb vazifalaridan biri boshlang'ich ta'limda o'quv jarayoni doirasida har bir o'quvchining faol mustaqil kreativ fikrlashini rivojlantirishdir. Bu faol mustaqil faoliyatni, amalga oshirishga intilayotgan, bilimlarning turli sohalarida yangi g'oyalarni yaratishga va amalga oshirishga qodir bo'lgan ijodiy fikrlaydigan shaxslarga bo'lgan ijtimoiy ehtiyoj bilan bog'liq. Shu bilan birga, boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ fikrlashini rivojlantirishni ta'minlash, maktabning birinchi sinfidan boshlab, sog'liqni saqlash texnologiyalaridan foydalangan holda tabiatga o'xshash asosda alohida ahamiyatga ega. Boshlang'ich ta'lim tizimida bolaning tafakkurini rivojlantirish o'rganilayotgan fanlarning ilmiy tarkibining keskin o'sishi munosabati bilan uning zaruriy tarkibiy qismidir. Fikrlash-bu atrofda voqelikni aks ettirishning eng yuqori shakli. Fikrlash - bu voqelikni umumlashtirilgan va so'z vositachiligida bilish. Fikrlash ob'ektlar va hodisalarning mohiyatini bilishga imkon beradi.

Fikrlash tufayli muayyan harakatlar natijalarini oldindan bilish, ijodiy, maqsadli faoliyatni amalga oshirish mumkin bo'ladi. Psixologik va pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, ko'plab asarlarda fikrlash tushunchalar, mulohazalar va xulosalar bilan ishlash qobiliyati bilan ajralib turadi va uning

rivojlanishi mantiqiy fikrlash usullarini rivojlantirishga kamayadi. Psixologik va pedagogik tadqiqotlar uchun nenovning kreativ fikrlashi va qobiliyatlarini rivojlantirish muammosi hali ham dolzarbdir. Hech kimga sir emaski, maktabgacha ta'lim muassasalari va maktab va ota-onalar bolalarning kreativligi va kreativ qobiliyatlari haqida qayg'uradilar. Inson yoki odamlar jamoasining ijodiy faoliyati ilgari hech qachon mavjud bo'lmagan sifat jihatidan yangi mahsulotni yaratish bilan tavsiflanadi.

Ma'lumki, kreativ fikrlashning namoyon bo'lish samaradorligida turli omillar yashashi mumkin, ular orasida, albatta, insonning hissiy holati va ishlashi. Bir qator pedagogik tadqiqotlar mavjud fikrlash rivojlanishiga tizimli pedagogik ta'sirni tashkil etishda, boshlang'ich ta'lim muassasalarining pedagogik va psixologik nazariyasida boshlang'ich maktab yoshidagi bolada tegishli intellektual jarayonlar shakllanishi mumkinligini isbotlaydilar, ammo bu muammoni hal qilishning eng muhim didaktik shartlaridan biri bu maxsus ishlab chiqilgan vazifalar tizimi. Bolalarning kreativ fikrlashini shakllantirish jarayonida o'quv o'yinlarining imkoniyatlari yetarli darajada hisobga olinmagan. Boshlang'ich maktab yoshida mavjud bo'lgan shakllarda o'ynash o'zining rivojlanish ahamiyatini yo'qotishni boshlaydi va asta-sekin ta'lim va mehnat faoliyati bilan almashtiriladi, uning mohiyati shundan iboratki, ushbu faoliyat turlari, shunchaki zavq keltiradigan o'yindan farqli o'laroq, ma'lum bir maqsadga ega. Bunday texnologiyalarda fikrlash yaxshilanadi, shu jumladan rejalashtirish, bashorat qilish, muvaffaqiyat imkoniyatlarini tortish va alternatalarni tanlash bo'yicha harakatlar. Psixologik va pedagogik adabiyotlarni o'rganish, boshlang'ich ta'lim muassasalarining pedagogik va psixologik nazariyasida bolalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishni tashkil etish muammosi yagona yechimni topmagan bo'lsa-da, deyarli barcha tadqiqotchilar bir ovozdan ta'lim amaliyotida boshlang'ich maktab o'quvchilarining kreativ fikrlashini rivojlantirish bo'yicha maqsadli ishlar zarur va tizimli bo'lishi kerak degan xulosaga kelishdi.

Adabiyotlar sharhi va tahlil natijalari. XX asrning 60-yillarida kreativlikning 60 dan ortiq ta'riflari tasvirlangan va ularning hozirgi kungacha to'plangan miqdorini aniqlash qiyin. Eng umumiy shaklda kreativlik tushunchasi yangi, o'ziga xos narsalarni yaratishga hissa qo'shadigan psixikaning xususiyatlarini o'z ichiga oladi. Kreativlikni o'rganish masalasi uzoq tarixga ega. "kreativlik" atamasi (lat. Create, yaratish) ma'nosini anglatib 50-yillarda keng tarqaldi. XX asr va hozirgi kunda psixologik tadqiqotlarda keng qo'llaniladi. Ushbu masala bo'yicha ishlarning aksariyati xorijiy psixologlarning ismlari bilan bog'liq (F. Barron, J.

Gilford, E. P. Torrens, S. Mednik, K. Rod jers, J. Renzulli, R. Sternberg va boshqalar). Umuman olganda, psixologik va pedagogik fan tarixida kreativlikni o'rganish va tushunish uchun ikkita asosiy yo'nalishni ajratish mumkin: kognitiv va individual. "Kreativ qobiliyatlar" tushunchasini belgilab, biz A. V. Xutorskiyning fikriga qo'shilamiz, u ushbu kontsepsiyani "o'quvchining yangi ta'lim dasturlarini yaratishga qaratilgan faoliyat va harakatlarni amalga oshirishdagi kompleks imkoniyatlari" deb biladi.

Tadqiqot metodologiyasi va tahlil natijalari. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kreativ fikrlashga o'rgatish bugungi ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. O'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish, ularni nafaqat bilim olishga, balki dunyoqarashlarini kengaytirish va yangi fikrlar yaratishga tayyorlash, jamiyatning taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Kreativ fikrlash o'quvchilarga yangi g'oyalarni yaratishda va turli xil muammolarni hal qilishda yordam beradi. Shuningdek, bu qobiliyat o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

Kreativ fikrlash - bu o'quvchilarning oldindan mavjud bilim va ma'lumotlarni yangi shaklda qo'llash, turli holatlarda noan'anaviy yechimlar izlash, va yangi g'oyalarni yaratish qobiliyatidir. U o'quvchilarning aqliy va ijodiy salohiyatini oshiradi va ularning ta'lim olish jarayonidagi muvaffaqiyatlarini ta'minlaydi. Kreativ fikrlashning ahamiyati shundaki, u nafaqat matematik, tabiiy fanlar, balki gumanitar fanlarda ham muvaffaqiyatli bo'lishga yordam beradi. Ayniqsa, boshlang'ich sinfdagi kreativ fikrlashning rivojlanishi o'quvchilarning o'zini ifoda etishiga, muammolarni innovatsion tarzda hal qilishiga yordam beradi.

Boshlang'ich Sinfdagi Psixologik Xususiyatlar- Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'z yoshiga mos tarzda rivojlanayotgan psixologik xususiyatlarga ega. Ularning tafakkur jarayoni hali shakllanmagan va bu ularni o'zgacha fikrlashga, yangi g'oyalarni o'ylab topishga moyil qiladi. O'quvchilarning aqliy rivojlanishidagi ba'zi muhim psixologik xususiyatlar quyidagilar:

1. **Tasavvur qobiliyati:** Boshlang'ich sinf o'quvchilari tasavvur qilishda yuqori darajada faoldirlar. Ularning tasavvuri keng bo'lib, o'zlarini fantastik dunyolarda tasavvur qilishi, yangi obrazlar yaratishi mumkin.

2. **Ijtimoiy o'rganish:** Bu yoshdagi o'quvchilar ko'pincha o'z tengdoshlaridan, o'qituvchilardan o'rganadilar. Ularning ijodiy faolligini oshirish uchun guruhda ishlash va bir-biridan o'rganish imkoniyatlari yaratish muhim.

3. **Xatolardan o'rganish:** O'quvchilar o'z xatolaridan o'rganish orqali ijodiy jarayonni takomillashtiradilar. Xatolarni tabiiy jarayon sifatida qabul qilish, ijodiy rivojlanishning muhim qismidir.

Boshlang'ich sinfda kreativ fikrlashni rivojlantirishda o'qituvchining roli katta. O'qituvchi o'quvchilarni yaratishda va yangi g'oyalarni ishlab chiqishda qo'llab-quvvatlashi, ularni o'z fikrlarini erkin ifoda etishga undashi kerak. Bu jarayonda quyidagi pedagogik yondashuvlar samarali bo'ladi:

1. O'quvchilarni faollashtirish- O'quvchilarga turli xil interaktiv faoliyatlar, o'ylar, muammolarni hal qilish topshiriqlari berish, ularning ijodiy salohiyatini ochib beradi. Masalan, «Agar men hukmdor bo'lganimda, nima qilardim?» degan savol orqali o'quvchilardan innovatsion va ijodiy javoblar olish mumkin. Bu turdagi savollar o'quvchilarni noan'anaviy fikrlashga undaydi.

2. Kreativ muhit yaratish- O'quvchilarga o'zlarining ijodiy fikrlarini erkin ifoda etishlari uchun qulay muhit yaratish muhimdir. Sinfda devorlarga yaratgan rasm va g'oyalarni joylashtirish, o'quvchilarning ijodiy ishlarini baholash va rag'batlantirish orqali kreativlikni rivojlantirish mumkin. Masalan, sinfda «Ijodiy jurnal» tashkil etib, har hafta o'quvchilar o'z g'oyalari va tasavvurlarini yozib boradilar.

3. Ko'plab metodlarni qo'llash- Kreativ fikrlashni rivojlantirishda ko'plab metodlardan foydalanish samarali bo'ladi. O'quvchilarga mashqlar, muammolarni yechish vazifalari, va ijodiy fikrlashni talab qiladigan topshiriqlar berish o'z samarasini beradi. Masalan, o'quvchilarga ma'lum bir mavzu bo'yicha hikoya yaratish, rasm chizish, she'r yozish kabi vazifalar berish, ularning ijodiy salohiyatini kengaytiradi.

4. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish- Kreativ fikrlash va tanqidiy fikrlash bir-birini to'ldiradi. O'quvchilarga turli g'oyalarni baholash va o'z fikrlarini asoslab berish imkoniyatini yaratish zarur. Bu jarayonda o'quvchilar yangi g'oyalar yaratish bilan birga, ularni ilmiy asosda to'g'ri va aniq baholashni ham o'rganadilar.

Kreativ fikrlashni rivojlantirishda psixologik jihatlar

Psixologik jihatdan, boshlang'ich sinf o'quvchilari ijodiy fikrlashni rivojlantirishda quyidagi faktorlar muhim rol o'ynaydi:

1. **O'ziga bo'lgan ishonch:** O'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchi yuqori bo'lsa, ular o'z fikrlarini erkin ifoda etishda va yangi g'oyalar yaratishda ishtirok etishga tayyor bo'ladilar. O'quvchilarni muvaffaqiyatga erishganida rag'batlantirish, ularning ishonchini mustahkamlaydi.

2. **Shaxsiy qiziqishlar va motivatsiya:** O'quvchilarni qiziqtirgan mavzular bo'yicha ijodiy ishlarni amalga oshirishga jalb qilish, ularning motivatsiyasini oshiradi. Mavzularni ular uchun qiziqarli va dolzarb qilish orqali, o'quvchilarning ijodiy faoliyatlarini yanada faollashtirish mumkin.

3. **Xatolarni qabul qilish:** O'quvchilarga xatolardan o'rganish va ularni o'z rivojlanishlarida muhim qadam deb bilishlarini o'rgatish. Xato qilishni muammo sifatida emas, balki rivojlanishning ajralmas qismi sifatida ko'rsatish ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi.

Xulosa- Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kreativ fikrlashga o'rgatish nafaqat ularning intellektual salohiyatini, balki shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini ham ta'minlaydi. Kreativ fikrlashni rivojlantirishda pedagogik yondashuvlar va psixologik omillarni inobatga olish zarur. O'quvchilarni kreativ fikrlashga undash va ular uchun qulay muhit yaratish, ularda ijodiy jarayonlarni faollashtirishga yordam beradi. Bu orqali o'quvchilar nafaqat ilmiy va ijodiy muvaffaqiyatlarga erishadilar, balki jamiyatda faol va ijtimoiy mas'uliyatli fuqarolar sifatida o'sadilar. Ushbu kengaytirilgan maqola orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ fikrlashini rivojlantirish uchun kerakli pedagogik va psixologik yondashuvlar haqida to'liq tasavvur hosil qilishingiz mumkin. Maqola tarkibiga, shuningdek, turli metodlar, misollar va psixologik asoslarni kiritgan holda, yana kengaytirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. "Pedagogik kompetentlilik va kreativlik asoslari" moduli bo'yicha o'quv-uslubiy qo'llanma. :- Toshkent 2015
2. Davletshin M.G., Do'stmuhamedova Sh., Mavlanov M., To'ychiyeva Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. (O'quv metodik qo'llanma). Nizomiy nomidagi TDPU. 2004-yil. 46-47 betlar.
3. Innovatsion ta'lim texnologiyalari va pedagogik mahorat. Toshtemirova S. A.
4. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari. Ped. f. d...diss. – T., 2003. –280 b.
5. G'oziyev E.G'. Tafakkur psixologiyasi. – T.: O'qituvchi, 1990. – 185 b.

6. Ibragimov R. Boshlang'ich maktab o'quvchilarida bilish faoliyatini shakllantirishning didaktik asoslari. Ped. fan. dok. diss. ... – Toshkent: TDPU, 2001. - 243 b

7. Toshpulatova, N. (2023). PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF THE USE OF THE SPIRITUAL HERITAGE OF EASTERN SCIENTISTS IN THE ORIENTATION OF STUDENTS TO THE PROFESSION. Science and innovation, 2(B4), 273-278.

8. Eshboeva, S. K. Q. (2021). Use of people's oral creativity in the formation of ecological concepts of primary school students on a creative basis. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 763-769.

9. Eshboyeva, S. (2022). Didactic possibilities of creative approach in forming ecological concepts in primary class students. Conferencea, 200-205.

10. The importance of riddles in the development of students creativity in the learning process

ZMS Qizi - Asian Journal Of Multidimensional Research, 2021.

11. BOSHLANGICH SINIF OQUVCHLARINING LUGATLAR BILAN ISHLASH JARAYONIDA KREATIVLIGINI OSHIRISH

MSQ Ziyaqulova, HIQ Raxmatova - ... : Innovative, educational, natural and social sciences, 2021

12. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi “Problems and solutions of scientific and innovative research” “Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijobiy fazilatlarni shakllantirish mexanizmi”- 2024- yil 182-1187-betlar Volume 01. ISSUE 07 universalconference.us.

13. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi and Feruza Hayitova Abdullayevna, “THE ROLE OF PICTURES IN THE FORMATION OF STUDENTS 'CREATIVE ABILITY IN LITERACY LESSONS”, IEJRD - International Multidisciplinary Journal, vol. 6, no. 4, p. 3, Jul. 2021.

The Role of Personal Income Taxes in State Finance and Economic Development

Bobomurodova Manzura Panjiyevna

Independent researcher, Tashkent State University of Economics

Abstract: This article examines the economic role of personal income taxes as a fundamental source of state revenue, their historical development, and their functions in modern economies. The article focuses on how personal income taxes facilitate income redistribution, stimulate economic growth, and fund state initiatives. It highlights the evolution of personal income tax systems in Uzbekistan, particularly during its transition to a market economy between 1992 and 2007. The key conclusion is that fairness, efficiency, transparency, and adaptability in taxation policies are essential for achieving fiscal stability and socioeconomic progress. The article also discusses the role of personal income taxes in ensuring financial sustainability, reducing fiscal deficits, and supporting public services and social goals.

Keywords: personal income tax, state revenue, fairness, efficiency, income redistribution, economic development, Uzbekistan, reforms

Personal income taxes are crucial to the fiscal framework of any state, providing a significant portion of the budgetary resources required for public expenditure. These taxes are essential for funding state functions such as public services, healthcare, education, and infrastructure development. The economic essence of personal income taxes lies in their ability to support the financial needs of the government while influencing economic behaviors and redistributing wealth.

This paper delves into the evolution and impact of personal income taxes, particularly focusing on Uzbekistan's transition from a planned economy to a market economy from 1992 to 2007. The analysis outlines how personal income taxes contribute to income redistribution, social justice, and economic stability.

Personal income taxes have existed in various forms throughout history, with their roots tracing back to ancient civilizations. However, modern personal income tax systems began to take shape in the 19th century as governments sought new ways to fund expanding state functions. During the 20th century, many countries implemented progressive taxation systems, where tax rates increased with income levels, aiming to reduce inequality and foster social equity.

As globalization and technological advancements continue to shape the global economy, personal income tax systems face new challenges. These include issues like taxing digital income, handling cross-border taxation for individuals working or investing abroad, and addressing the complexities arising from e-commerce.

Reforms have been ongoing to simplify tax administration, enhance efficiency, and stimulate economic growth. Tax policy increasingly seeks to balance government revenue needs with the economic welfare of citizens, ensuring fairness and transparency.

During the transition to a market economy, Uzbekistan's personal income tax system underwent several significant reforms. In the early 1990s, the state faced difficulties in establishing a clear and cohesive tax framework. The introduction of personal income tax was part of broader efforts to modernize the tax system and align it with the demands of a market-oriented economy.

From 1997 to 2007, Uzbekistan introduced various tax types, including income taxes, social taxes, and taxes on entrepreneurial activities. The system evolved with the following features:

1. **Personal Income Tax:** Collected from wages, entrepreneurial income, and other sources, with rates and collection procedures evolving over time.
2. **Social Taxes:** These were levied on wages to fund social security and healthcare.
3. **Entrepreneurial Income Tax:** Income from business activities was taxed, with regulations adjusting to market conditions.
4. **Property Tax:** Levied on property owners based on assessed property values.
5. **Additional Levies:** Other taxes applied depending on individual circumstances.

The study highlights several important conclusions about the design of an efficient and fair tax system:

1. **Economic Impact:** Tax policies significantly influence the behavior of individuals and businesses. High tax rates can discourage investment and entrepreneurship, while lower rates can stimulate economic activity and innovation.
2. **Fairness and Efficiency:** Progressive tax systems, where higher earners pay a greater share of their income in taxes, promote social justice and reduce income inequality.

3. **Simplicity and Transparency:** Clear and straightforward tax systems enhance compliance and public trust, reducing administrative costs and improving efficiency.
4. **Social and Economic Goals:** Tax policies must address social disparities, ensuring that lower-income individuals are not unduly burdened and that necessary government programs are adequately funded.
5. **Continuous Adaptation:** The tax system must be flexible, adapting to changing economic conditions and the evolving needs of society.

The Role of Personal Income Taxes in Achieving Fiscal and Socioeconomic Goals:

Personal income taxes play a pivotal role in maintaining the financial health of the state. These taxes contribute to reducing budget deficits and ensuring the funding of public services that are essential for social welfare. Moreover, progressive taxation systems ensure a fair distribution of the tax burden, with wealthier individuals contributing more to the state's needs.

Additionally, personal income taxes can be used as a tool for stimulating economic growth. Governments can offer tax incentives or deductions to promote specific activities such as investments in research and development, environmental protection, or social programs.

In Uzbekistan, the evolving tax policy has sought to balance fiscal stability with social welfare. By streamlining tax procedures and improving transparency, Uzbekistan has worked towards ensuring a more equitable and efficient tax system.

Personal income taxes are a critical mechanism for ensuring the financial stability of a state. Through their role in income redistribution, funding public services, and promoting economic growth, they are fundamental to the socioeconomic development of any country. Uzbekistan's experience highlights the importance of creating a fair, transparent, and adaptable tax system that serves both the state's financial needs and the well-being of its citizens.

A well-designed tax system fosters a fairer society, supports public welfare, and contributes to a sustainable economic environment. Continuous improvements in the tax framework will ensure that the system remains effective, efficient, and aligned with the changing needs of society.

References:

1. Abdurakhmonov, O. H. - *Tax System of Uzbekistan and Its Development Directions* (Tashkent, 2019).
2. Kadirov, I. Sh. - *Socio-Economic Efficiency of Tax Policy* (Tashkent, 2022).
3. Norqulov, Sh. J. - *Taxes in the Economy and Their Social Importance* (Tashkent, 2021).
4. Stiglitz, J. E. - *Economics of the Public Sector* (New York, 2021).
5. Musgrave, R. A., & Musgrave, P. B. - *Public Finance in Theory and Practice* (New York, 2019).
6. Atkinson, A. B., & Stiglitz, J. E. - *Lectures on Public Economics* (Princeton University Press, 2018).

BOSHLANG‘ICH SINIF GEOMETRIYA ELEMENTLARINI IJODIY O‘QITISHNI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Nazarova Shahzoda Ilhomjon qizi
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Boshlang‘ich sinfda geometriya elementlarini ijodiy o‘qitishni takomillashtirish o‘qituvchidan nafaqat bilim va malaka talab qiladi, balki dars jarayonida o‘quvchilarni o‘ylashga, tasavvur qilishga va ijodiy fikrlashga rag‘batlantirishni ham talab etadi. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinfda geometriya elementlarini ijodiy o‘qitishni takomillashtirishning pedagogik asoslari haqida so‘z yuritamiz.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, geometriya elementlari, shakllar, ijodiy fikrlash, bilim, malaka, o‘ylash, tasavvur

Kirish. Geometriya va uning boshlang‘ich sinfdagi ahamiyati. Geometriya – bu shakllar, ular orasidagi munosabatlar, o‘lchovlar va fazoviy tushunchalarni o‘rgatadigan ilmiy soha. Boshlang‘ich sinfda geometriya o‘qitish orqali o‘quvchilarni fazoviy tasavvur va analitik fikrlashni rivojlantirish mumkin. Geometriya predmetini o‘rganish nafaqat matematik bilimlarni, balki umumiy intellektual qobiliyatlarni ham oshiradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun geometriya o‘qitish jarayonida ko‘proq vizual materiallar, o‘ylar, mashqlar va o‘quvchi faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi ijodiy yondashuvlar zarur.

Geometriya elementlarini ijodiy o‘qitishning pedagogik asoslari

2.1. O‘quvchi faoliyatining asosiy prinsiplarini belgilash

Geometriya elementlarini o‘qitishda o‘quvchilarning faol ishtiroki muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi o‘quvchilarni faqat tayyor bilimlar bilan tanishtirib qo‘ymasdan, balki ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishi kerak. Shu maqsadda turli metodlarni, masalan, "ijodiy ishlash" yoki "yangi shakllarni tasavvur qilish" metodlarini qo‘llash mumkin.

2.2. Ko‘rgazmali materiallar va resurslardan foydalanish

Geometriya elementlarini o‘qitishda ko‘rgazmali materiallar katta ahamiyatga ega. Turli xil shakllar, raqamlar, model va maketlar yordamida o‘quvchilar ko‘z oldida geometrik tushunchalarni tasavvur qilishlari mumkin. 3D shakllarni qurish,

kompyuter dasturlari yordamida interaktiv mashqlarni o'tkazish, o'quvchilarga o'z ijodiy fikrlarini ifodalash imkoniyatini yaratadi.

2.3. Ijodiy mashqlar va o'yinlar

Geometriya o'qitishda ijodiy mashqlar va o'yinlar o'quvchilarning qiziqishini oshiradi. Masalan, "Geometrik shakllar teatri", "Shakllarni topish o'yini" kabi interaktiv o'yinlar o'quvchilarga shakllar bilan ishlash va ularni kombinatsiya qilishda yordam beradi. Bu jarayonda o'quvchilar turli shakllarni yaratib, ularning xususiyatlarini o'rganadilar, xususan, simmetriya, burchaklar va o'lchovlar haqida bilib olishadi.

2.4. Sinfdagi ijodiy muhitni yaratish

Geometriya elementlarini o'qitishda sinfdagi ijodiy muhit ham muhim rol o'ynaydi. O'quvchilarni erkin fikrlash va o'z fikrlarini bildirishga undash uchun o'qituvchi o'zining ochiq va qiziqarli darslar bilan sinfdagi muhitni yaratishi kerak. O'quvchilarning tasavvurlari va g'oyalari hurmat qilinib, ular o'z ijodiy yondashuvlarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'lishlari kerak.

3. Ijodiy yondashuvni qo'llash metodlari

3.1. Vizual va amaliy mashqlar

O'quvchilarga geometrik shakllarni chizish, ularni ajratish va qurish orqali o'quv materialini mustahkamlash mumkin. Bu amaliy mashqlar o'quvchilarga faqat matematik bilimlarni o'rganishda yordam bermaydi, balki ular tomonidan ishlangan yangi shakllar, ular orasidagi munosabatlarni o'rganish va analiz qilishga imkon yaratadi.

3.2. Problemalı vazifalar

O'quvchilarga murakkab vazifalarni berish, ular oldida yangi masalalarni hal etish uchun ijodiy fikrlashni talab qiladigan vazifalar qo'yish foydalidir. Masalan, "Shaklni ikki xil usulda qurish", "Ko'rsatilgan shakllardan eng katta va kichiklarini toping" kabi masalalar o'quvchilarga ijodiy yondashuvni rivojlantirishga yordam beradi. Boshlang'ich sinfda geometriya elementlarini ijodiy o'qitish nafaqat o'quvchilarning matematik bilimlarini, balki ular orasidagi ijodiy fikrlashni, tasavvur qilishni va analitik qobiliyatlarni ham rivojlantiradi. Geometriya o'qitishda ilg'or pedagogik metodlarni qo'llash, o'quvchilarning faoliyatini faollashtirish, turli ijodiy yondashuvlarni qo'llash orqali bilimlarni chuqurlashtirish va kengaytirish mumkin.

Geometriya o'qitishning pedagogik asoslarini takomillashtirishda ijodiy yondashuvlar, ko'rgazmali vositalar va zamonaviy texnologiyalarni samarali

qo'llash o'quvchilarni nafaqat matematikada, balki hayotda ham muvaffaqiyatli bo'lishga yordam beradi.

Tadqiqot metodologiyasi va tahlil natijalari. Boshlang'ich sinfda geometriya elementlarini ijodiy o'qitishni takomillashtirishning pedagogik asoslari 1-sinf darsligi bilan bog'langan holda muhim ahamiyatga ega, chunki 1-sinfda geometrik tushunchalar va shakllar bilan tanishish o'quvchilarning keyingi matematik ta'limi uchun mustahkam poydevor yaratadi. Bu jarayonda o'quvchilar nafaqat geometrik shakllarni bilib olishadi, balki ularning yaratgan yangi shakllarini tushunish va ifodalashda ijodiy yondashuvni o'zlashtiradilar.

1. 1-sinf darsligida geometriya elementlarini o'qitishning boshlang'ich bosqichlari

1-sinf darsligida geometrik elementlar bilan tanishuv juda oddiy, lekin muhim bosqichdir. O'quvchilar uchun dastlabki darslar oddiy va yengil shakllarni – kvadrat, to'rtburchak, uchburchak, doira va boshqalarni o'rganishga yo'naltirilgan. Bu bosqichda o'quvchilarga:

- Shakllar haqida qisqacha tushuncha beriladi,
- Ularning xususiyatlari (masalan, to'rtburchakda 4 burchak, doirada esa burchak yo'qligi) tushuntiriladi,
- Shakllarni chizish va ajratish orqali o'quvchilarga amaliy mashqlar beriladi.

Bunda, 1-sinf darsligida shakllarni o'rganish orqali o'quvchilarni faqat nazariy bilimlar bilan tanishtirishdan ko'ra, ijodiy yondashuvni qo'llash muhimdir. O'quvchilar shakllarni yaratishda o'zlari ijodiy fikr yuritib, ular bilan turli mashqlarni bajarishlari kerak.

2. Ijodiy o'qitish usullarining qo'llanilishi

2.1. Ko'rgazmali vositalardan foydalanish

1-sinf darsligida shakllar va ularning xususiyatlarini tushuntirishda ko'rgazmali vositalar muhim rol o'ynaydi. O'qituvchi o'quvchilarga shakllarni chizish, modellar qurish yoki plastilin yordamida shakllarni yaratish orqali darsni yanada interaktiv va qiziqarli qilish imkoniyatiga ega. O'quvchilarga shakllarni jonlantirish, masalan, «Shakllar o'yini» orqali shakllarni turli holatlarda topish va ular bilan bog'liq misollarni ijodiy ravishda keltirish ularga o'quv materialini yanada mustahkamlashga yordam beradi.

2.2. Mashqlar orqali ijodiy yondashuvni rivojlantirish

1-sinf darsligida shakllarni o'rgatish jarayonida ijodiy yondashuvni rivojlantirish uchun mashqlar qo'llaniladi. Masalan, o'quvchilarga "To'rtburchakdan yangi shakl yarat" yoki "Doira ichida boshqa shaklni tasvirlash"

kabi mashqlar berish mumkin. Bu mashqlar orqali o'quvchilar o'zlarining tasavvurini ishga solib, geometrik shakllar bilan turli ijodiy ishlarga kirishadilar.

2.3. Interaktiv darslar va o'yinlar

1-sinf darsligida geometrik shakllar bilan ishlashda o'quvchilarni o'ylashga va ijodiy ravishda fikrlashga undash uchun interaktiv o'yinlar va vazifalar qo'llaniladi. Masalan, o'quvchilarga shakllar beriladi va ular bu shakllardan yangi shakl yaratishlari so'raladi yoki shakllar bilan bog'liq turli vazifalarni yechishlari kerak. Bu o'yinlar va mashqlar o'quvchilarning geometrik tushunchalarni yanada chuqurroq o'zlashtirishlariga yordam beradi.

2.4. Sinfda ijodiy muhit yaratish

1-sinfda geometrik elementlarni o'qitishda sinfdagi ijodiy muhitni yaratish juda muhimdir. O'quvchilarni faol ishtirok etishga, shakllarni o'rganishda o'z g'oyalarini bildirishga undash kerak. O'qituvchi o'zining motivatsion va qiziqarli yondashuvi bilan sinfda o'quvchilarni o'ylash va ijodiy ishlashga rag'batlantiradi. O'quvchilarning fikrlarini hurmat qilib, ular yaratgan shakllar va tushunchalar o'qituvchi tomonidan qo'llab-quvvatlanadi.

3. 1-sinf geometriya elementlarini ijodiy o'qitishning afzalliklari

1-sinfda geometriya elementlarini ijodiy o'qitishning bir nechta afzalliklari mavjud:

- **Ijodiy fikrlashni rivojlantirish:** O'quvchilar shakllarni yaratishda va turli shakllarni o'zaro bog'lashda ijodiy fikrlashni o'rganadilar.

- **Tasavvur qobiliyatini oshirish:** Geometrik shakllar bilan ishlash orqali o'quvchilar fazoviy tasavvurlarini rivojlantiradilar.

- **Mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirish:** O'quvchilar shakllarni tasvirlash va yaratishda mustaqil fikrlashni o'rganadilar.

- **Darsni qiziqarli qilish:** Interaktiv mashqlar va o'yinlar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularni faol ishtirok etishga undaydi.

Xulosa. Boshlang'ich sinfda geometriya elementlarini ijodiy o'qitishni takomillashtirish, 1-sinf darsligidagi mavjud pedagogik yondashuvlar bilan uyg'unlashgan holda o'quvchilarga shakllar va geometrik tushunchalarni o'zlashtirishda keng imkoniyatlar yaratadi. O'quvchilarni ijodiy yondashuvlarga jalb qilish, ko'rgazmali vositalardan foydalanish, turli ijodiy mashqlarni bajarish orqali, ularning matematik tasavvurlari va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. Bu jarayon o'quvchilarning nafaqat matematik bilimlarini, balki umumiy fikrlash va yaratish qobiliyatlarini ham shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. M. E. Jumayev, Z. G'. Tadjiyeva. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. T. "Fan va texnologiya", 2005. 312 bet.
2. 1-sinf Matematika darsligi: L. O'rinboyeva va boshq. Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021. – 160 b.
3. 2-sinf Matematika darsligi: L. O'rinboyeva va boshq. Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021. – 192 b.
4. Matematika: 3-sinf uchun darslik. S. Burxonov va boshq. T.: "Sharq", 2019. – 208 b.
5. Matematika: 4-sinf uchun darslik. N. U. Bikbayeva va boshq. T.: "O'qituvchi", 2017. – 208 b.
6. Ziyaqulova M., Ashurova S., Toshpulatova N. BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING AQLIY SALOHIYATINI HAMDA KREATIVLIGINI OSHIRISHDA
MENTAL ARIFMETIKANING O'RNI //Development and innovations in science. – 2023. – T. 2.
– №. 3. – C. 92-98.
7. Niyohon T. THE WORLD OF SCIENCE IN PRIMARY CLASS STUDENTS IMPROVING
THE INTERDISCIPLINARY FORMATION OF VIEW //International Journal of
Pedagogics. – 2023. – T. 3. – №. 05. – C. 113-120.
8. Toshpulatova N., Almanova D. THE CONTENT AND TASKS OF TEACHING MOTHER
9. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi "Problems and solutions of scientific and innovative research" "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijobiy fazilatlarni shakllantirish mexanizmi"- 2024- yil 182-1187-betlar Volume 01. ISSUE 07 universalconference.us.
10. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi and Feruza Hayitova Abdullayevna, "THE ROLE OF PICTURES IN THE FORMATION OF STUDENTS 'CREATIVE ABILITY IN LITERACY LESSONS", IEJRD - International Multidisciplinary Journal, vol. 6, no. 4, p. 3, Jul. 2021.

**OUTLINE
VOLUME-02, ISSUE-1**

1.	Особенности композиции повести «Город без имени» В.Ф. Одоевского Файзиханова Ленура Альфредовна	5-7
2.	STEAM FANLARI VA ULARNING ZAMONAVIY TA'LIMDAGI AHAMIYATI Qulmuminov O'rolboy Safar o'g'li Suyundikova Muslima Akbar qizi	8-14
3.	ONA TILI DARSLARI ORQALI O'QUVCHILARNING KREATIVLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI Qulmuminov O'rolboy Safar o'g'li Suyundikova Muslima Akbar qizi	15-20
4.	BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARINING O'QUV-BILISH FAOLIYATINI MODELLASHTIRISH Shoymurodova Roziya Yusuf qizi Muxtorova Lobar Abdimannobovna	21-26
5.	TIJORAT BANKLARI TO'LOV QOBILIYATI OSHIRISH YO'LLARI Baxromqulova Sarvinoz Ahror Qizi	27-30
6.	НЕОБХОДИМОСТЬ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕСПЕРЕБОЙНОСТИ БЕЗНАЛИЧНЫХ ПЛАТЕЖЕЙ Хакимова (Исаева) Лобар Баходировна	31-32
7.	Jahon tarixi darslarini o'qitishda "qiyosiy-tahlil" va "klaster" pedagogik uslublaridan foydalanish yo'llari Meyliyeva Saodat Ismatovna	33-36
8.	YOSHLAR BUYUK KELAJAKNI BARPO ETUVCHI KUCHDIR XOLIQOVA NILUFAR SOLIJON QIZI	37-42
9.	THE EFFECT OF THE COARSE COMBING PROCESS ON THE FIBER SET Mahmudova Gulshanoy Nakimova Mohira, Zokirjonova Gulsora	43-45
10.	АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАБОТЫ ТЕПЛООБМЕННИКОВ НА НПЗ ПО ТЕПЛОВЫМ И ГИДРАВЛИЧЕСКИМ ПОКАЗАТЕЛЯМ	46-51

	Ш.С. Рахимжанова, А.А. Худайбердиев.	
11.	Ключевые инициативы государств-членов Организации тюркских государств: развитие многостороннего сотрудничества и перспективы интеграции (2010–2025) Фарагат Тагаева	52-60
12.	GIMNASTIK MASHG'ULOTLARDA SHIKASTLANISHNI OLDINI OLISH Mirzalimov Muslimbek Soatjon o'g'li	61-64
13.	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AXBOROT TEXNANOLOGIYALARI Suyundikova Muslima Akbar qizi Nuraliyeva Feruza Abdusalim qizi	65-69
14.	SILIKON KALIT YORDAMIDA OKKLUZIYANI O'RGANISHNING STATIK USULI NATIJALARI TAHLILI Axtamova Irodaxon Akbarovna, Abdusalomova Nigora Faxriddinonva	70-77
15.	TALABALARDA IJTIMOY FAOLLIKNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI Karimova Nilufar Ulmassultonovna	78-81
16.	IQTIDORLI TALABALARDA ILMIY BILIMLARNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI Allamova Oyshajon G'afurjon qizi	82-85
17.	QADIMGI BAQTRYA DAVLATI TARIXIDAN Sadriddinov Muhammadsolih Ismail o'g'li	86-89
18.	ВОЕННОЕ ИСКУССТВО АМИРА ТИМУРА И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ Набижанов Умиджон Абдуғани ўғли	90-92
19.	НЕЙРОСПЕЦИФИЧЕСКИЕ БЕЛКИ КАК МАРКЕРЫ ПОРАЖЕНИЯ ГОЛОВНОГО МОЗГА ПРИ РАССТРОЙСТВАХ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА Дониёрова Ф.А.	93-94
20.	ICHKI ISHLAR ORGANLARI XODIMLARIDA IJTIMOIY MOSLASHUVCHANLIKNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI Ramazonov Jasur Elmurodovich	95-99

21.	3-4 YOSHLI BOLALARNI OILADA MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA AXLOQIY TARBIYALASH MAZMUNI Jabborova Saodat Zoirovna	100-105
22.	Экспортнинг мамлакат ривожланишидаги роли ва аҳамияти Холмуминов Зиядулла Амирович	106-107
23.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA BADIY ASARNI TAHLIL QILISHNING METODIK SHARTLARI Bamulloyeva Shodiyona	108-113
24.	BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING BADIY ASARNI IDROK ETISHDAGI PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI Turdimurodova Zuhra Sherah qizi	114-118
25.	MASHINASOZLIK TARMOG'INI RIVOJLANTIRISHDA YASHIL INVESTITSIYANING O'RNI Xursandov Komiljon Maxmatkulovich	119-126
26.	BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI KREATIV FIKRLASHGA O'RGATISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI Samadova Dilorom Qalqon qizi	127-132
27.	The Role of Personal Income Taxes in State Finance and Economic Development Bobomurodova Manzura Panjiyevna	132-135
28.	BOSHLANG'ICH SINF GEOMETRIYA ELEMENTLARINI IJODIY O'QITISHNI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI Nazarova Shahzoda Ilhomjon qizi	136-140
29.	MUNDARIJA	141-143